

Миколаївський національний університет
імені В.О.Сухомлинського

Наталя Бородіна

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

*Навчально-методичний посібник
для студентів денної форми навчання
філологічних факультетів
педагогічних університетів та інститутів*

Миколаїв – 2016

УДК 811.161.2+378.14

Б83

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор кафедри українського мовознавства
Херсонського державного університету;

Пентилюк Марія Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії й методики мовно-
літературної та художньо-естетичної освіти Миколаївського обласного
інституту післядипломної педагогічної освіти

Рускуліс Лілія Володимирівна

Бородіна Н. С.

Б83 Методика навчання української мови: загальні питання:
навч.-метод. посібн. / Н. С. Бородіна. – Миколаїв: МНУ
імені В. О. Сухомлинського, 2016. – 149 с.

Пропонований навчальний посібник містить методичні рекомендації та настанови студентам щодо засвоєння курсу «Методика навчання української мови». У видання включені лекції із загальних питань навчання мови в загальноосвітній школі, посібник забезпечує підготовку та виконання практичних, лабораторних й самостійних завдань, контроль навчальних досягнень студентів. Призначений для викладачів, аспірантів, студентів філологічних факультетів денної та заочної форм навчання.

УДК 811.161.2+378.14

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути використана
в будь-якому вигляді без дозволу видавця.*

© МНУ імені В.О. Сухомлинського

© Бородіна Н. С.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ОРГАНІЗАЦІЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ».....	10
Програма навчальної дисципліни	10
Структура курсу	11
Оформлення та оцінювання контрольних робіт	12
Оформлення плану-конспекту з української мови	13
Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів із дисципліни.....	15
ЛЕКЦІЇ	17
Тема 1. Методика української мови як наука і навчальна дисципліна	17
Тема 2. Українська мова як навчальна дисципліна в загальноосвітніх закладах	25
Тема 3. Психологічні й дидактичні основи навчання української мови	32
Тема 4. Методи, прийоми і засоби навчання української мови. Форми та засоби контролю.....	42
Тема 5. Типи уроків української мови, їх структура і методика проведення	56
Тема 6. Технологія сучасного уроку української мови	68
Тема 7. Планування навчального матеріалу з української мови та його види	78
Тема 8. Методична робота вчителя-словесника: значення й форми методичної роботи	
ПЛАНІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	83
ЛАБОРАТОРНІ РОБОТИ	96
САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ	114
ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ	127
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ	131
ДОДАТОК	139
КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	145

ВСТУП

Основи професійної майстерності майбутнього вчителя-словесника формуються під час вивчення всіх дисциплін у вищому закладі освіти. Однак провідна роль у системі підготовки вчителя української мови належить методиці навчання мови. Предмет «Методика навчання української мови» викладається на третьому курсі у V й VI семестрах. Він тісно пов'язаний з такими фаховими дисциплінами, як «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Сучасна українська літературна мова» та ін.

Метою дисципліни є оволодіння студентами-філологами всіма існуючими методами і прийомами успішного навчання рідної мови не тільки в школі, а й у гімназії, ліцеї, коледжі, уміннями й навичками їх творчо застосовувати. У систему методичної підготовки майбутнього вчителя-словесника входять лекції з методики навчання мови, практичні й лабораторні заняття, спецкурси і спецсемінари, курсові й дипломні роботи, педагогічна практика тощо. Окрім загальних питань методики навчання української мови в середній школі, а також методики вивчення основних розділів курсу української мови, студент має ознайомитися з найважливішими проблемами методичної науки, новими технологіями у вивченні мови в школі, особливостями організації і проведення позакласної роботи з мови тощо.

Завдання курсу:

- підготувати майбутніх учителів української мови до професійної педагогічної діяльності в умовах реформування сучасної школи, реалізації Державного стандарту і концепцій мовної освіти в Україні;
- забезпечити засвоєння студентами системи теоретичних знань і професійних умінь, що допоможуть їм формувати в учнів мовну й мовленнєву компетенції, виховувати свідомих громадян України;
- учити студентів співвідносити теоретичні знання з практичними потребами сучасної школи, втілювати нові методичні ідеї у практику вивчення предмета;
- розвивати у студентів пізнавальні інтереси, прагнення до вдосконалення своєї професійної підготовки, уміння працювати з навчально-методичною літературою;

- формувати в майбутніх учителів-словесників дослідницькі навички, розвивати вміння проводити самостійні наукові пошуки й експериментальні дослідження.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває загально-предметними й фаховими компетентностями.

Загальнопредметні компетентності передбачають формування вмінь:

- налагоджувати продуктивну педагогічну взаємодію, найбільш виразною формою якої є співпраця, співтворчість;

- подрібнювати педагогічні явища на складові, осмислювати кожну частину, знаходити в теорії навчання й виховання ідеї, закономірності, адекватні логіці явища;

- правильно діагностувати педагогічне явище, знаходити головну педагогічну проблему і способи її розв'язання;

- прогнозувати розвиток учнівського колективу, особистості, педагогічного процесу в цілому;

- проводити оперативну діагностику, корекцію рівня засвоєння матеріалу учнями, визначати індивідуальну та групову «зони найближчого розвитку»;

- створювати умови для розвитку пізнавальних інтересів і особистісних рис учнів засобами мови;

- реалізовувати цілі та зміст освіти і виховання у конкретних педагогічних задачах;

- створювати спеціальні ситуації, які мають педагогічний потенціал для навчання і виховання;

- сприймати, здобувати, інтерпретувати й адаптувати інформацію щодо завдань навчання та виховання в процесі педагогічної взаємодії;

- спостерігати, вивчати та аналізувати перспективний досвід учителів та викладачів різних типів загальноосвітніх навчальних закладів;

- аналізувати послідовність видів навчальної діяльності учнів й оцінювати її з погляду відповідності психологічним закономірностям розвитку мовної особистості учня;

- проектувати навчальний процес на основі технологічного підходу та здійснювати його моніторинг на основі інформаційних технологій;

- ефективно застосовувати методи, прийоми, засоби у педагогічній діяльності та співвідносити їх із віковими особливостями учнів;

- здійснювати вірогідне прогнозування динаміки розвитку загальних та індивідуальних здібностей особистості, виділяти головні риси особистості, її соціально-ціннісні орієнтації;

• педагогічного спілкування: застосування «комунікативної атаки», налагодження психологічного контакту, взаємодії;

• здійснювати управління педагогічним спілкуванням (цілеспрямованість, зняття психологічних бар'єрів, визначення провідних мотивів поведінки, досвід емоційних переживань, атмосфера щастя);

• налагоджувати зворотній зв'язок у педагогічному спілкуванні (емпатійна взаємодія);

• реалізовувати педагогічну техніку (культура мовлення, управління своїм фізичним та психологічним станом, наявність умінь наблизити до себе, образно передати інформацію).

• відбирати види професійної діяльності щодо поставлених завдань;

• розвитку сталих інтересів до різноманітних видів професійної діяльності, формування потреб у знаннях, навичках;

• аналізувати поставлені цілі, здійснювати їх переведення в конкретні завдання, здатність співвідносити зміст діяльності з визначеними завданнями;

• аналізувати причини професійних успіхів та невдач, помилок і складнощів у процесі реалізації поставлених завдань;

• планувати свою професійну діяльність;

• розширення актуальних знань і застосування життєвого досвіду;

• сформованість морально-ціннісних установок і наукового світогляду;

• наявність досвіду особистісної діяльності відповідно до вироблених наукою критеріїв та рекомендацій щодо організації мовної освіти;

• сформований інтерес до навчальної діяльності, науки, професії;

• розвиненість соціально важливих орієнтаційних якостей, необхідних для організації спільної творчої діяльності.

• формувати картину світу, стереотипи, образи та співвідносити їх з системою принципів, понять, законів, сформованих на основі синтезу наукових знань;

• застосовувати знання про способи орієнтації в різних ситуаціях, вільне володіння вербальними та невербальними засобами спілкування;

• реалізовувати знання про теоретичні та методологічні основи наукового дослідження, особливості вибору напряму наукового дослідження та формування етапів НДР, особливості пошуку, накопичення та обробки наукової інформації;

- застосовувати методи проведення теоретичних та експериментальних досліджень, використовувати методичні та практичні основи обробки результатів наукових досліджень відповідно основних вимог оформлення результатів проведення НДР;

- реалізовувати принципи організації роботи в наукових колективах з огляду на особливості наукової діяльності й методика її проведення;

- аналізувати напрями наукових досліджень та формувати етапи НДР;

- виконувати інформаційний пошук, застосовувати технології пошуку наукової інформації;

- формувати задачі та вибирати методи теоретичних та експериментальних досліджень;

- виконувати розрахунки економічної ефективності теми та результатів наукових досліджень;

- аргументувати методи дослідження, обґрунтувати вибір теми наукового дослідження; використовувати методи наукового дослідження у написанні всіх видів наукових робіт;

- володіти культурою усного й писемного професійного мовлення;

- оперувати основними професійними поняттями, термінами, активно вживати їх у своєму мовленні;

- володіти навичками професійної мовленнєвої діяльності (в усіх видах, жанрах, типах).

Фахові компетентності реалізують уміння:

- здійснювати оптимальний відбір змісту, форм, методів та засобів педагогічного процесу, планувати систему прийомів стимулювання активності учнів;

- осмислювати методичні явища та давати їм оцінку;

- викладати матеріал ясно, чітко з урахуванням специфіки української мови як навчального предмета та особливостей учнів;

- використовувати органічне поєднання індуктивного та дедуктивного методів викладання матеріалу;

- застосовувати знання щодо актуальних проблем сучасної лінгводидактики, нових технологій навчання мови, сучасних методів організації навчання мови в загальноосвітніх навчальних закладах;

- використовувати нові технології навчання мови у практиці власного викладання;

- визначати кінцеві й проміжні цілі, планувати, проводити й аналізувати заняття, налагоджувати міжпредметні зв'язки з дисциплінами мовного, літературознавчого, психолого-педагогічного циклів;

- реалізовувати концептуальні положення теорії навчання мови;
- здійснювати планування навчального матеріалу на рік, семестр, місяць;
- моделювати, розробляти, проводити та аналізувати уроки української мови;
- визначати місце освітніх технологій у системі навчання української мови.

Пропонований навчально-методичний посібник містить лекції із загальних питань навчання мови в загальноосвітній школі, забезпечує підготовку та виконання практичних, лабораторних та самостійних завдань, контроль навчальних досягнень студентів.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

Програма навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (3 кр.)

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи навчання української мови (1.5 Кр.)

Тема 1. Методика української мови як наука і навчальна дисципліна

Тема 2. Українська мова як навчальна дисципліна в загальноосвітніх закладах

Тема 3. Державний стандарт, програми і концепції мовної освіти та їх роль у підготовці вчителя-словесника

Тема 4. Психологічні й дидактичні основи навчання української мови

Тема 5. Методи, прийоми і засоби навчання української мови. Форми та засоби контролю з української мови

Змістовий модуль 2. Технологія уроку української мови (1.5 кр.)

Тема 6. Типи уроків української мови, їх структура і методика проведення

Тема 7. Проблемне навчання української мови

Тема 8. Позакласна робота на уроках української мови

Тема 9. Методична робота вчителя-словесника

МОДУЛЬ 2. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ АСПЕКТНИХ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ТА СТАРШІЙ ШКОЛІ (4 кр.)

Змістовий модуль 3. Методика навчання фонетики, орфоєпії, графіки та орфографії (2 кр.)

Тема 1. Методика навчання фонетики й орфоєпії

Тема 2. Методика навчання лексикології та фразеології

Тема 3. Методика навчання будови слова і словотвору

Тема 4. Загальні питання методики навчання граматики

Тема 5. Методика вивчення частин мови

Тема 6. Методика навчання синтаксису

Тема 7. Методика навчання орфографії

Тема 8. Методика навчання пунктуації

Тема 9. Спостереження і аналіз уроку української мови

Тема 10. Календарно-тематичне планування уроків української мови

Тема 11. Спецкурси та факультативні заняття з української мови

Змістовий модуль 4. Методика формування мовної особистості на уроках розвитку мовлення та в старшій школі (2 кр.)

Тема 12. Теоретичні основи мовленнєвого розвитку учнів

Тема 13. Методика формування комунікативних умінь і навичок учнів і роботи над мовленнєвими поняттями

Тема 14. Методика роботи над переказами

Тема 15. Методика роботи над творами

Тема 16. Методика роботи над текстом

Тема 17. Основні напрями роботи зі стилістики й культури мовлення

Тема 18. Методика навчання риторики

Тема 19. Методика вивчення загальних відомостей про мову

Тема 20. Методика вдосконалення комунікативної компетентності учнів у старшій школі

Тема 21. Методика виправлення й обліку помилок у письмових роботах учнів

Тема 22. Технологія уроку розвитку мовлення

Тема 23. Технологія вивчення аспектів української мови

Структура курсу

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	Лекц.	Практ.	Лаб.	Сам.
1	2	3	4	5	6
МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (3 кр.)					
<i>Змістовий модуль 1. Теоретичні основи навчання української мови (1. 5 кр.)</i>					
Тема 1. Методика української мови як наука і навчальна дисципліна		2	2		6
Тема 2. Українська мова як навчальна дисципліна в загальноосвітніх закладах		2	2		6
Тема 3. Державний стандарт, програми і концепції мовної освіти та їх роль у підготовці вчителя-словесника			2	2	6
Тема 4. Психологічні й дидактичні основи навчання української мови		2	2		6
Тема 5. Методи, прийоми і засоби навчання української мови. Форми та засоби контролю		4	4		6
<i>Змістовий модуль 2. Технологія уроку української мови (1. 5 кр.)</i>					
Тема 6. Типи уроків української мови, їх структура і методика проведення		2	4		6
Тема 7. Проблемне навчання української мови			2	2	6
Тема 8. Позакласна робота на уроках української мови				2	6
Тема 9. Методична робота вчителя-словесника					6
<i>Усього годин за модуль (5 семестр)</i>	90	12	18	6	54
МОДУЛЬ 2 МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ АСПЕКТНИХ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ в ЗОШ (4 кр.)					
Змістовий модуль 3. Методика навчання фонетики, орфоєпії, графіки та орфографії (2 кр.)					

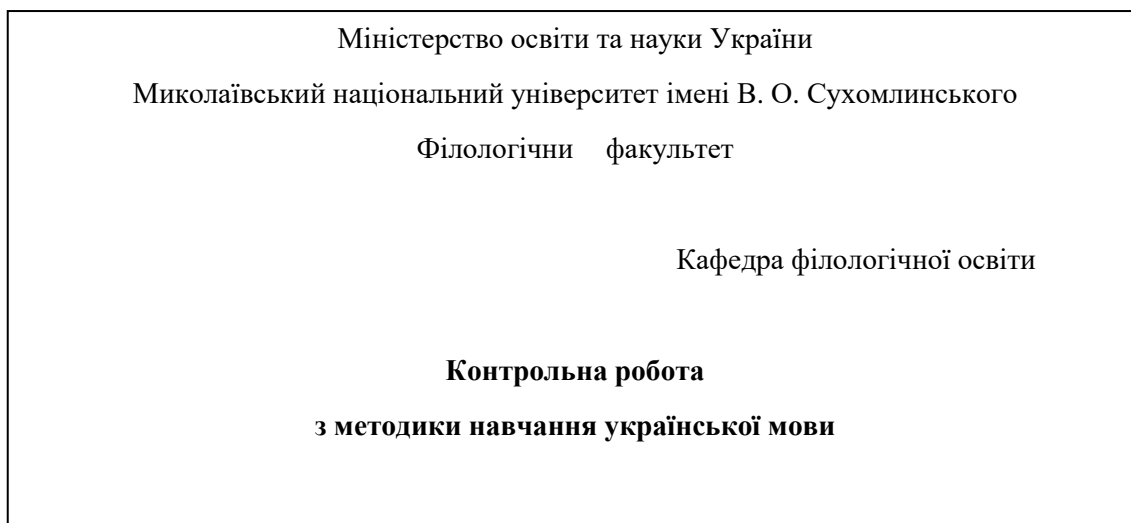
Тема 1. Методика навчання фонетики й орфоєпії		2	2		4
Тема 2. Методика навчання лексикології та фразеології		2	2		4
Тема 3. Методика навчання будови слова і словотвору		2	2		4
Тема 4. Загальні питання методики навчання граматики		2			4
Тема 5. Методика вивчення частин мови		4	2		4
Тема 6. Методика навчання синтаксису		4	2		4
Тема 7. Методика навчання орфографії		2	2		4
Тема 8. Методика навчання пунктуації		2	2		
Тема 9. Спостереження і аналіз уроку української мови				2	4
Тема 10. Календарно-тематичне планування уроків української мови				2	4
Тема 11. Спецкурси та факультативні заняття з української мови				2	4
Змістовий модуль 4. Методика формування мовної особистості на уроках розвитку мовлення та в старшій школі (2 кр.)					
Тема 12. Теоретичні основи мовленнєвого розвитку учнів		4			4
Тема 13. Методика формування комунікативних умінь і навичок учнів і роботи над мовленнєвознавчими поняттями					4
Тема 14. Методика роботи над переказами		4	2		4
Тема 15. Методика роботи над творами		2	4		4
Тема 16. Методика роботи над текстом			2		4
Тема 17. Основні напрями роботи зі стилістики й культури мовлення			2		4
Тема 18. Методика навчання риторики				2	2
Тема 19. Методика вивчення загальних відомостей про мову					4
Тема 20. Методика вдосконалення комунікативної компетентності учнів у старшій школі					
Тема 21. Методика виправлення й обліку помилок у письмових роботах учнів				2	
Тема 22. Технологія уроку розвитку мовлення				2	
Усього годин за модуль 2	120	24	18	8	70

Оформлення та оцінювання контрольних робіт

Основне призначення контрольної роботи з методики мови полягає не тільки в перевірці якості засвоєння тих теоретичних питань, що висвітлювалися на лекційних, практичних та лабораторних заняттях. Виконання завдань контрольної роботи має також і навчальне значення, оскільки дозволяє вдосконалювати професійну майстерність майбутнього вчителя-словесника.

Контрольна робота виконується студентом на окремих аркушах формату А4. На кожній сторінці залишаються широкі поля для зауважень рецензента (параметри сторінки: ліве поле – 3 см, верхнє та нижнє – по

2 см, праве – 1 см). Контрольна робота починається титульним аркушем (Мал. 1).

Мал. 1. Зразок оформлення титульної сторінки контрольної роботи

Другою сторінкою контрольної роботи має бути той варіант, що визначений для кожного студента. Під час виконання завдань рекомендується не порушувати їх послідовність, обов'язково зазначати рівень. Представлена студентом контрольна робота має бути правильною за змістом, чіткою та охайною за оформленням.

Критерії оцінювання контрольної роботи:

«відмінно» – 83-90 б. ;

«добре» – 52-82 б. ;

«задовільно» – 30-51 б. ;

«незадовільно» – від 0 до 29 б.

Роботи студентів заочної форми навчання диференційовано не оцінюються, за них виставляється залік. Час співбесіди за змістом контрольної роботи визначається викладачем згідно з графіком навчального процесу.

Оформлення плану-конспекту уроку української мови

План-конспект уроку повинен містити:

- 1) формулювання теми уроку;
- 2) визначення його мети;
- 3) конкретний зміст кожної частини уроку, види робіт;
- 4) дидактичний матеріал із вказівкою на його джерело.

Оформлення конспекту уроку може різнитися залежно від його типу та мовного матеріалу, що вивчається. **Орієнтовна схема уроку** української мови може бути такою:

Тема уроку (клас): _____

Загальноосвітня (навчальна) мета: _____

Розвивальна мета: _____

Виховна мета: _____

Тип уроку: _____

Засоби навчання (обладнання): _____

Методи та прийоми роботи: _____

Міжпредметні зв'язки: _____

Внутрішньопредметні зв'язки: _____

У *плані уроку* уточнюється його структура, здійснюється орієнтовний розподіл часу на різні види роботи, передбачаються способи перевірки успішності навчання школярів, конкретизуються прізвища тих, кого планується опитати, перевірити тощо. План-конспект повинен демонструвати методи, форми, прийоми роботи з класом, що спрямовані на досягнення мети. Тому доцільно в конспекті після кожного етапу заняття передбачити висновок, забезпечити взаємозв'язок всіх елементів.

План уроку передбачає відображення послідовності конкретних дій і може мати таку структуру:

- 1) перевірка домашнього завдання (5 хв.);
- 2) актуалізація опорних знань (5 хв.);
- 3) повідомлення теми і мети уроку (1-2 хв.);
- 4) пояснення нового матеріалу (15 хв.);
- 5) Вправи на закріплення одержаних знань (10 хв.);
- 6) Підсумки уроку (4 хв.);
- 7) Завдання додому та інструктаж до його виконання (3-4 хв.).

Хід уроку

I. Назва етапу уроку. Зміст роботи.

II. ...

III. ...

У кінці конспекту наводиться список використаної навчально-методичної літератури, до якого обов'язково входять чинні шкільна програма з української мови та підручник. До конспекту можуть додаватися ескізи наочності, картки, перфокартки тощо.

Поурочний план повинен відображати всі елементи структури обраного типу уроку. Наведені вище етапи уроку та розподіл часу між ними є орієнтовними для *уроку вивчення нового матеріалу*.

Рекомендації до написання рефератів з методики навчання української мови

Засвоєння методики навчання української мови потребує ознайомлення з обширною науковою літературою і підготовки рефератів з тієї чи іншої теми курсу.

Нагадаємо, що реферат (від лат. *refereo* – доповідаю) – короткий виклад у письмовій формі чи виголошений усно основний зміст опрацьованої студентом літератури з певної проблеми. Як правило, реферат готується з певної теми і в ньому узагальнюється декілька публікацій, присвячених цій темі (підручників, посібників, монографій, статей). У рефераті необхідно висловити своє ставлення до аналізованої проблеми, інакше ж він перетвориться у звичайний конспект.

Вимоги до реферату:

- реферат, є самостійно виконаною роботою;
- мета реферату – поглиблення і розширення знань, професійної ерудиції;
- оформлення реферату має відповідати загальноприйнятим вимогам (титольний лист план, вступ, головна частина, висновки, список літератури);
- список літератури включає основні джерела з аналізованої проблеми і складається в алфавітному порядку за загальноприйнятими правилами;
- реферат має бути охайно оформленим, відповідати нормам літературної мови (написання цитат, дотримання абзаців, орфографічна правильність тощо);
- реферат подається викладачеві на перевірку.

Захист реферату – є складовою частиною заліку.

Поради щодо написання реферату:

1. Уважно почитайте основну рекомендовану літературу. Доберіть у бібліотеці (в систематичному алфавітному чи предметному каталозі) додаткову літературу й опрацюйте її.
3. Під час читання робіть відповідні записи. Це може бути конспект, короткі записи, окремі цитати тощо.
4. Після опрацювання літератури приступайте до написання реферату.

Спочатку складіть план (простий чи складний). Так, реферат з теми "Методи навчання української мови в середній школі" може мати простий або складний план.

Приклад простого плану (фрагмент):

Вступ

1. Система методів навчання

2. Методи теоретичного вивчення мови

Висновки

Список використаної літератури

Приклад складного плану (фрагмент):

Вступ

I. Система методів навчання

1.1. Сучасні класифікації методів навчання

1.2. Функції методів навчання української мови

1.3. Методи і прийоми навчання

II. Методи теоретичного вивчення мови

2.1. Метод зв'язного викладу матеріалу

2.2. Бесіда та її різновиди

2.3. Робота з підручником...

Висновки

Список використаної літератури

У вступі визначте предмет реферату й основні завдання, назвіть прізвища вчених, які досліджували цю проблему.

В основній частині з'ясуйте суть питання, наведіть різні погляди вчених, розкрийте і своє розуміння проблеми. Не забувайте робити посилання на авторів і цитувати окремі положення.

У висновку сформулюйте свою остаточну точку зору, що склалася на основі опрацьованої літератури з даної проблеми.

Для оформлення списку літератури дотримуйтеся правил бібліографічного опису.

Основну увагу зверніть на характер викладення матеріалу. Згадайте особливості наукового стилю, якому властиві такі риси: логічність і послідовність, взаємозв'язок між частинами тексту, точність формулювань і

визначень, системність у класифікації наукових понять, об'єктів дослідження.

Виділіть основні положення реферату, сторінки пронумеруйте.

Правильно оформляйте титульну сторінку.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів із дисципліни

«Відмінно, А» – (90-100 б.)

Відповіді на запитання впевнені, аргументовані. Глибока обґрунтованість, логічність, переконливість викладу матеріалу. Студент повно, логічно і послідовно розкриває зміст питання, відповідь свідчить про всебічні, систематизовані, глибокі знання. Студент вільно володіє теоретичними основами лінгводидактики, фаховою термінологією; правильно застосовує одержані знання для розв'язання практичних методичних завдань, для аналізу лінгводидактичних явищ; творчо вирішує поставлені завдання, гнучко використовує міжпредметні зв'язки в узагальненні інформації; демонструє ґрунтовні знання першоджерел, уміння самостійно розкривати їх зміст, робити узагальнення і висновки, використовуючи додаткову літературу; вільно володіє нормативною, сучасною українською мовою.

«Дуже добре, В» – (80-89 б.)

Відповіді на запитання впевнені, аргументовані, але з деякими неточностями в другорядному матеріалі, які студент сам виправляє. Студент володіє понятійним апаратом лінгводидактики, уміння і навички студента дозволяють викласти матеріал логічно, послідовно, висловити власну думку, зробити висновок, майбутній учитель-словесник правильно розкриває основний зміст матеріалу, добре знає основні психологічні, психолінгвістичні, дидактичні та лінгводидактичні закономірності навчання мови в різних типах навчальних закладів, уміє використовувати їх при розв'язанні практичних методичних завдань, комплексно вирішує поставлені завдання, правильно використовує довідкову літературу, добре володіє українською мовою, у відповіді допускає 1-2 незначні неточності у використанні фахової термінології чи тлумаченні методичних явищ. Незначне порушення послідовності викладу матеріалу, мова правильна і виразна.

«Добре, С» – (65-79 б.)

Відповіді на запитання свідчать про свідоме і повне засвоєння матеріалу, але з деякими неточностями, які претендент на навчання сам

виправляє. Достатня обґрунтованість, достатнє володіння понятійним апаратом лінгводидактики, уміння і навички студента дозволяють викласти матеріал досить логічно, послідовно, правильно розкриває основний зміст матеріалу, добре знає основні лінгводидактичні закономірності і вміє використовувати їх при розв'язанні практичних завдань, комплексно вирішує поставлені завдання, правильно використовує довідкову літературу, добре володіє українською мовою, однак у відповіді допускає 1 значну неточність (серйозну помилку) у використанні фахової термінології чи тлумаченні методичних явищ. Незначне порушення послідовності викладу, недостатня переконливість.

«Задовільно, D» – (55-64 б.)

Відповіді на запитання свідчать про свідоме засвоєння теоретичного матеріалу з незначними помилками, які студент виправляє з допомогою викладача. правильно викладає теоретичний матеріал на рівні репродуктивного мислення, володіє лінгводидактичною термінологією, вміє проілюструвати теоретичні положення прикладами, у відповіді неповно обґрунтовує висновки, припускається помилок при узагальненні, допускає ряд серйозних помилок при використанні спеціальної термінології та інтерпретації методичних явищ, зміст окремих питань викладає частково, непослідовно, відповідь виявляє прогалини у знаннях. Деякі порушення логічності, послідовності. Студент володіє певним обсягом матеріалу, здатний його аналізувати, але не має достатніх знань і вмінь для формулювання висновків, допускає мовленнєві помилки.

«Достатньо, E» – (50-54 б.)

Відповідь студента в основному задовольняє мінімальним критеріям: викладає теоретичний матеріал на репродуктивному рівні, достатньо володіє лінгводидактичною термінологією, вміє проілюструвати теоретичні положення прикладами, у відповіді неповно обґрунтовує висновки, припускається помилок при узагальненні, при розкритті окремих теоретичних положень припускається серйозних помилок, неточності у розумінні та інтерпретації методичних явищ, відчуються труднощі у використанні теоретичних положень при розв'язанні практичних завдань, не вміє самостійно зробити узагальнюючий висновок.

«Незадовільно, FX» – (35-49 б.)

Відповіді на запитання свідчать про несвідоме, механічне засвоєння матеріалу з великою кількістю помилок і прогалин, необґрунтованість суджень, недостатньо розвинена самостійність мислення. Відсутня логіка і обґрунтування теоретичних положень, відповідь має переважно репродуктивний характер, допускаються суттєві помилки, відповіді мають фрагментарний характер, у відповіді не розкриті основні поняття.

ЛЕКЦІЇ

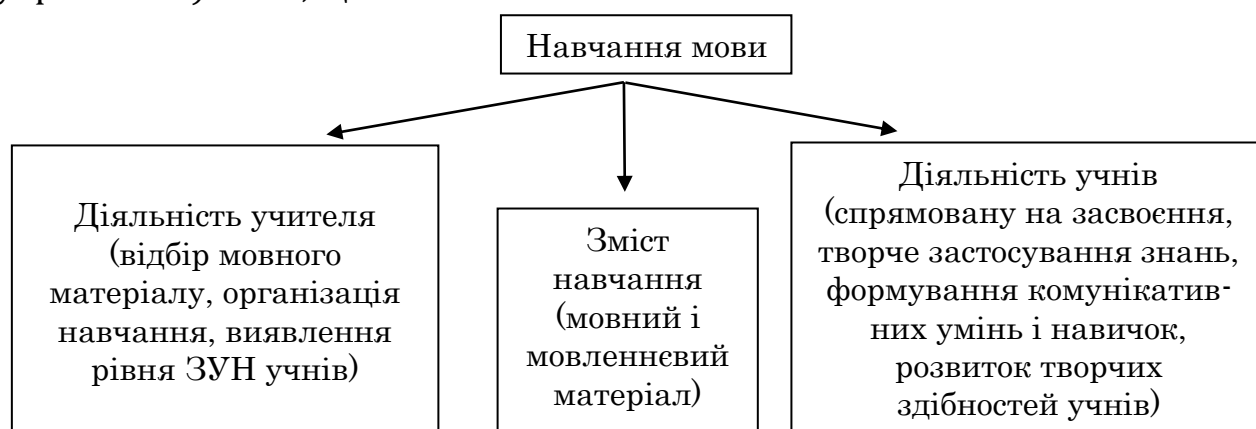
Тема 1. Методика української мови як наука і навчальна дисципліна

Методика навчання мови – наука, що досліджує і визначає зміст, форми організації, технологію застосування методів, прийомів і засобів навчання цього предмета у різних умовах освіти. Методика мови забезпечує реалізацію педагогічних принципів і методів в умовах навчання рідної (державної) мови з її складним комплексом завдань. Вітчизняні методисти М. Пентилюк, Т. Окуневич визначають її як «науку про загальні закономірності навчання учнів рідної (державної) мови (засвоєння ними знань про мову, формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок); забезпечує технологію застосування принципів, методів, прийомів і засобів навчання залежно від дидактичної мети й завдань, характеру матеріалу, етапу навчання та інтелектуально-мовного розвитку учня» [101, с. 5].

Сучасна методика мови дає відповіді на ціле коло актуальних для мовної освіти питань, зокрема: Кого навчати (суб'єкт навчання)? Як навчати (за допомогою яких методів тощо)? Чого навчати (зміст навчання)? Як контролювати засвоєне та здійснювати його корекцію (засоби контролю й корекції)?

Специфіка методики мови як наукової дисципліни визначає її об'єкт та предмет.

Об'єктом методики мови є мовленнєвий розвиток особистості в загальноосвітній школі. **Предметом** методики є процес навчання рідної (української) мови, що включає такі компоненти:

Сучасні науковці розрізняють методику **загальну** – лінгводидактику, і **часткову**, конкретну методику – методику фонетики, морфології,

орфографії, позакласної роботи тощо. Відповідно, під лінгводидактикою слід розуміти загальні теоретичні засади методики навчання мови.

Термін «лінгводидактика» уперше почав уживатися в 70-х роках ХХ століття російським ученим М. Шанським на означення теоретичних основ методики, в яких розглядають загальні закономірності навчання мови. Російський методист уперше почав розмежовувати поняття лінгвометодика і лінгводидактика як нетотожні поняття, одне з яких – лінгводидактика – є вузьким, охоплює лише теоретичні питання лінгвометодики і входить до складу методики мови, а інше – ширшим, що охоплює не тільки загальні теоретичні питання методики викладання мови, а враховує і специфіку викладання кожної окремої мови, особливості роботи над тим чи іншим мовним розділом тощо.

Більш точно й конкретно пояснює ці поняття вітчизняний методист М. Пентилюк і визначає лінгводидактику як «загальну теорію навчання мови», «фундаментальну частину методики, в якій визначаються закономірності засвоєння мови, розв'язуються питання змісту курсу на основі лінгвістичних досліджень, вивчаються труднощі засвоєння матеріалу та їх причини, визначаються принципи і методи, форми і засоби навчання мови...», а методику викладання української мови як «науку, що досліджує і визначає зміст, форми організації, технологію застосування методів, прийомів і засобів навчання цього предмета у різних закладах освіти» [101, с. 5]. Так, якщо лінгводидактика визначає методи і прийоми вивчення мови в школі, то вітчизняна методика подає методичні рекомендації по їх використанню під час опрацювання того чи іншого розділу шкільного курсу мови з урахуванням специфіки української мови, описує зумовлені цією специфікою типові труднощі і помилки учнів, пропонує конкретні шляхи їх подолання тощо.

Найголовнішими **завданнями методики як науки є:**

- розуміння соціальної ролі мови, мовленнєвої діяльності та її компонентів у житті окремої людини й суспільства в цілому;
- визначення цілей, специфіки, змісту й обсягу курсу української мови у різних типах навчальних закладів і на різних етапах мовної освіти;
- реалізація світоглядної функції мови, вплив на формування національно-мовної особистості;
- вивчення й опис найбільш раціональних, оптимальних та ефективних методів, прийомів і засобів навчання залежно від змісту матеріалу, індивідуальних особливостей учнів, рівня їх мовної та мовленнєвої компетенції;
- забезпечення засвоєння мінімуму мовних і мовленнєвих понять, рівнів і закономірностей функціонування мови;

- забезпечення належного рівня культури мовлення учнів, розвитку їх мовної і мовленнєвої компетенції.

Зміст і будова курсу

Курс методики української мови включає такі розділи:

- загальні засади методики навчання української мови;
- особливості вивчення основ мовної системи;
- робота з розвитку зв'язного мовлення;
- основні напрями роботи зі стилістики;
- удосконалення ЗУН учнів з мови у старших класах;
- позакласна робота з української мови;
- спецкурси та факультативи з української мови;
- методична робота вчителя-словесника;
- кабінет української мови та вимоги до нього.

Зв'язок методики мови із суміжними дисциплінами

Методика, як і педагогіка загалом, належить до суспільних наук. Вона вивчає певні аспекти формування особистості: цим і зумовлені її міждисциплінарні зв'язки. Методика мови розвивається на стику наук і тісно пов'язана з такими дисциплінами, як педагогіка, мовознавство, психологія, філософія, логіка, етнопедагогіка тощо.

Зв'язок із *філософією* безсумнівний. Навчання мови формує світогляд учнів, озброює їх найдосконалішим засобом пізнання дійсності. Засвоєння мови – оволодіння духовним надбанням багатьох поколінь людства. Вивчення мови розвиває інтелект учнів. Філософами та фізіологами встановлений зв'язок мови та свідомості, мови та мислення. Думка людини знаходить своє вираження в мовленні, мовних формах. Мислення людини не може розвиватися без мови. Природно, що засвоєння одиниць мови та способів їх зв'язку структурує наше мислення, надає йому логічної форми.

Зв'язок із *мовознавством* зумовлений самою специфікою методичної науки: від змісту лінгвістичного матеріалу залежать вибір методів, прийомів і засобів навчання. Зміст навчального матеріалу з української мови цілком визначається лінгвістикою. Шкільна програма передбачає засвоєння мінімуму лінгвістичних знань (мовна змістова лінія програми), що ними має оволодіти учень основної школи. Відповідно, до шкільної програми вводяться лише ті мовні знання, поняття, терміни, явища, які є загально визначеними серед мовознавців. Це забезпечує формування мовної компетенції учнів, що базується на мовознавчій теорії.

Педагогіка і *психологія* допомагають методиці мови дати відповідь на питання, як треба викладати мовний матеріал у певному класі, які методи та прийоми є більш ефективними, як враховувати вікові особливості учнів,

як організувати мотивацію вивчення матеріалу залежно від віку учнів та їхніх психологічних особливостей.

Дані *психології* повинні використовуватися вчителем для створення успішних умов у навчанні української мови. Психологія визначає особливості психічних процесів дітей шкільного віку. Опора на дані психології дозволяє врахувати вікові особливості учнів, рівень розвитку їхнього мислення, мовленнєвих здібностей, удосконалювати форми мовленнєвої діяльності. Так, мислення учнів 11-12 років в основному конкретне, тому під час вивчення мовного матеріалу в цьому віці необхідно використовувати різні види наочності, ставити питання так, щоб вони допомагали учням зробити необхідні висновки. Психологія дає можливість проаналізувати процес формування мовленнєвих умінь і навичок, засвоєння граматичних правил тощо. Перебудова змісту мовної освіти, посилення комунікативного аспекту навчання мови зумовили необхідність опори методики мови на дані *психолінгвістики* – науки, що досліджує закони, форми і види мовленнєвої діяльності.

Зв'язок із *дидактикою* – наукою про теорію і практику навчання – виявився в необхідності впровадження нових технологій, що активно вивчає та розробляє ця наука. Сьогодні ефективне навчання української мови неможливе без запровадження інноваційних педагогічних технологій, що є однією із сучасних вимог до уроку української мови в школі. Інформаційно-комунікаційні технології, технології проектування, дослідницькі технології тощо сприяють підвищенню ефективності навчального процесу, розвитку особистісних якостей учнів, необхідних їм у подальшій як навчальній, так і професійній діяльності.

Зв'язок методики мови з *етнопедагогікою* виявляється в етнопедагогічному аспекті навчання мови, що передбачає навчання української мови на основі народної педагогіки і дидактики. Етнопедагогіка – скарбниця навчально-виховної мудрості нашого народу, накопиченої упродовж віків. Вона служила основою виховання багатьох поколінь українців. Рідна мова в українській етнопедагогіці відіграє ключову роль. Саме на етнопедагогічній основі створили свої педагогічні системи Г. Сковорода, К. Ушинський, І. Огієнко, В. Сухомлинський. Найприроднішим і оптимально вираженим для дитини є навчання і виховання рідною мовою в атмосфері культури рідного народу, його духовності й менталітету. Цей процес забезпечує національна школа – освітній заклад з українською мовою навчання. Одним із важливих надбань етнопедагогіки є мовна етика, основи якої діти засвоюють у сім'ї, дитячому садку, а згодом у школі. Правила мовної етики представлені цілою системою готових виразів, що мають стати основою формування мовленнєвих умінь і навичок.

Методи наукового дослідження в методиці мови

Методика мови як наука володіє системою методів дослідження. Метод – це шлях організації та проведення дослідження, спосіб, що допомагає реалізувати конкретні методичні завдання. Науковці класифікують методи дослідження за метою дослідження, джерелами збору, аналізу та обробки матеріалу тощо. За джерелами пошуку, збору та обробки наукової інформації методи діляться на три групи: теоретичні, емпіричні, статистичні.

Теоретичні методи дослідження включають аналіз філософської, психолого-педагогічної, лінгвістичної, лінгводидактичної літератури, аналіз програм, підручників, методичних посібників та рекомендацій.

Емпіричні методи – це методи вивчення досліджуваних явищ у реальних умовах. До них відносимо анкетування, цілеспрямоване спостереження уроків української мови; аналіз документів поточної звітності, карткування зібраного матеріалу; метод експертної оцінки, діагностики; методичний експеримент (констатувальний та формувальний).

За способом обробки й аналізу даних дослідження виділяють методи якісного аналізу та кількісного опрацювання матеріалу (статистичні та нестатистичні). *Статистичні* методи – передбачають кількісний та якісний аналіз одержаних даних. Здебільшого ці методи застосовуються у взаємозв'язку, оскільки кількісні методи не виключають необхідності якісного аналізу результатів дослідження або експерименту.

На думку авторів посібника «Навчальна й науково-дослідна робота студентів-філологів...» Пентилюк М. І., Гайдаєнко І. В., Окуневич Т. Г. та ін. [74] основними вимогами до добору методів дослідження в лінгводидактиці є:

- застосовувати таке поєднання методів, яке б дозволило одержати різнобічні дані про історичні події, факти, особистості;
- методи, що застосовуються, повинні забезпечити одночасне вивчення подій, фактів, особистостей;
- узяті на озброєння методиповинні відбивати динаміку розвитку... методичної науки, соціальних подій у певний проміжок часу;
- важливо брати на озброєння такі методи, котрі б давали змогу одержати дані про історичні події, факти, мовознавців, письменників, учених-методистів та їхні праці з якомога більшої кількості джерел;
- методи повинні активізувати не лише процес дослідження та його результати, а й умови, в яких вони функціонують.

Кожен із названих методів дослідження знаходить своє вираження в дослідженнях із методики мови, причому зазвичай методи наукового дослідження застосовуються комплексно. Важливо враховувати, що вибір методів дослідження в лінгводидактиці повинен визначатися метою та завданнями, а також об'єктом і предметом дослідження.

Огляд історії розвитку методики навчання мови

Методика мови як наука почала зароджуватися ще за часів Київської Русі, козацьких шкіл, Києво-Могилянської академії. Вже тоді дітей навчали елементарних основ грамоти і письма. Вагомим внеском у розвиток вітчизняної методики є праці російських методистів Ф. Буслаєва, К. Ушинського, І. Срезневського, В. Шереметєвського. Першою ж працею з лінгводидактики є книга Ф. Буслаєва «О преподавании отечественного языка» (1844 р.), в якій уперше в історії лінгводидактики було узагальнено попередній методичний досвід викладання мови в школі, досвід самого автора, а також викладено основні ідеї і принципи викладання мови.

Оскільки за часів царської влади українська мова не вивчалася у школі, то й методика її викладання майже не розвивалась. Не існували програми з української мови, з підручників були лише букварі і граматики (П. Куліша, Т. Шевченка, С. Русової, С. Черкасенка, Б. Грінченка та ін.). Майже всі вони були побудовані на основі популярного в той час звукового методу навчання грамоти.

Процес становлення методики мови в Україні 1917–1920 рр. відбувався у складних умовах розбудови національної системи освіти. У цей період гостро постає проблема професійної підготовки вчителів і розробки усталеної професійної термінології, зокрема лінгводидактичної, яка була би зрозуміла як викладачам шкіл, закладів педагогічної освіти, так і їх слухачам. У цей час були розроблені навчальні плани для народних, середніх шкіл, засновано українські гімназії, розпочали свою роботу український університет у Кам'янець-Подільському, професійні школи, Педагогічна Академія. Розпочалося й видавництво шкільних програм і підручників.

Прикметно, що значного впливу, починаючи з ХІХ ст., й у цей період зокрема, українська методика зазнала з боку російської лінгводидактики. Досягнення провідних російських методистів Ф. Буслаєва, К. Ушинського, І. Срезневського, О. Пешковського, М. Ушакова та ін. у галузі методики навчання орфографії, пунктуації, граматики, розвитку мовлення учнів упроваджувались і в практиці вивчення української мови. Так, В. Буслаєв, розробив у кінці ХІХ ст. методику навчання орфографії, одним із перших вжив терміни *орфограма*, *орфографічне правило*, *орфографічні навички*; терміни *спостереження над мовою*, *метод підстановки* одним із перших на

початку ХХ ст. почав вживати О. Пешковський; саме цими методистами було розпочато розробку *принципів засвоєння мови*.

У 20–30-ті роки відбувається широке розгортання україномовної освіти. Практичні заходи українізації освіти в цей період виявилися насамперед у заміні російської викладової мови українською в школах і ВНЗ, був визначений термін для професури вищої школи, за який вона мала перейти на викладання свого курсу українською мовою. Автори методичних посібників 20–30х років [А. Машкін, О. Білецький, Л. Булаховський, Т. Гарбуз, В. Таран, О. Петренко, А. Феоктистів, С. Русова, І. Огієнко та інші] переважно розглядали питання методики техніки письма, ліквідації неписьменності населення, засвоєння граматики, формування орфографічної й пунктуаційної грамотності, розвитку мовлення учнів, методів і прийомів навчання.

У 40–60-х роках засади лінгводидактичної науки продовжують розроблятися у працях С. Чавдарова, В. Масальського, І. Чередниченка, О. Петровської, О. Феоктистова, В. Радзівської, Г. Понаровської, М. Дорошенка, Т. Гарбуза, М. Бернацького, А. Медушевського, М. Тищенка та ін. У цей період активно досліджуються проблеми типології уроків української мови, методів і прийомів її вивчення, питання теорії та практики розвитку мовлення учнів, використання наочності тощо. Так, у посібнику «Методика викладання української мови в середній школі» (1939, 1941, 1946 р.) С. Чавдаров особливу увагу приділяє повторенню на уроці мови, ролі граматичного аналізу в формуванні мовних умінь і навичок, подає свою класифікацію диктантів і переказів. Актуальними для того часу були й питання диференціації навчання й вивчення української мови у школі, врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, практичну розробку яких знаходимо у працях А. Медушевського, М. Тищенка. Запроваджується принцип *диференційованого підходу* до вивчення мови, *індивідуалізації* навчання мови.

У 70–80-ті роки розробляються теоретичні основи роботи з розвитку мовлення учнів, вивчення граматики, визначаються психологічні основи формування орфографічних навичок, засвоєння понять і термінів на уроці мови, використання міжпредметних зв'язків у викладанні мови, визначаються шляхи піднесення ефективності уроків мови тощо у працях М. Пентилюк, В. Мельничайка, Л. Симоненкової, О. Беляєва, Л. Рожило, М. Шкільника, М. Стельмаховича та ін.

Серед провідних сучасних вітчизняних лінгводидактів варто назвати О. Горошкіну, Т. Донченко, С. Карамана, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, К. Плиско, Л. Скуратівського, М. Стельмаховича, О. Хорошковську, С. Яворську та ін.

Джерелами розвитку методики мови в наш час є:

- постанови уряду, Міністерства освіти і науки про школу, про мову та мовну освіту;
- передовий досвід української та зарубіжної шкіл;
- використання методичної спадщини минулого;
- дані наукових досліджень з методики навчання української мови.

Які питання є сьогодні найбільш актуальними для методики української мови?

Розвиток методичної науки здійснюється завдяки таким ученим-докторам педагогічних наук, як О.Біляєв, А.Богущ, М. Вашуленко, Н.Гавриш, Н.Голуб, О.Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, Л.Паламар, М.Пентилюк, Т. Симоненко, І.Хом'як, О.Хорошковська та інші. Українську лінгводидактику збагачують і розвивають учені-лінгвісти А. Загнітко, І. Кочан, Л.Мацько, Л. Струганець, М.Плющ та інші. Чимало талановитих лінгводидактів і серед кандидатів педагогічних і філологічних наук, які своїми працями впродовж тривалого часу розв'язують теоретичні і практичні проблеми методики навчання української мови і сприяють реалізації стандартизованої мовної освіти (О. Караман, Т.Мельник, А.Нікітіна, С.Омельчук, Т.Окуневич, Г.Передрій, Л. Скуратівський, В.Тихоша, Г. Шелехова та інші).

Перспективний досвід учителів-практиків відображено в публікаціях на сторінках методичних газет і журналів "Дивослово", "Урок української" тощо.

У серпні 2016 року, під час підсумкової педагогічної конференції в Будинку Уряду міністр освіти і науки України Лілія Гриневич презентувала Концепцію нової української школи, що почне діяти в 2018 році. Цей документ є фактично ідеологією реформ загальної освіти. У своїй презентації Міністр зазначила, що реформа школи орієнтована на те, щоб зробити її випускника конкурентноздатним у 21-му столітті – випустити зі школи всебічно розвинену, здатну до критичного мислення цілісну особистість, патріота з активною позицією, інноватора, здатного змінювати навколишній світ та вчитися впродовж життя. Автори Концепції стверджують, що сучасна загальноосвітня школа потребує докорінних змін. Серед **проблем у навчанні** вони виділяють дві основних: перша – перевантаженість учнів предметами, друга – перевага теорії над практикою; вчителі захоплюються теоретичним матеріалом, а учні натомість не вміють застосовувати отримані знання на практиці. Перед лінгводидактикою стоїть проблема підвищення ефективності навчання

мови, вдосконалення системи методів і прийомів, запровадження програмованого навчання, особистісно-орієнтованого та ін.

Питання для самоконтролю

1. Що досліджує методика мови як наука?
2. Порівняйте методику мови із суміжними дисциплінами (педагогікою, психологією тощо).
3. Чим зумовлені об'єкт і предмет, мета і завдання методики української мови як наукової дисципліни?
4. Яким є вплив суміжних дисциплін на підготовку вчителя-словесника до уроку?
5. Чим зумовлена структура курсу методики української мови?
6. Визначте джерела розвитку методики української мови?
7. Назвіть основні етапи розвитку методики української мови як наукової дисципліни.

Тема 2. Українська мова як навчальна дисципліна в загальноосвітній школі. Зміст навчання і структура курсу української мови в школі

Українська мова як основа інтелектуального й духовного розвитку особистості

На сьогодні загальноосвітня школа потребує нових підходів до навчання української мови, а отже й до фахової підготовки студентів-філологів. Зруйнування національної освіти, системи національного виховання, виробленої нашим народом упродовж століть, асиміляція української культури внаслідок русифікаторської політики призвели до втрати рідної мови цілими поколіннями українців. Одним із осередків гуманізації нашого суспільства, розвитку його духовності мають бути загальноосвітні навчальні заклади класичного типу, в яких учень визнається як особистість і найвища цінність суспільства. Водночас у процесі шкільного навчання на перший план виступає мовна особистість школяра – людини, яка вільно й легко висловлюється з різноманітних фахових питань, виявляє високий рівень культури спілкування, дбає про якість свого мовлення та його вдосконалення.

У формуванні духовного світу мовної особистості, розвитку її духовних і моральних якостей ключову роль відіграє рідна мова. Поняття рідної мови сьогодні широко використовується науками антропоцентричного напрямку (педагогікою, психологією, лінгводидактикою, соціолінгвістикою, психолінгвістикою та ін.). Воно має багато визначень (материнська мова, перша мова), що певною мірою взаємодоповнюються. Погоджуємося з думкою тих учених (М.Пентилюк, Й.Сележан та ін.), хто рідною вважає мову нації, мову предків, що пов'язує людину з її народом, його минулим, сучасним і майбутнім, духовними надбаннями й культурою свого етносу.

Поняття “рідна мова” розуміється ширше, ніж просто засіб комунікації. Багато хто з лінгвістів і психолінгвістів вважають, що рідною є та мова, якою дитина вимовила перші слова, навчилася говорити. Зазвичай рідна мова засвоюється в сім'ї, є мовою батьків, однак специфічні історичні умови, в яких наш народ жив століттями, й ті чинники, що породили національний нігілізм, байдужість до мови й культури свого народу, спричинили ситуацію, коли значна частина українців не володіє рідною мовою, не шанує її, не відчуває потреб у розвитку й збереженні української мови.

Рідна мова виконує насамперед дві соціальні функції – служить **засобом розвитку** особистості як передумови розвитку народу і використовується як **засіб пізнання** й **комунікації**. Розвиток кожної людини відбувається в розумовому й емоційному планах, і в обох випадках рідна мова має першорядне значення. Все, що відбувається в психіці народу, відбивається в його мові. Тому словниковий склад мови – це енциклопедія життя нації. Засвоюючи лексику рідної мови, дитина пізнає духовні якості народу, риси його характеру. Рідна мова для дитини є генетичним кодом, що програмує її національну свідомість, ментальність.

Рідна мова – це ще й засіб пізнання дійсності, засіб спілкування. Саме цю функцію вона виконує в період навчання дитини, у процесі формування її як національно-мовної особистості. Без володіння мовою неможливо отримати знання з математики, фізики тощо, тому від знання мови залежить і глибина засвоєння інших предметів шкільного циклу. Отже, українська мова є засобом міжособистісного та міжнаціонального спілкування, засобом єднання громадян України, скарбниця культурних надбань нації, засіб формування національно-мовної особистості. Саме тому в основу ШКУМ покладено мовленнєву діяльність (аудіювання, читання, говоріння, письмо).

Що включає в себе ШКУМ?

Зміст ШКУМ включає знання про мову і мовлення, різні форми і види мовленнєвої діяльності, мовні і мовленнєві уміння і забезпечує формування високо-інтелектуальної особистості.

Освітньо-виховні цілі і завдання вивчення української мови в школі

Головна **мета** навчання української мови – формування національно свідомої, духовно багатой особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами української мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності. Мета кожного уроку української мови повинна бути триединою та містити три компоненти: навчальна мета, розвивальна та виховна.

Які основні завдання вивчення ШКУМ? Чи однакові вони для вивчення української мови як рідної і як державної?

Завдання ШКУМ

Вивчення української мови як рідної

- Виховання потреби у вивченні УМ;
- Формування духовного світу учнів, їх світогляду;
- Вироблення вмінь комунікативно виправдано користуватися мовними засобами з дотриманням української мовної етики;
- Засвоєння базових нормативних умінь і навичок;
- Ознайомлення з мовною системою як основою формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок.

Вивчення української мови як державної

- Ознайомлення з найважливішими відомостями про українську мову, її функції, роль у розвитку нації;
- Формування вмінь користуватись багатствами української мови на основі практичного засвоєння мовних і мовленнєвих понять;
- Розкриття краси і багатства УМ;
- Засвоєння норм СУЛМ;
- Формування українознавчої компетенції.

Аспекти навчання української мови в школі:

- комунікативний;
- українознавчий (народознавчий);
- лінгвістичний;
- моральний;
- педагогічний (етнопедагогічний);
- психологічний (психолінгвістичний);
- естетичний;
- культурологічний.

Зміст, структура і принципи побудови ШКУМ

У сучасній вітчизняній школі організація мовної освіти визначається рядом нормативних та методичних документів: державного стандарту, програм, методичних рекомендацій МОН України, концепцій тощо.

Концепція навчання української мови – основоположні орієнтири, що визначають зміст, форми, закономірності, аспекти, методи, прийоми й засоби навчання. Концепція навчання української мови ґрунтується на концепції мовної освіти в Україні як системі поглядів, що має не тільки визначальне значення для мовознавчих наук, але і практичне спрямування, зумовлене демократичними перетвореннями, що відбуваються в суспільстві, та реформуванням самої освіти. За останні декілька десятиліть було створено різні концепції мовної освіти в Україні: концепцію когнітивного навчання мови, концепцію навчання рідної мови, концепцію навчання української мови в 12-річній школі тощо.

Концепція навчання української мови у школах України визначає освітню мету, спрямованість змісту та його компоненти, етапи й технологію навчання. Основою навчання є мовленнєва діяльність, яка включає психолінгвістичну орієнтацію на сприймання, розуміння, засвоєння, відтворення й продукування текстів в усній і писемній формі.

Концепція мовної освіти [8] передбачає:

- навчання рідної й вивчення державної мови в усіх типах освітніх закладів (знання рідної мови для кожного громадянина є вкрай необхідним, а державну мову згідно із законодавством вивчають в усіх виховних і навчальних закладах);
- неперервну мовну освіту, спрямовану на формування мовної особистості, творення україномовного середовища;
- комунікативно-прагматичну мету (формування комунікативної компетентності);
- українознавчий підхід до навчання мови (засвоєння учнями інформація про Україну, її історію тощо).

Концепція мовної освіти 12-річної школи [106] визначає пріоритети навчання української мови й розвитку мовлення, структуру і зміст ШКУМ, методи, прийоми, організаційні форми й технології засвоєння освітнього змісту.

Основні пріоритети мовної освіти (за концепцією мовної освіти в 12-річній школі)

• *Особистісна орієнтація* освіти (оптимальні умови для різнобічного розвитку кожного учні, врахування його індивідуальних особливостей, заохочення самостійності у навчанні, самопізнанні й саморозвитку);

• *світоглядна основа* мовної освіти;

• *демократизація і гуманізація* – заміна авторитарних методів впливу на учня методикою партнерського співробітництва, активізація пізнавальних потреб;

• *диференціація навчання* – забезпечення навчання учнів на оптимальному для них рівні складності: забезпечити мінімум мовної освіти і максимум пізнавальних потреб школярів;

• органічне *поєднання навчання мови й мовлення* як засобу і способу мовленнєвої діяльності;

• *діяльнісний підхід* до мовленнєвого розвитку;

• Забезпечення *наступності змісту* мовної освіти;

• Використання *нових педагогічних технологій*.

Державний стандарт загальної середньої освіти – це основний нормативний документ, що визначає зміст, мету і завдання, основні параметри освіченості учнів зі шкільних предметів різних галузей..

Українська мова як шкільний предмет входить до освітньої галузі – «Мови і літератури». У ній визначено мету вивчення української мови в школі: забезпечити активне володіння учнями державною мовою; сформувати комунікативну, мовну, мовленнєву, соціокультурну та діяльні сну компетенції в різних сферах і жанрах мовлення.

Державний стандарт мовної освіти – це система основних параметрів, які приймаються за норму освіченості, що відображає соціальний ідеал і враховує можливості особистості й системи освіти. До основних об'єктів стандартизації належать зміст, обсяг навчального навантаження й рівень підготовки учнів. Стандарт визначає нормативний зміст програми, максимальний обсяг навантаження, вимоги до рівня підготовки випускників. Школи сьогодні можуть навчатися за різними програмами, але виконання Державного стандарту є обов'язковим. Він складається із загальної частини й характеристики освітніх галузей. Саме стандарт визначає зміст і структуру ШКУМ.

ШКУМ побудований з урахуванням таких **принципів**: функціонально-комунікативний, культурологічний і проблемно-пошуковий. ШКУМ має **тривимірну структуру**: враховує вікові, особистісні особливості учнів та їх інтереси, нахили. Враховуючи вікові особливості учнів, курс поділено на пропедевтичний (1-4-ті класи), базовий курс (5-9-ті класи), курс старшої школи – 10-11кл.

Змістові лінії чинної шкільної програми з української мови, їх сутність та принципи реалізації

Відповідно до мети, державного стандарту й концепцій мовної освіти зміст шкільної програми з української мови поділяється на 4 наскрізні змістові лінії: соціокультурну, мовленнєву, мовну і стратегічну.

Мовна лінія забезпечує засвоєння системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; містить основні мовознавчі поняття, факти й закономірності, що забезпечують формування мовної компетенції; подає перелік мовних знань і вмінь учнів. У мовній змістовій лінії вказується загальна кількість годин на вивчення української мови в певному класі (наприклад, у 5 класі це 122 години, із них 10 годин – резерв для використання на розсуд учителя) та загальна кількість годин на вивчення окремих розділів шкільного курсу мови. Вивчення програмового матеріалу з мови будується з урахуванням внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, що в програмі забезпечується введенням відповідних рубрик «Внутрішньопредметні зв'язки» та «Міжпредметні зв'язки». Це сприяє поглибленому розумінню мовних явищ, розширенню кругозору учнів,

формуванню умінь застосовувати суміжні знання з різних предметів. Наприклад у 5 класі під час вивчення відомостей із синтаксису та пунктуації вчитель повинен подбати про реалізацію таких зв'язків мовного матеріалу (цитата з програми):

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.

Культура мовлення. Засвоєння складних випадків слововживання.

Міжпредметні зв'язки. Епітет, порівняння, пейзаж, літературний портрет, їх зображувально-виражальна роль (література).

Мовленнєва змістова лінія забезпечує вироблення і вдосконалення вмінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності, визначає зміст роботи з розвитку мовлення учнів. Вона містить кількість годин на уроки мовленнєвого розвитку, відомості про мовлення та перелік основних видів робіт, основне місце серед яких займають перекази і твори, а також перелік державних вимог до мовленнєвої підготовки школярів. Ця лінія реалізується як на уроках розвитку мовлення, так і на звичайних аспектах. Наведемо як приклад зміст мовленнєвої лінії для 5 класу:

Мовленнєва змістова лінія

№ п\п	Кількість годин	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	24 (заг.)	<p>Відомості про мовлення</p> <p>Загальне уявлення про мовлення як діяльність; види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), їх особливості. Різновиди мовленнєвого спілкування: усне й писемне, монологічне й діалогічне. Мета спілкування й адресат мовлення; основні правила спілкування : ввічливість, привітність, доброзичливість, уважність до співрозмовника, стриманість, тактовність. (практично).</p> <p>Текст як продукт мовленнєвої діяльності. Змістова й композиційна єдність, зв'язність тексту. Тема, основна думка тексту, мікротема. Будова тексту (зачин, основна частина, кінцівка); абзац. Ключові слова в тексті.</p> <p>Усна й письмова форми тексту (висловлення). Простий план готового тексту.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p>розрізняє такі поняття, як мовлення, спілкування, види мовленнєвої діяльності, монолог, діалог, адресат мовлення; усну й письмову, монологічну й діалогічну форми;</p> <p>усвідомлює основні правила спілкування, вимоги до мовлення;</p> <p>визначає суттєві ознаки тексту, тему, основну думку, мікротему висловлення, мету спілкування; належність тексту до певного стилю (розмовного, художнього, наукового), типу (розповіді, опису, роздуму) і жанру мовлення (оповідання, відгуку, листа);</p> <p>виокремлює в тексті абзаци, мікротеми, тематичні речення;</p> <p>знаходить мовні засоби зв'язку речень у тексті;</p> <p>складає простий план готового тексту;</p>

	<p>Ознайомлення з вимогами до мовлення (змістовність, логічна послідовність, багатство, точність, виразність, доречність, правильність).</p> <p>Помилки в змісті й будові висловлення (практично).</p> <p>Розмовний, науковий і художній стилі мовлення, сфера їх використання.</p> <p>Типи мовлення: розповідь, опис, роздум, оцінка предмета (явища). Особливості будови розповіді, опису предмета і тварини, елементарного роздуму.</p> <p>Жанри мовлення: оповідання, відгук, лист, особливості їх будови.</p>	<p>знаходить і виправляє помилки в змісті, будові висловлення;</p> <p>аналізує й оцінює текст (його зміст, форму, задумі мовне оформлення).</p>
2	<p>Види робіт</p> <p><u>Сприймання чужого мовлення:</u></p> <p><u>Аудіювання (слухання-розуміння)</u></p> <p>Особливості аудіювання як виду мовленнєвої діяльності. Слухання-розуміння текстів діалогічного й монологічного характеру вивчених стилів і жанрів мовлення.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p>розуміє прослуханий текст, виконує завдання (ділить текст на частини, знаходить указані частини, створює малюнок за текстом, вибирає один із запропонованих варіантів відповіді на запитання за текстом);</p> <p>розуміє висловлення інших людей або звукозаписи з одного прослуховування (тривалість звучання незнайомих текстів розмовного й художнього стилів обсягом 400-500 слів - 4-5 хв., наукового стилю обсягом 300-400 слів – 3-4 хв.);</p> <p>складає первинне уявлення про зміст почутого (що, коли, у якій послідовності відбувається);</p> <p>прогнозує загальний характер змісту повідомлюваного на основі формулювання теми, основної думки;</p> <p>визначає адресата, комунікативну мету й мотив висловлення, причинно-наслідкові зв'язки, зображувально-виражальні засоби тексту;</p> <p>оцінює особливості змісту і форми почутого тексту.</p> <p>Учень (учениця):</p> <p>Читає мовчки відповідно до свого віку незнайомі тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення зі швидкістю 100-150 слів за хв.;</p> <p>виділяє й запам'ятовує в прочитаному головне, тему й основну думку тексту, деталі;</p>

	<p style="text-align: center;">Читання (мовчки і вголос)</p> <p>Особливості читання як виду мовленнєвої діяльності.</p> <p>Читання мовчки (швидкість, розуміння, запам'ятовування) текстів діалогічного й монологічного характеру, що належать до таких стилів: розмовного, художнього, наукового;</p> <p>типів: розповідь, опис (зокрема опису предмета, тварини), роздум; різних жанрів мовлення. оповідання, статті, казки, легенди, переказу, пісні, вірша, загадки; прислів'я, приказки.</p> <p>Робота з книжкою: способи виділення частин змісту в тексті (відступи, підзаголовки тощо). Зміст книжки, журналу. Словникові статті в словниках різних типів.</p> <p>Виразне читання вголос художніх, науково-популярних текстів різних типів мовлення, що належать до таких жанрів, як оповідання, стаття, легенда, переказ, казка, прислів'я, приказки, пісня, вірш, байка (вивчення деяких з них напам'ять або близько до тексту для збагачення мовлення). Читання вголос, зокрема урахування особливостей слухачів, швидкість, виразність читання.</p>	<p>добирає заголовки до частин тексту, складає простий план;</p> <p>ставить запитання до прочитаного, відповідає на них;</p> <p>виділяє структурні частини тексту, а також окремі його частини, підтеми змісту;</p> <p>переглядає текст швидко й знаходить у ньому вказані елементи (цифри, слова в лапках, слова, написані через дефіс, виноски, слова, написані з великої літери, набрані курсивом, схеми, таблиці й частини тексту, які до них відносяться, тощо);</p> <p>оцінює прочитаний текст із погляду новизни, значущості змісту, виразності мовного оформлення тощо.</p> <p>Учень (учениця):</p> <p>Читає вголос знайомі тексти різних стилів (розмовного, наукового й художнього), типів, жанрів мовлення з достатньою швидкістю (80-120 слів за хв.), плавно, відповідно до орфоепічних та інтонаційних норм, ділячи текст на смислові частини, виділяючи голосом ключові слова, прилаштовуючи швидкість, виразність читання до можливостей і потреб слухачів;</p> <p>оцінює прочитаний уголос текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення).</p>

3	<p>Відтворення готового тексту: Перекази за простим планом.</p> <p>Говоріння: Докладні перекази художніх текстів розповідного характеру з елементами опису тварин, роздуму.</p> <p>Докладний переказ тексту наукового стилю.</p> <p>Письмо: Докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису предмета.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p>переказує докладно (усно й письмово) почуті й прочитані тексти художнього й наукового стилів мовлення (обсягом 100-150 слів) за самостійно складеним простим планом, підпорядковуючи висловлення темі й основній думці, з урахуванням комунікативного завдання, дотриманням композиції, мовних, стильових особливостей та авторського задуму;</p> <p>помічає й виправляє недоліки в своєму мовленні;</p> <p>оцінює текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення).</p>
---	--	---

Соціокультурна лінія – спрямована на засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному й морально-етичному розвитку. Ця лінія являє собою систему культурологічних тем, що формують загальну культуру учнів. Критерієм її засвоєння є здатність учня скласти усне чи письмове висловлювання на певну тему, передбачену програмою. Соціокультурна лінія повинна реалізовуватись на всіх уроках.

Діяльнісна (стратегічна) лінія – забезпечує формування загально-навчальних умінь і навичок, що визначають мовленнєву діяльність, передусім спрямованих на розв’язання навчальних завдань і життєвих проблем. Велике значення в оволодінні мовленнєвою культурою має систематичне оволодіння базовими мисленнєвими прийомами й методами – порівнянням, узагальненням, моделюванням тощо, а також усвідомлення учнями структури власної пізнавальної діяльності. Зміст цієї лінії у програмі не відображений, а поданий лише на рівні узагальнених умінь.

Зазначені лінії формують комунікативну мовленнєву, мовну, соціокультурну і діяльнісну компетенції учнів.

Подумайте, чи для всіх із названих змістових ліній чинна шкільна програма виділяє години для їх реалізації ?

Тільки мовна та мовленнєва змістові лінії вказують, скільки годин необхідно витратити вчителю для їх реалізації, тоді як діяльнісна та соціокультурна лінії повинні відобразитися в змісті кожного уроку української мови, незалежно від його теми, типу та завдань.

Навчальний комплекс з української мови в школі. Дидактичні засоби навчання

Навчальний комплекс з української мови – це сукупність засобів навчання УМ, що визначають зміст навчання, а також діяльність учнів й учителя, результати навчання (знання, уміння). Складається з таких компонентів:

- Державний стандарт;
- програма;
- підручники для учнів;
- зошити на друкованій основі;
- концепція і стандарт мовної освіти;
- дидактичні матеріали;
- наочність;
- ТЗН;
- навчально-методична, словникова і довідникова література.

Усі ці засоби комплексом є лише тоді, коли взаємопов'язані, служать для реалізації однієї мети і завдань. На підвищення ефективності кожного з методів навчання впливає продумане використання засобів навчання. До них належать дидактичний матеріал, наочність, технічні засоби, які й забезпечують успішну роботу на уроці.

Дидактичний матеріал поєднується з усіма методами навчання, ілюструє теоретичні положення, сприяє успішному розвитку ЗУН учнів, збагачує інтелектуальну й емоційну сферу учня, формує його моральні переконання. Під час роботи із засобами навчання задіяні різні канали надходження інформації: зоровий, слуховий та зоро-слуховий.

Вимоги до дидактичного матеріалу:

- повинен задовольняти всі дидактичні принципи навчання, виховні і пізнавальні завдання вивчення мови;
- бути бездоганим із погляду норм сучасної української літературної мови, розкривати учням лексичне багатство мови, ілюструвати різноманітність форм і конструкцій;
- основою дидактичного матеріалу повинен бути зв'язний текст, щоб він мав не тільки навчальний ефект, а і значні виховні можливості.

Дидактичний роздавальний матеріал – це спеціальні картки з різними завданнями і вправами, розраховані на диференційований підхід до учнів.

Наочність має відповідати таким вимогам:

- чітко визначати найголовніші властивості мовних явищ, що вивчаються;
- правильно, адекватно відтворювати їх;
- забезпечувати доступність розуміння для учнів, підвищувати ефективність уроку.

Основним видом наочності є схеми й таблиці (тематичні – з фонетики, лексики тощо; узагальнювальні, текстові, словникові, динамічні, таблиці-схеми). Наприклад, таблиця-схема з лексикології української мови може бути використана на уроці вивчення груп слів за походженням в українській мові:

Технічні засоби навчання за характером впливу поділяються на такі, що впливають на звукове сприйняття (програвач, радіо, аудіотехніка), зорове (кодоскоп, фільмоскоп) й аудіовізуальні (відеотехніка, комп'ютер).

Технічні засоби навчання відкривають широку перспективу для унаочнення матеріалу з мови. Вони виступають джерелом нової інформації, матеріалом для спостережень і висновків, сприяють розвитку пізнавальних інтересів, свідомому засвоєнню знань.

Питання для самоконтролю

1. Які принципи лежать в основі побудови шкільних програм з української мови?
2. Схарактеризуйте змістові лінії програми з української мови, їх суть і принципи реалізації.

3. Як у чинних програмах реалізуються комунікативно-діяльнісний та функціонально-стилістичний підходи до навчання мови?
4. Чи можна комунікативний аспект вважати основним? Поясніть свою думку.
5. Чим різняться зміст і принципи побудови програм «Українська мова» та «Рідна мова»?
6. Який зміст і структуру має удосконалена програма з української мови?
7. Які основні завдання вивчення української мови в школі?
8. У чому полягає принцип посилення практичної спрямованості викладання мови?
9. Які теми, розділи і чому були включені до програми з української мови у 80-90-х роках?
10. Яких змін зазнала програма з української мови у світлі Закону про мови в Україні?
11. У чому полягає сутність спеціальних і загальнопредметних умінь?
12. Чому до програми з мови включено розділ «Міжпредметні зв'язки»?
13. Яке місце повторення, систематизації й узагальнення вивченого матеріалу в програмі?
14. Як у чинних програмах реалізуються комунікативно-діяльнісний та функціонально-стилістичний підходи до навчання мови?
15. Чи містять підручники описи оптимальних способів діяльності учнів, спрямовані на оволодіння програмовим матеріалом?
16. Назвіть функції підручника.
17. Якою мірою чинні шкільні підручники з української мови забезпечують реалізацію діяльнісної та соціокультурної ліній чинної шкільної програми?
18. Чи доступний підручник для самостійної роботи?
19. Які засоби розвитку пізнавальної активності учнів передбачені в підручниках?
20. Якою мірою служить підручник формуванню логічного, емоційного, правильного мовлення учнів?
21. Яким вимогам повинен відповідати сучасний підручник?

Тема 3. Психологічні й дидактичні основи навчання української мови

Психолінгвістичні основи навчання української мови в школі. Психологічні особливості дитини середнього і старшого шкільного віку

Педагогічна діяльність тісно пов'язана з такою ділянкою людського організму, як мозок, інтелект. Вона виховує й розвиває особистість учня. Навчання української мови можливе лише на основі розвитку мислення учнів, їхньої уваги, пам'яті, вмінь бачити і сприймати мовні факти й явища. Будь-яка навчальна діяльність учнів зумовлюється їхніми потребами і мотивами. Без мотиву діяльності немає. Тому велике значення має такий структурний елемент уроку мови як мотивація навчальної діяльності. Психологи в навчальній діяльності виділяють *дію* як процес, що підпорядковується меті, й *операцію* – спосіб реалізації дії. Учні повинні навчитися виконувати загальні дії, спрямовані на формування різного роду компетенцій. Цьому підходу сприяють умови спілкування і потреби мовців.

До будь-якої дії учня спонукає мета. Наприклад, щоб навчитися правильно вживати в мовленні іменники, учні мають опанувати ряд граматичних тем: іменник як самостійна частина мови, відмінювання іменників, рід іменників тощо.

Кожна дія складається з операцій, які мають 4 етапи:

- орієнтацію (визначення мети, дій і методів роботи);
- планування (визначення основних операцій, спрямованих на реалізацію дії);
- реалізацію (прийоми й навчальні засоби, що забезпечують потрібні операції);
- контроль (перевірка усвідомлення учнями навчального матеріалу).

Основними психічними процесами під час навчання мови є відчуття, сприймання і запам'ятовування. Відчуття, уявлення є першим ступенем сприймання, за яким іде осмислення, розуміння і запам'ятовування. Такий підхід до процесу навчання вимагає врахування пізнавальних можливостей учнів, розвитку їхнього мислення (пам'яті, уваги, яке мислення переважає), яке здійснюється у формі мовлення.

Пригадайте, які ви знаєте психологічні особливості дітей шкільного віку?

Психологічні умови ефективного навчання мови:

- позитивне ставлення до процесу навчання (є інтерес до предмета, стала увага, оптимальний темп навчальної роботи);
- переважають процеси чуттєвого сприймання матеріалу (наочність, схеми, таблиці, ТЗН, контекст);
- процес мислення (активізація конкретного й абстрактного, понятійного й художнього мислення, сприйняття, осмислення та розуміння матеріалу);
- запам'ятовування і збереження отриманої інформації, здатність її відтворення з виявленням індивідуальних мовних здібностей.

Які мотиви навчання учнів мови ви можете назвати?

Мотиви навчання школярів:

- суспільно-політичні (державність мови, обов'язок вчитися у школі);
- професійно-ціннісні (професійна діяльність і навчання ведеться державною мовою);
- мотив соціального престижу, громадського обов'язку;
- комунікативні мотиви;
- потреба самоудосконалення, самовиховання;
- мотив поваги до учителя;
- утилітарні мотиви (життєві вигоди);
- мотив відповідальності (відповідальність перед батьками, класом).

На думку психологів, найбільш ефективним є навчання, у процесі якого створюються оптимальні умови для цього, коли необхідний результат досягається за мінімальних затрат часу й зусиль вчителя та учнів. Важливим чинником цього є розвивальне навчання, що стало сьогодні невід'ємним компонентом технології сучасного уроку мови. У розвивальному навчанні важливим є усвідомлення учнями власної діяльності як теоретичної, так і практичної. На це слушно вказували психологи Л. Виготський, П. Блонський, підкреслюючи при цьому особливу роль самосвідомості учнів. Тому розвивальне навчання, різні процеси мисленнєвої діяльності суттєво впливають на засвоєння мовного матеріалу, формування комунікативних умінь і навичок.

Важливою передумовою ефективного навчання є також інтенсифікація навчального процесу, під якою в педагогічній психології розуміють посилення, збільшення продуктивності праці, напруження навчального процесу. Вона передбачає збільшення кількості праці, що

здійснюється учнями за певний проміжок часу. З інтенсифікацією пов'язана й активність учнів. Чим активніше вони працюють на уроці, тим вищою є продуктивність їх роботи. У підвищення активності учнів та інтенсифікації навчання велику роль відіграє діяльність вчителя, що організовує цей процес, враховуючи психологічні особливості учнівського віку, процесів сприйняття та засвоєння тощо.

Навчально-мовні уміння учнів

Результатом навчання української мови у школі є засвоєння учнями системи знань, про глибину якої свідчать сформовані вміння та навички. Розглянемо їх детальніше.

Засвоєння мовного матеріалу має три рівні: 1) сприймання матеріалу, запам'ятовування і відтворення (рецептивний); 2) багаторазове повторення матеріалу за зразком на основі почутого або прочитаного (репродуктивний); 3) засвоєння знань, формування умінь і навичок шляхом розв'язання проблемних завдань, коли учні набувають навичок творчої діяльності (продуктивний).

Сучасний навчальний процес передбачає обов'язкове доведення ЗУН учнів до третього рівня, що є умовою розвивального навчання. Розвивальне навчання – це навчання, в якому дидактичні дії забезпечують розвиток пізнавальних здібностей учнів, комунікативних умінь і навичок. З навчальними діями, операціями, мотивами безпосередньо пов'язане формування умінь і навичок учнів, що забезпечують вільне продукування мовлення в різних життєвих ситуаціях.

Знання-уміння – навичка (автоматизована дія).

Уміння і навички – мовні і мовленнєві: номінативні і комунікативні.

Мовні уміння – уміння визначати мовні одиниці, явища і аналізувати їх. У сукупності з мовними знаннями формують мовну компетенцію.

Мовленнєві уміння – уміння виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування. Вони разом із мовленнєвими знаннями утворюють мовленнєву компетенцію учнів.

Номінативні уміння – уміння користуватись нормативними мовними засобами (дотримання норм).

Стратегічні вміння – пов'язані з реалізацією діяльнісної змістової лінії. У програмі вони розподілені на організаційно-контрольні, загальнопізнавальні, творчі, естетико-етичні.

Комунікативні уміння – уміння спілкуватися (слухати, читати, говорити, писати), будувати висловлювання певного типу, стилю, жанру.

Психолінгвістичні основи мовленнєвої діяльності й формування комунікативних умінь

Шкільний курс мови ґрунтується на сучасних досягненнях психології про мовленнєву діяльність, мовлення. Мова й мовлення є необхідною основою людської свідомості та людського мислення.

Чим відрізняються поняття мова і мовлення?

Мовлення – це не тільки процес використання людиною мовних засобів з метою спілкування, але й форма існування мови в мовленнєвій діяльності, в актах сприймання та розуміння тексту під час слухання й читання, говоріння й письма.

Що називається мовленнєвою діяльністю?

Мовленнєва діяльність – це сукупність психофізіологічних дій людини, спрямованих на сприймання й розуміння мовлення або породження його в усній та писемній формі. Мовленнєва діяльність відображає психічну діяльність людини, розвиток і вираження її інтелекту та емоцій.

Сьогодні в лінгводидактиці активно застосовується діяльнісно-орієнтований підхід: дитина має постійно знаходитись у мовленнєвій діяльності (читати, слухати тощо). Наслідком мовленнєвої діяльності є текст. Текст є засобом відтворення зв'язного мовлення, тобто висловлювання, частини якого пов'язані між собою однією темою, основною думкою і структурою. **Текст** – мовний витвір, що відзначається завершеністю, смисловою та змістовою цілісністю, зв'язністю, який має структурну організацію (складається із заголовка й речень, абзаців) складових частин, об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість.

Учні повинні навчитися виконувати загальні дії, спрямовані на формування різного роду компетенцій. Цьому підходу сприяють умови спілкування й потреби мовців. Для літературного мовлення властиві усна та писемна форми.

Усне мовлення – це така форма реалізації мови, яка виражається за допомогою звуків, є процесом говоріння. Це мовлення є первинним. Воно зазвичай спонтанне, непередбачене і сприймається одразу органами чуття. **Мовленнєвий акт** – наслідок комунікативної діяльності одного чи кількох мовців (адресантів мовлення), зверненої до співрозмовників

(адресатів), що покликаний реалізувати комунікативні потреби суспільства.

Писемне мовлення зафіксоване на папері за допомогою спеціальних графічних знаків, що позначають звукові одиниці мови. Це вторинна форма існування мовлення. Воно є більш осмисленим, один і той текст можна кілька разів перечитати і виправити. Учні повинні засвоїти, що усне й писемне мовлення мають широке застосування в різних сферах життя суспільства.

Загальнодидактичні та власне методичні принципи навчання мови і розвитку мовлення

Сучасна методика мови орієнтується на основні аспекти навчання, враховує закономірності засвоєння мови, спирається на загальнодидактичні і специфічні принципи, оперує методами, прийомами і засобами навчання.

Процес засвоєння знань і формування вмінь має свої закономірності, які необхідно врахувати на всіх етапах навчання. Закономірності навчання мови виявляються в об'єктивній залежності наслідків засвоєння мовлення від ступеня розвиненості мовотворчої системи організму дитини. Ця система складається з 4-х елементів [101, с. 55].

- органів мовлення, що забезпечують артикуляцію звуків та інтонування висловлювань;
- інтелектуальних механізмів, що здійснюють розуміння мовних значень;
- емоційної сфери, здатної сприймати виразність мовних одиниць;
- механізмів пам'яті, необхідних для засвоєння й відтворення всієї сукупності мовних одиниць.

Пригадайте з курсу педагогіки, що називається принципом навчання? Які дидактичні принципи ви пам'ятаєте?

Один із провідних вітчизняних лінгводидактів М. Пентилюк визначає принципи навчання як основні вихідні положення теорії й практики навчання. М. Львов подає таке визначення принципів навчання української мови: «це основні, вихідні теоретичні положення, що визначають вибір методів, прийомів та інших засобів навчання». На думку І. Олійника, принцип є теоретичним обґрунтуванням засобів навчання.

Сучасна лінгводидактика, по-перше, спирається на загальнодидактичні принципи навчання, по-друге, вона має свої, власні

принципи навчання української мови. Загальнодидактичні принципи навчання – це ті принципи, що покладені в основу вивчення будь-якого предмету шкільного циклу з урахуванням психологічних особливостей школярів. Уперше загальні принципи навчання виділив Я. Коменський на основі природної доцільності навчання. Серед загальних принципів сьогодні можна виділити традиційні принципи науковості, систематичності, послідовності, наступності, перспективності, зв'язку теорії з практикою, наочності, доступності, зв'язку навчання з вихованням тощо. Новими дидактичними принципами сьогодні є принцип гуманізації й гуманітаризації навчання, єдності національного й загальнолюдського, розвивальний характер навчання, співтворчість, співробітництво, індивідуалізація й диференціація, оптимізація тощо.

Спроби вивести методичні принципи із закономірностей природного процесу засвоєння рідної мови належать Ф. Буслаєву, І. Срезневському, К. Ушинському. Так, Ф. Буслаєв писав, що рідна мова дитини розвивається за законами самої природи, й навчання мови слід будувати на основі поступового розвитку природженого хисту слова. Розпочата цими вченими традиція спиратися на загальнодидактичні принципи під час розв'язання завдань лінгводидактики була прийнята вітчизняними методистами О. Добромисловим, О. Текучовим, В. Масальським, Є. Дмитровським та ін.. Однак поряд із цим сучасна методика прагне конкретизувати ідеї методистів-зачинателів щодо природнього процесу засвоєння рідної мови, намагається обґрунтувати такі правила, що впливали б зі специфіки предмета. Щодо визначення специфічних принципів навчання мови сьогодні серед науковців немає одностайності.

Так, О. Текучов виділяє принципи 1) взаємозалежності вивчення мови й розвитку мислення, 2) залежності у вивченні граматичної будови мови й засвоєння навичок літературного читання, 3) взаємозумовленості вивчення граматики та засвоєння мовленнєвих навичок, 4) необхідності різноваріантного методичного підходу до вивчення мови.

Л. Федоренко виділяє принципи: 1) увага до матерії мови, фізичний розвиток органів мовлення, 2) розуміння мовних значень та однозначний розвиток лексичних і граматичних навичок, 3) увага до виразових засобів мовлення, розвиток мовного чуття, 4) випереджальний розвиток усного мовлення, 5) зіставлення писемної форми мовлення з усною.

М. Пентилюк вважає ці принципи закономірностями засвоєння мови, посиляючись на взаємозв'язок між лінгвістичною теорією й мовленнєвою практикою, залежність наслідків навчання й засвоєння мови від потенціалу мовленнєвого середовища, створюваного у процесі навчання й у повсякденному житті. До таких закономірностей вона відносить також здатність засвоювати норму літературної мови.

О. Дудников, урахуваючи структурно-лінгвістичну специфіку рідної мови, поділяє методичні принципи на стратегічні і тактичні. До **тактичних** він відносить 1) надання переваги індукції як способу мислення в процесі вивчення окремих явищ і категорій мови; 2) взаємозв'язок окремих рівнів мови у процесі їх вивчення при обов'язковому пізнанні внутрішньої системи одиниць й законів кожного рівня; 3) опора на одиниці мовлення під час вивчення окремих рівнів мови й на одиниці мови під час опрацювання різних жанрів мовлення. До **стратегічних** принципів методист відносить 1) активізацію розвивального впливу думки на мовлення і мовлення на думку; 2) пріоритетності комунікативної функції мови й необхідності комунікативного спрямування в навчанні; 3) розкриття естетичної функції мови й формування естетичних відчуттів і смаків у школярів. Ця класифікація враховує структурно-лінгвістичні особливості мови, її соціально-психологічні функції, мовленнєвотворчий характер.

Найбільш деталізованою можна вважати класифікацію методичних принципів, запропоновану М. Пентилюк. Вона розвиває погляди М. Баранова, узагальнює досягнення попередників і поділяє методичні принципи на загальнометодичні й специфічні (рівневі, що визначають особливості вивчення окремих мовних розділів).

Лінгводидактичні принципи навчання мови

<i>Загальнометодичні</i>	<i>Специфічні (рівневі)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Взаємозалежність мови і мислення; • Екстралінгвістичний; • Функціональний; • Міжпредметного та внутрішньопредметного зв'язку; • Зв'язок навчання кількох мов; • Нормативно-стилістичний; • Історичний; • Взаємозалежність усного й писемного мовлення. 	<ul style="list-style-type: none"> • взаємозв'язок у вивченні всіх розділів програми з укр.. мови; • функціонально-стилістична спрямованість у вивченні мови; • Зв'язок вивчення мови з мовленнєвою діяльністю; • Вивчення морфології на синтаксичній основі; • Зв'язок навчання пунктуації й виразного читання; • Зіставлення звуків і букв; • Лексико-синтаксичний; • Структурно-семантичний підхід до вивчення синтаксису; • Структурно-словотворчий; • Парадигматичний; • Інтонаційний; • взаємозалежність усного й писемного мовлення.

Методика роботи над новими мовними явищами

Засвоюючи шкільний курс української мови, учні ознайомлюються з новими поняттями та явищами, термінами та визначеннями. Робота над новими явищами проходить ряд етапів, пов'язаних між собою (за О. Барановим):

1. Повторення відомостей, отриманих раніше, або суміжних, що мають велике значення для засвоєння нового явища (АОЗ). Це треба для того, щоб не повторювати невиправдано зайве і щоб створити асоціативний ряд в учнів. Наприклад, у російськомовних школах при вивченні теми «Числівник» важливо повторити з математики поняття числа; при вивченні складного речення в 5 класі варто повторити, що таке речення, які ознаки й особливості воно має.

Відомості про те чи інше мовне явище різняться за своїм об'ємом. Увага ж учнів на уроці коливається від 5 до 7 хвилин. За цей час треба дати учням нові знання і закріпити їх. Тому щоб виключити перевантаження учнів доцільно подавати новий матеріал поетапно, невеликими частинами. Це забезпечить краще засвоєння матеріалу, участь усіх дітей у роботі.

2. Сприймання – для цього треба подати дітям нове явище за допомогою різних засобів (наочність, дошка, підручник). При цьому важливо наголосити учням на новому понятті, виділити його кольором, шрифтом тощо. На цьому етапі важливо розуміти особливості ознайомлення учнів із новими термінами. Є терміни-дублети, словосполучення, терміни-загальноживані слова і власне терміни (специфічна термінологічна лексика). Слід записати термін на дошці, правильно його вимовити колективно, звернути увагу на орфографію.

3. Усвідомлення істотних ознак мовного явища передбачає застосування спеціальних методів навчання. Усвідомлення мовного матеріалу завершується роботою над визначенням поняття. Воно міститься або в підручнику, або диктується вчителем, або колективно формулюється. При аналізі готового визначення з'ясовується, які істотні ознаки поняття воно містить, чи містить воно усі ознаки поняття, які було виділено під час аналізу мовного матеріалу або спостереження над явищем. При самостійному формулюванні визначення вчитель дає завдання порівняти його з визначенням у підручнику.

За повнотою визначення поділяються повні і неповні (часткові).

За будовою визначення діляться на:

- ті, що співвідносять визначуване поняття з найближчим родовим поняттям, і називають ознаки, що не перехрещуються з ознаками інших видових понять (*визначення іменника*);

- описові визначення – поняття визначається у довільній формі, вільно перелічуються видові ознаки поняття;

- визначення, що окреслюють зміст поняття через перелік видових (*головними членами речення є підмет і присудок*).

4. Запам'ятовування поняття – важливий етап у засвоєнні нового матеріалу. Він забезпечує міцність отриманих знань. Реалізується він у кількаразовому прочитанні визначення, самостійного складання плану матеріалу підручника, таблиць, схем.

5. Відтворенням завершується засвоєння учнем нового поняття. Уміння свідомо передавати вивчене або своїми словами розказувати, наводити приклади є показником високого ступеня засвоєння матеріалу.

6. Практичне та творче використання знань на практиці. Учитель показує зразок використання нових знань на практиці. Тут важливо начити учнів міркувати, доцільно використовувати алгоритми.

Як ми побачили, в основу вивчення шкільного курсу української мови покладено психологічні, психолінгвістичні й дидактичні основи, що виявляються в опорі на загальнодидактичні та специфічні принципи навчання, урахуванні психічних та фізіологічних (вікових й індивідуальних) особливостей учнівського віку, особливостей роботи над новими поняттями та явищами у школі, методиці роботи над формуванням знань, умінь і навичок на уроках української мови тощо.

Питання для самоконтролю

1. Визначте роль мови та мовлення у формуванні мовної особистості учня.
2. Яким є вплив мовленнєвого середовища на мовленнєвий розвиток особистості?
3. Проаналізуйте роль психологічних особливостей учнів у засвоєнні ними мовного навчального матеріалу.
4. Визначте роль мотивації в навчанні мови.
5. Які шляхи її підвищення може застосовувати вчитель для підвищення ефективності навчального процесу?
6. Виділіть основні етапи роботи над новими термінами в школі.
7. Чому не всі поняття зі шкільного курсу української мови розкриваються за допомогою визначень?
8. Назвіть основні етапи роботи над визначеннями в шкільному курсі української мови.

Тема 4. Методи, прийоми і засоби навчання української мови

Метод і прийом навчання як поняття лінгводидактики

Ефективність процесу вивчення нового матеріалу багато в чому залежить від ефективного, методично виправданого вибору методів навчання. Тому методи, прийоми й засоби є важливими елементами процесу навчання мови.

Щодо тлумачення поняття «метод» немає однаковості серед методистів і дидактів. Наведемо деякі з них. Методисти С. Чавдаров, В. Масальський, Є. Дмитровський методами навчання вважали взаємозв'язані способи роботи вчителя й учнів, за допомогою яких здійснюються завдання навчального процесу.

У визначенні В. Онищука стверджується, що методи навчання становлять систему взаємопов'язаних видів діяльності вчителя та учнів і прийомів викладання й учіння, а кожний прийом – систему дій та операцій вчителя й учнів, що визначаються раціональною послідовністю та цілеспрямованістю.

Л. Федоренко зазначає: методи навчання – це способи роботи вчителя і залежні від них способи роботи учнів із відібраним для вивчення мовним матеріалом.

За визначенням А. Алексюка, методи навчання є «певним логічним шляхом засвоєння знань, умінь й навичок».

І. Олійник під методами розуміє «об'єднану в єдине ціле діяльність вчителя й учнів, спрямовану на засвоєння мовних знань, умінь і навичок, організацію пізнавальної діяльності учнів, формування їх світогляду засобами предмета».

Словник-довідник із лінгводидактики за редакцією М. Пентилюк визначає методи навчання як «способи, прийоми, методику дослідження мовних явищ, за допомогою яких реалізуються всі функції навчання мови: освітня, виховна, розвивальна, контрольна-корекційна тощо».

М. Пентилюк та Т. Окуневич в «Методиці навчання української мови в таблицях і схемах» визначають метод навчання як «систему послідовних дій учителя, що організовує пізнавальну, практичну діяльність учнів».

Як бачимо, метод навчання – це складана педагогічна категорія, що визначає той шлях, підхід, який використовує вчитель для навчання, розвитку та виховання учнів.

На думку Л. П. Рожило, методи навчання виконують три функції:

- **навчальну** (спрямована на успішне засвоєння лінгвістичної теорії; розвиток зв'язного мовлення;

- **розвивальну** (спрямована на осмислення учнями навчального матеріалу; формування вмінь робити самостійні узагальнення й висновки; творчий підхід до розв'язання практичних завдань);

- **виховну** (спрямована на формування національної свідомості, розуміння законів розвитку мови та суспільства, провідних ідей мовознавчої науки).

Поряд з поняттям метод навчання виділяється й поняття **прийом**. Щодо прийому думки методистів є розбіжними. Деякі вважають їх елементом методу, складовою частиною, інші окремим методом, що вирішує більш вузькі, часткові завдання.

Один й той самий спосіб діяльності вчителя може бути й методом, і прийомом навчання. Так, бесіда є методом, коли вона є основним шляхом засвоєння нових знань учнями, водночас бесіда може бути елементом лекції, тоді вона має статус прийому навчання.

Кожен метод складається з сукупності прийомів. Один прийом може входити до складу різних методів. Якщо метод є способом засвоєння знань учнів, то прийом є лише окремою ланкою у процесі застосування певного методу. Методи взаємодіють між собою, але не можуть бути частиною один одного, а прийоми, взаємодіючи, поєднуються в різних варіантах та можуть входити до складу різних методів.

М. Пентилюк та Т. Окуневич визначають прийом як «елемент (деталь) методу, засіб його реалізації, окремий пізнавальний акт, здатний уключатися в різні методи навчання».

У науковій літературі доведено, що метод створюється тільки системою прийомів і ґрунтується на логіці процесу навчання. Особливість кожного методу створюють домінуючі в ньому прийоми.

До прийомів **мисленнєвого** характеру належать аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, конкретизація, узагальнення, дедукція, індукція. Специфічні прийоми зумовлені змістом навчального матеріалу. Наприклад, різні види розбору, прийоми роботи над текстом (членування тексту, озаголовлення тексту, складання плану, відтворення тексту тощо), складання речень, добір синонімів, групування мовних явищ, поширення речень, відмінювання слів тощо.

Сучасні методи і методичні прийоми навчання мови створювалися і вироблялися багатовіковими традиціями вітчизняної школи, тому для вчителя-словесника сьогодні необхідним є всебічний аналіз усієї системи методів навчання предмета, виявлення ще не використаних резервів для розв'язання завдань, що стоять перед школою.

Вибір методів, прийомів навчання необхідно здійснювати в процесі підготовки до уроку, враховуючи його дидактичну мету, зміст навчального матеріалу, рівень знань учнів тощо. Щоб успішно оволодіти методикою

оптимального вибору методів і прийомів навчання, слід глибоко осмислити склад, структуру і функції кожного з них і можливості застосування.

Проблема класифікації методів навчання в лінгводидактиці.

Підходи до класифікації методів навчання

У педагогічному вжитку існують різні класифікації методів навчання. Найвність різноманітних класифікацій є закономірним явищем, оскільки кожна з них побудована на основі різних провідних ознак.

Отже, питання класифікації методів вивчення мови є проблемним у сучасній лінгводидактиці. Це зумовлено передусім тим, що методи навчання можуть класифікуватися за різними ознаками:

- за джерелом знань;
- за ступенем і характером участі учнів у навчальному процесі (активні і пасивні методи);
- за характером та місцем роботи учнів;
- за способом взаємодії вчителя та учнів;
- за формами взаємодії вчителя та учнів;
- за способом взаємодії та рівнем пізнавальної діяльності учнів тощо.

Сьогодні існує більше 20 класифікацій методів навчання. Ю. Бабанський, здійснюючи цілісний підхід до навчання, визначив три групи методів: 1) організації і самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності; 2) стимулювання й мотивації учіння; 3) контролю й самоконтролю.

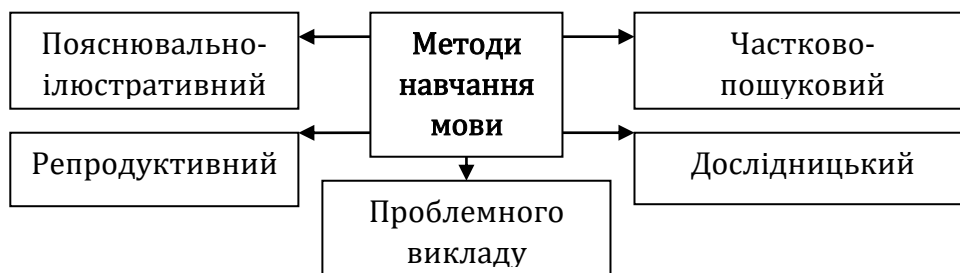
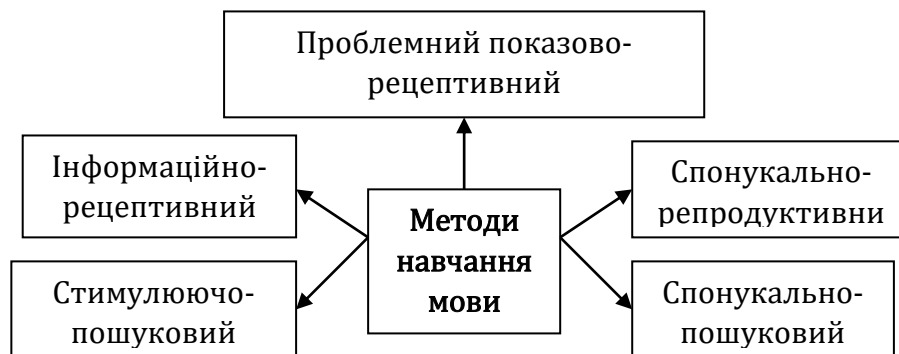
За джерелами знань визначають методи С. Чавдаров, О. Текучов, Л. Федоренко, Є. Дмитровський: метод розповіді, бесіди, аналізу мови, вправ, використання наочних посібників, роботи з підручником.

По-своєму джерело знань (теоретичний матеріал підручника, дидактичний матеріал, живе мовлення) при вивченні мови визначає Л. Федоренко й виділяє методи теоретичного вивчення мови (бесіда, повідомлення, робота з підручником), практичного засвоєння мови (робота з текстом, активність мовного спілкування, копіювання зразків) та теоретико-практичного вивчення мови (робота з окремими мовними одиницями, вправи з фонетики, лексики тощо).

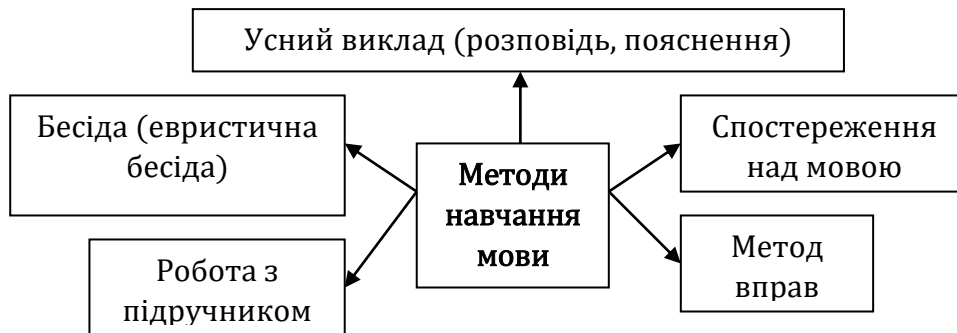
За рівнем пізнавальної діяльності визначають загальнодидактичні методи навчання І. Лернер, М. Скаткін, О. Дудников і виділяють такі методи:

- **пояснювально-ілюстративний** – передбачає засвоєння учнями мовного матеріалу в готовому вигляді (опрацювання теоретичного матеріалу підручника);
- **репродуктивний** – передбачає виконання учнями практичних завдань за зразком (відмінювання іменників);
- **проблемний** – передбачає проблемне засвоєння мовних явищ, причому вчитель сам показує проблему й ілюструє шляхи її вирішення, а учні лише спостерігають за суперечливістю явищ мови, вчать їх аналізувати, наводити аргументи, проблемним викладом матеріалу;
- **частково-пошуковий** – учитель ставить проблему і вирішує її разом з учнями. Найчастіше реалізується через евристичну бесіду.
- **дослідницький** – проблему учень розв’язує самостійно, а вчитель лише скеровує пізнавальну діяльність, допомагає визначити можливі варіанти її вирішення.

К. Плиско класифікує методи навчання мови *за рівнем пізнавальної діяльності*, а також за способом взаємодії вчителя та учнів на уроці:

О. Біляєв найбільш прийнятною для навчання мови вважає класифікацію методів за способом взаємодії вчителя та учнів:

Інтерактивні та імітаційні методи навчання – навчальна гра, дискусія, мозковий штурм, робота в парах, метод взаємоконтролю, ажурна пилка, груповий тощо.

Характеристика основних методів навчання мови за джерелом знань та способом взаємодії вчителя та учнів

Метод усного викладу вчителем матеріалу (розповідь, пояснення, лекція). Характер організації матеріалу під час зв'язного викладу вчителем може бути описово-розповідним або проблемним. Описово-розповідний тип передбачає такі форми взаємодії вчителя й учнів: учитель з'ясовує, пояснює, розповідає, коментує, узагальнює, наводить приклади; учні активно слухають, сприймають, засвоюють, запам'ятовують. Сутність цього методу полягає у представленні матеріалу, що вивчається, в готовому вигляді за допомогою усного слова, наочних засобів, показу способів діяльності тощо. Головне завдання учнів при цьому – сприйняти й усвідомити інформацію, зберегти її в пам'яті.

Метод усного викладу вчителем матеріалу використовується як в основній, так і у старшій школі, однак слід пам'ятати про часові обмеження: 5-10 хв. у 5-6 кл., до 30 хв. у старших класах. Цей метод для пояснення нового матеріалу рекомендується використовувати, коли пояснюється зовсім новий матеріал або той, що вимагає додаткової інформації, що доповнює шкільний підручник. Це можуть бути відомості етимологічного або історичного характеру. Наприклад, під час вивчення категорії числа іменників, можна повідомити учням, що в староруській мові, крім однини та множини, була ще й двоїна, що вживалася тоді, коли йшлося про парні предмети. Залишки цієї форми зустрічаються і в сучасній мові – *око, плеча, очі, плечі* (а не *ока, плеча*, як *яблука, прізвища*). В іменників *вус, рукав* у називному. відмінку використовуються паралельні форми – крім *вуса, рукави*, є також *вуса, рукава*. Усі ці форми –

залишки забутої двоїни. Із форм двоїни виникли й такі множинні іменники, як *ножиці, двері, сапи, окуляри*. Вони в системі свого відмінювання «затримали» старі форми.

Метод *бесіди*, коли зміст матеріалу розкривається через відповіді учнів на питання вчителя, що ґрунтуються на відомих фактах та явищах; є різні види бесід, із них типовими, на думку автора посібника «Бесіда на уроках української мови» С. Лукач, на уроках української мови є: евристична, репродуктивна, узагальнювальна, контрольна-корекційна, аналітико-синтетична.

Бесіда як метод пояснення нового матеріалу будується на основі питань-відповідей, пов'язаних із темою уроку. Вона передбачає такі форми взаємодії вчителя й учнів: учитель ставить питання, узагальнює, учні відповідають на запитання, запитують, доходять висновків, тобто є активними слухачами.

У посібнику «Бесіда на уроках української мови» С. П. Лукач зазначає, що вчитель, здійснюючи освітню функцію бесіди, виступає керівником розумової діяльності школярів, розкриває логіку навчального предмета, забезпечує засвоєння знань у певній системі. Сприймання нового не зводиться до якогось одного акту, а являє собою процес, у якому учні розглядають кожне нове явище або ж наукове поняття з різних точок зору, встановлюючи багатогранність зв'язків даного об'єкта з іншими як подібними до нього, так і не схожими.

Для пояснення нового матеріалу використовується найчастіше *евристична* бесіда, що являє собою ланцюг взаємопов'язаних питань учителя, частина яких складає невеликі під проблеми і в сукупності веде до вирішення якоїсь загальної проблеми. Учні поступово відповідають на питання, поставлені вчителем, з яких кожне наступне «витікає» з попереднього, й тим самим рухаються до вирішення висунутої на початку бесіди проблеми, але за планом, запропонованим учителем. Ця бесіда може бути застосована тільки тоді, коли вчитель має можливість спертися на раніше набуті знання або досвід учнів. С. Лукач визначає таку орієнтовну структуру евристичної бесіди та основні етапи її застосування на уроці:

- актуалізація опорних знань учнів.
- створення проблемно-пошукових ситуацій.
- спонукання учнів висловити припущення про вирішення проблеми.
- вимога довести свою точку зору.
- спрямування розумової діяльності учнів, корегування їх відповідей.
- узагальнення та систематизація знань.

Наведемо приклад евристичної бесіди з теми «Групи лексики за вживанням. Застарілі слова. Неологізми» з посібника С. Лукач.

На урок учитель приносить предмети, якими сьогодні вже не користуються (з краєзнавчого музею) або застосовує малюнки (фото).

1. Чи є серед цих предметів такі, що ми ними сьогодні не користуємося?
2. Учитель робить висновок, що ці предмети вже вийшли з ужитку. Далі питає: Чи вживаємо ми зараз слова, які називають ці предмети?
3. Чому ми не вживаємо ці слова? (У нашому житті немає предметів таких, тож немає потреби і в словах). Які причини того, що окремі слова стають у мові застарілими, або й зовсім зникають? Відповідь на це питання знайдіть у підручнику.
4. Які слова називаються застарілими?
5. Як буде реагувати мова, якщо в науці, техніці, суспільному житті, побуті виникнуть нові явища та поняття?
6. Прочитаємо, як дає відповідь на це питання підручник.
7. Які слова називаються неологізмами? Багато неологізмів із часом стають загальноживаними. Чи є зараз слова, пов'язані з космосом, неологізмами? (супутник, ракета тощо)

Ефективність бесіди значною мірою залежить від умінь вчителя ставити правильно питання. Використовуючи бесіду для пояснення нового матеріалу, слід пам'ятати про методичні вимоги до формулювання питань і завдань.

Формулюючи питання, слід пам'ятати:

1. Питання мають бути змістовними, цілеспрямованими і зрозумілими, що забезпечується правильною й логічною їх будовою.
2. Якщо у відповіді передбачається класифікація, то в питанні має бути зазначена ознака для цієї класифікації. Наприклад: *Які ви знаєте речення за наявністю головних членів речення?* (Пор. неправильне: *Які ви знаєте речення?*)
3. Якщо у відповіді передбачається визначення видового поняття, то в питанні має бути зазначене родове поняття, до складу якого воно входить. Н-д: *Яка службова частина мови називається сполучником?*
4. Як правило, питання має починатися питальним займенником або прислівником: як? коли? який? чому? тощо.
5. Якщо питань декілька, то вони не повинні бути одноманітними, однотипними за будовою.
6. У питаннях не повинно бути невідомих учням термінів, незрозумілих слів, а також зайвих слів типу: *хто скаже мені; хотів би я почути від вас* тощо.
7. Питання не повинно наштовхувати на неправильну відповідь.

Метод роботи з підручником передбачає наступні форми взаємодії вчителя й учнів: вчитель організовує роботу з підручником, інструктує,

контролює, учні здобувають знання, звітують про роботу, роблять висновки.

Використання цього методу вчить учнів самостійно здобувати знання, працюючи з навчальною книгою. Вчителеві необхідно пам'ятати, що цей метод варто застосовувати під час пояснення доступного матеріалу, значна частина якого вже може бути відомою учням. Однак читання учнями теоретичного матеріалу підручника доцільно спрямовувати за допомогою питань (або завдань), що надають цілеспрямованості навчальній діяльності учнів. Наприклад: складіть план параграфа підручника; знайдіть відповідь на поставлене питання; прочитайте параграф і знайдіть визначення поняття, яке ще не опрацьовувалося на уроці тощо.

Метод спостереження і аналізу мовних явищ допомагає глибоко усвідомити ознаки мовних явищ, вчить відшукувати у тексті явища мови й аналізувати; наприклад, робота зі зразками речень із прямою мовою та складними реченнями з метою їх порівняння. При цьому вчитель складне завдання може деталізувати: порівняти речення; визначити, які граматичні зміни відбуваються при заміні прямої мови непрямою; як змінюється при цьому пунктуація.

Цей метод широко використовується на уроках різних типів у зв'язку з іншими методами навчання. Як метод навчання мови, спостереження полягає у виявленні учнями в тексті тих або інших мовних явищ, у їх коментуванні, узагальненні, використанні у власному мовленні. О. Біляєв вважає спостереження над мовою одним із найбільш дієвих засобів активного набуття знань, орієнтованого на цілеспрямоване осмислення і засвоєння відомостей із мови: «Внаслідок систематичних, різних за виконанням спостережень над мовою усувається одноманітність у роботі вчителя, схильність до подачі готового матеріалу, що притуплює інтерес учнів до предмета. Спостереження навантажує і тренує пам'ять, відкриває простір для розумових дій» [13, с. 25].

Спостереження й аналіз мовних явищ передбачає такі форми взаємодії вчителя й учнів: учитель організує спостереження, ставить запитання, узагальнює, учні ведуть спостереження, аналізують, роблять висновки. Цей метод передбачає використання спеціально зібраного матеріалу (або матеріалу підручника). Проведення спостережень над мовним матеріалом допомагає учням проникнути в сутність мовних фактів, явищ, процесів, осмислити зв'язок між ними й теоретичними висновками. При цьому в учнів формуються вміння оцінювати мовне явище, навички його аналізу, що полегшує розв'язання тренувальних завдань. За такої умови знання засвоюються й застосовуються одночасно. Т. Донченко наводить

наступний варіант використання методу спостереження й аналізу мовних явищ на уроці з теми «Фонетика і графіка. Звуки мови і букви»:

На класній дошці вірш Олександра Олеся «Є слова, що білі-білі...».

*Є слова, що білі-білі,
Як конвалії, квітки,
Лагідні, як усміх ранку,
Ніжносяйні, як зірки.
Є слова, як жар пекучі
І отруйні, наче чад...
В чарівне якесь намисто
Ти нанизуєш їх в ряд.*

1) Підготуйтеся до виразного читання вірша. Про що він? Чого навчає? Що ви знаєте про автора вірша і його поетичну творчість?

2) Виразно прочитайте вірш. Завдяки яким звукам створюється його особлива виразність? Які звуки використовує автор, щоб передати доброту, лагідність, ніжність і навпаки – злість, недоброзичливість?

3) Який розділ науки про мову вивчає звуки? Звідки походить його назва? Наведіть інші слова з таким коренем. Яка одиниця мовлення називається звуком? Як позначаються звуки мови на письмі? Чим відрізняються звуки і букви? Яка наука вивчає позначення звуків буквами? Чим відрізняються слова «чад» і «ряд»?

4) Чи є повна відповідність між звуковим складом слів і позначенням їх на письмі? Як графічно передається вимова слова? Які букви не вживаються в звуковому записі? Укажіть у словах вірша букви, які позначають два звуки, голосні звуки, приголосні звуки.

5) Виконайте фонетико-графічний розбір слів «намисто» і «конвалії», послідовно називаючи букви і вказуючи звуки, які вони позначають, а також розкажіть, що ви знаєте про ці звуки?

6) Скільки голосних і приголосних в українській мові? Назвіть їх. Чим відрізняється вимова голосних і приголосних звуків? Розкажіть про звуки і букви в українській мові, про голосні і приголосні звуки. Підготуйте зв'язне вилучення на тему «Звуки мови і букви».

У процесі роботи з віршем «Є слова, що білі-білі...» з'ясовується, що його автором є відомий українській поет Олександр Олесь. Справжнє прізвище, з яким Олександр Олесь уперше побачив світ – Олександр Кандиба. Його поезії навчають і навчатимуть українців берегти, любити, цінувати рідну землю, культуру і рідну мову. Він написав багато творів для дітей, і всі вони служать ідеалам добра, людяності, краси. Прочитаний вірш Олександра Олеся вчить нас бути уважними до слова. Бо є слова добрі, чисті, лагідні, ніжні, не забруднені жорстокістю, лайкою: «білі-білі, як конвалії, квітки лагідні, як усміх ранку, ніжносяйні, як зірки». А є слова

жорстокі, грубі, «пекучі і отруйні, наче чад...», Тому потрібно дуже відповідально ставитись до вибору слова, щоб не ранили душу людини, не образити, не завдати їй болю. Доброта, лагідність, ніжність передаються у вірші звуками [л], [л'], [і] (*білі-білі конвалії, лагідні*). Злість, недобррозичливість передають слова із звуками [ч] (*пекучі, чад*), [р] (*отруйні*), [і] (*нанизуєш*). Звук є найменшою неподільною одиницею мовлення. Наша мова звукова, тому всі значення в ній передаються за допомогою звуків. Звуки мови служать для утворення, розпізнавання й розрізнення слів (*чад – ряд*). Слова можуть відрізнитися всіма, кількома й одним звуком. Звуковий склад української мови вивчає фонетика, позначення звуків буквами – графіка. Повної відповідності між звуковим складом слів і позначенням їх на письмі немає. Щоб передати вимову слова, використовують звуковий запис, який точно відтворює звуковий склад слів. Такий запис береться в квадратні дужки, кожному звукові в ньому відповідає окремий знак-буква, у слові обов'язково позначається наголос: [*буд'инок*], [*йал'ина*], [*шч'иро*]. М'який знак та букви я, ю, є, ї, щ у звуковому записі не вживаються. М'якість приголосних передається рисочкою зверху праворуч: [*ден*'], [*л'ох*'], [*с'іл*'].

В українській мові 38 звуків: 6 голосних і 32 приголосних. Голосні звуки відрізняються від приголосних тим, що голосні звуки творяться голосом. Через те, що видихуваний струмінь повітря при утворенні приголосних звуків переборює різні перепони, створені мовними органами, виникають шуми, тому приголосні звуки складаються з голосу і шуму або тільки з шуму [38, с. 7].

Метод вправ вправ передбачає такі форми взаємодії вчителя й учнів: вчитель організовує виконання завдань, вправ, контролює, перевіряє, узагальнює; учні виконують завдання, вправи, аналізують виконання, роблять висновки. І. Олійника цей метод розподілено на метод вправ і програмованого навчання.

Вправи здебільшого використовуються не як метод пояснення нового матеріалу, а як спосіб засвоєння, закріплення знань учнів на етапі формування вмінь і навичок.

Формування практичних умінь і навичок – це важливий структурний елемент уроку вивчення нового матеріалу. Добираючи тренувальні вправи, слід враховувати наступне: яка мета даної вправи, як вона співвідносить з метою уроку.

У методиці рекомендується роботу над будь-якою навчальною вправою проводити в наступній послідовності:

- формулювання мети виконання вправи;
- визначення способу вирішення поставленого завдання;

- знайомство зі зразком його виконання;
- виконання вправи учнями;
- перевірка виконаної роботи (М. Т. Баранов, М. І. Пентилюк).

У методичній літературі виділяються різні класифікації тренувальних вправ: за змістом (з фонетики, лексики тощо), формою виконання (самостійні, колективні), за ступенем складності (репродуктивні, аналітичні, творчі). Найбільш обґрунтованою класифікацією вправ сьогодні можна вважати класифікацію В. Онищука (за дидактичною метою і за ступенем самостійності і творчості учнів): підготовчі, вступні (коментований диктант), тренувальні (вправи за зразком, пояснювальний диктант) і завершальні (різні види розбору, твори, контрольні завдання).

Як ви гадаєте, від чого залежить вибір методів навчання мови?

Складаючи конспект і готуючись до проведення уроку української мови, вчителеві слід продумати, які методи навчання обрати. Рецептів вибору методів не існує, однак слід пам'ятати, що вибір методів навчання залежить від дидактичної мети уроку, від змісту й характеру навчального матеріалу, вікових та індивідуальних особливостей учнів (рівня мовленнєвого розвитку учнів, здатності учнів до засвоєння матеріалу), досвіду вчителя, його професійної компетенції, матеріально-технічного оснащення кабінету української мови та ін.

Проблемний тип викладу матеріалу може бути застосований і під час бесіди з учнями, і проведення спостереження над мовою. Він передбачає використання проблемних ситуацій, що виникають тоді, коли учень відчуває, що наявних у нього знань недостатньо для виконання запропонованого завдання або відповіді на поставлене питання. Саме усвідомлення недостатності знань викликає потребу в додатковій інформації, пошуку способів досягнення мети. Виявлення учнями протиріччя між рівнем наявних у них знань і питанням (або завданням), на яке необхідно дати відповідь, активізує мисленнєву діяльність учнів, сприяє появі зацікавленості у вивченні предмету. Проблемні ситуації можуть створюватися вчителем на різних етапах уроку.

Шляхи створення проблемних ситуацій:

- постановка проблемного питання;
- під час виконання нестереотипних завдань;
- під час роботи з таблицею;
- під час спостереження і аналізу мовних явищ.

Велике значення для створення проблемних ситуацій має усвідомлення учнями життєвої значущості мовних фактів, що вивчаються. Наприклад, О. Біляєв пропонує учням, які ще не вивчали дієприкметник, порівняти слова червоний, червоніти, почервонілий в уривку, де йдеться про те, як діти принесли з лісу суниці, разом із мамою перебирали їх і вирішували, які з них кращі і чому:

– *Ось ця ягода червона, клади її на тарілку, а цю не треба, вона кисла, – сказала мама.*

– *Але ж вона трохи почервоніла! – заперечив хтось із дітей.*

– *Трохи почервонілі не треба! Давай червоні. Найкращі! – каже мама».*

Завдання. Із слів, що означають колір, виділіть нову для вас форму. Чим вона відрізняється від відомих вам форм?

Учні повинні: 1. Знайти в тексті слова, що означають колір. 2. Пояснити значення цих слів і граматичні ознаки їх. 3. Серед них, застосовуючи відомі правила, виділити слова, які не підлягають цим правилам. 4. З'ясувати їх значення і граматичні ознаки. 5. Сказати, чим відрізняються нові за значенням і граматичними ознаками слова від уже відомих форм.

Діти встановлюють специфіку дієприкметника, вказуючи на відмінність його значення і граматичних ознак від дієслів і прикметників. Отже, завдяки пошуковій діяльності учні доходять до висновку, що таке дієприкметник, яка його роль у мові» [13, с. 25].

Одним із шляхів розв'язання проблемної ситуації є евристична бесіда. Наприклад, під час вивчення теми «Перехідні та неперехідні дієслова», можна використати такий фрагмент евристичної бесіди. Учитель пропонує учням прочитати речення типу: *Не забувай рідну мову* – і зробити його синтаксичний розбір. А потім дати відповіді на питання:

1. Яке слово пояснює дієслово-присудок?
2. Яким членом речення воно виступає?
3. Якою частиною мови виражене?
4. У якому відмінку стоїть?
5. Чи є при ньому прийменник?

Висновок: Дієслова, що означають дію, спрямовану на певний предмет, названий іменником (або займенником) у знахідному відмінку без прийменника, називаються перехідними.

Програмування. Алгоритмізація та комп'ютеризація в навчанні української мови

Програмоване навчання – індивідуалізація і диференціація процесу навчання, навички самостійної роботи, полегшує контроль.

Програмування буває розгалуженим (тести) і лінійним (алгоритм). Перфокартки.

Алгоритм – чітка, логічна послідовність розумових дій і операцій, виконання яких приводить до правильних результатів. Наприклад, алгоритм визначення іменника як частини мови (6 клас):

1. Перевір, чи означає слово назву предмета. – Так.
 2. Чи можна до нього поставити питання хто? Що? – Так.
 3. Чи змінюється слово за відмінками і числами. – Так.
 4. чи належить слово до одного з родів. – Так.
- Зроби висновок: це – іменник.

Отже, при виборі методів навчання слід керуватися дидактичними та лінгводидактичними принципами. У першу чергу слід враховувати дидактичний принцип дотримання єдності змістової та процесуальної сторін у навчанні, лінгводидактичний принцип установлення міжпредметних і внутрірівневих та міжрівневих зв'язків при вивченні мови тощо.

Питання для самоконтролю

1. Які форми перевірки ЗУН учнів ви знаєте?
2. Які види опитування застосовуються на уроках української мови?
3. У чому полягає сутність індивідуального опитування?
4. До яких негативних наслідків може призвести відмова від індивідуального опитування?
5. Чим характеризується фронтальне опитування?
6. Яким вимогам мають відповідати питання для фронтального опитування?
7. У чому недоліки та переваги ущільненого опитування?
8. Назвіть вимоги до складання карток.
9. Як можна активізувати діяльність учнів в процесі перевірки домашньої роботи в класі?
10. Що називається поурочним балом? З чого він складається?
11. Чому питання класифікації методів навчання є проблемним у дидактиці та лінгводидактиці?
12. Від чого залежить вибір методів і прийомів навчання мови?
13. Яким є зв'язок методів навчання мови та вікових особливостей учнів?
14. За якими критеріями здійснюється класифікація методів навчання мови?

15. Укладіть порівняльну таблицю «Метод слова вчителя – метод бесіди – метод спостереження над мовою – метод роботи з підручником».

Тема 5: Типи уроків української мови, їх структура і методика проведення

Форми організації навчальної діяльності учнів з української мови

У практиці сучасної школи існують різні форми навчально-виховної роботи з української мови в сучасній школі, основними з яких є:

- урок;
- позакласна робота (гурток, позакласні заходи, олімпіади тощо);
- факультативи та спецкурси з української мови;
- індивідуальна робота (самостійна індивідуальна робота учнів, робота зі слабкими, обдарованими учнями тощо).

Основною формою організації навчально-виховної діяльності з української мови був і залишається урок. Саме урок дає можливість вчителю максимально реалізувати всі принципи, методи й аспекти навчання мови, реалізувати мету вивчення української мови в сучасній школі: навчальну, розвивальну і виховну.

Пригадайте, що називається уроком. Які ознаки він має?

Теорію уроку вперше почав розробляти ще Я. А. Коменський. Ще він визначив, що урокові характерні такі якості, як постійний склад учнів, однаковий вік, заняття відбуваються за чітко встановленим розкладом. Крім того, зміст уроку сьогодні чітко визначається чинною програмою.

Вимоги до сучасного уроку української мови

Учені-методисти і вчителі-практики шукають відповідь на питання *Яким має бути сучасний урок української мови? Які його критерії?* Сучасний урок української мови – це складний, багатогранний процес педагогічної діяльності.

Які, на вашу думку, характеристики мають визначати сучасний урок з мови?

Урок української мови на сучасному етапі повинен мати такі основні особливості:

- виховання мовної особистості, національно-свідомого громадянина України;
- реалізацію комунікативно-діяльнісного, українознавчого, функціонально-стилістичного та інших аспектів навчання мови;

- розвиток пізнавальних і творчих здібностей особистості;
- мовленнєву спрямованість уроку, вдосконалення всіх видів мовленнєвої діяльності;
- здійснення морального, етичного та естетичного виховання, що передбачає особистісний підхід до навчання;
- посилення практичної спрямованості навчання мови;
- інтегральність (реалізацію внутрішньо- і міжпредметних зв'язків);
- оптимальність змісту уроку.

Основними **вимогами** до сучасного уроку мови є:

- єдність форми і змісту, реалізація триєдиної мети навчання (освітня, або навчальна; розвивальна та виховна);
- реалізація основних традиційних і нових принципів навчання: особистісний підхід до навчання учнів, розвивальний характер навчання, педагогіка співробітництва, індивідуалізація, інтеграція навчання тощо;
- створення психологічних передумов засвоєння мовного матеріалу (мотивація, актуалізація опорних знань, створення проблемної ситуації, підготовка до сприйняття мовних явищ тощо);
- оптимальність – оптимальний добір методів, прийомів і засобів навчання, їх постійне варіювання, урізноманітнення (спроба досягти навчально-виховних цілей при економному використанні часу).
- блочний спосіб викладання матеріалу, вивчення його укрупненими частинами.
- комунікативне спрямування, стрижнем сучасного уроку мови є робота з розвитку мовлення учнів.
- розвиток творчого потенціалу учнів.
- використання активних інноваційних форм, методів, прийомів навчання.

М. Пентилюк ввела поняття *технологія уроку*, розуміючи під нею системний підхід до навчального процесу. Цей підхід охоплює всі основні аспекти розробки системи уроків – від постановки цілей і конструювання навчального процесу до перевірки його ефективності, передбачає проектування навчально-пізнавальної діяльності учня.

Проблема типології уроків у лінгводидактиці

Процес вивчення мови, психологічні особливості її засвоєння, принципи й закономірності навчання знаходять своє вираження в типології уроків. За своїм змістом, метою та методикою проведення уроки можуть бути різними. Існують загальнодидактичні класифікації уроків, але вони є лише базою розробки системи уроків із кожного конкретного предмету. Серед загальнодидактичних класифікацій уроків найбільш

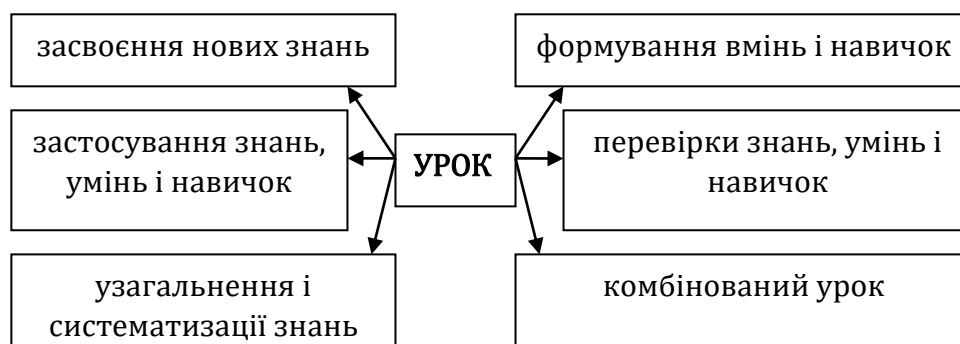
відомою є класифікація В. Онищука, який уперше виділив як нове поняття комбінований урок.

Питання типології уроків мови належить до актуальних і остаточно не вирішених у лінгводидактиці. Проблему класифікації уроків у дидактичній та лінгвометодичній науці розв'язувало багато науковців (С. Чавдаров, М. Поздняков, О. Текучов, В. Онищук, О. Пометун, Л. Пироженко, О. Біляєв, М. Пентилюк та ін.), однак на сьогодні й досі не існує єдиної, загальноприйнятої типології уроків. Здебільшого класифікація уроків здійснюється за різними ознаками:

- за дидактичною метою;
- за метою організації пізнавальної діяльності;
- за основними етапами навчального процесу;
- за методами навчання;
- за способами організації навчальної діяльності учнів. [91, с 14].

Детальний аналіз наукових пошуків учених у питанні типології уроків знаходимо в роботі Пентилюк М., Окуневич Т. Сучасний урок. – 2007. – С. 13-25. Наведемо деякі з них:

Основні типи уроків за дидактичною метою (В. Онищука)

Російський методист О. Текучов класифікує уроки мови за двома критеріями: за метою і за змістом. *За метою навчання* він виділяє уроки повідомлення нових знань, уроки закріплення й уроки перевірки (контролю) ЗУН учнів. *За змістом навчання* О. Текучов виділяє уроки граматики, фонетики, орфографії, розвитку мовлення тощо. Окремо виділяє уроки повторення й узагальнення, вважаючи їх різновидами уроку закріплення; комбіновані.

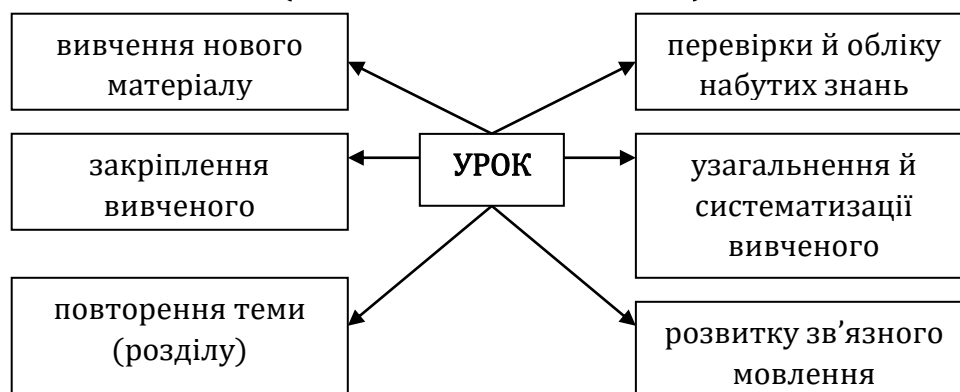
М. Баранов класифікує уроки за своїми цілями і структурою на три групи:

- *навчальні* (урок повідомлення нового матеріалу, урок формування умінь, урок повторення, урок роботи над помилками учнів);

- **контрольні** (урок контролю за засвоєнням знань і навчально-мовних умінь, урок контролю за орфографічною й пунктуаційною грамотністю учнів, урок контролю за розвитком зв'язного мовлення);
- **навчально-контрольні** (комбінований урок);
- окремо виділяє **нестандартні уроки** (урок-семінар, диспут).

К. Плиско дотримується цілісного підходу і вважає, що типи уроків доцільно виділяти **за метою організації**, проведення – для вивчення нової інформації, закріплення чи застосування її. В залежності від **етапів пізнання інформації** вона виділяє уроки вивчення інформації, уроки закріплення (в тому числі й повторення) інформації та уроки застосування інформації. Ці уроки тісно пов'язані між собою й утворюють систему, основним компонентом якої є урок вивчення інформації. Класифікація не враховує специфіки навчального матеріалу й виключає можливість комбінування різних видів мети в одному уроці (комбіновані уроки).

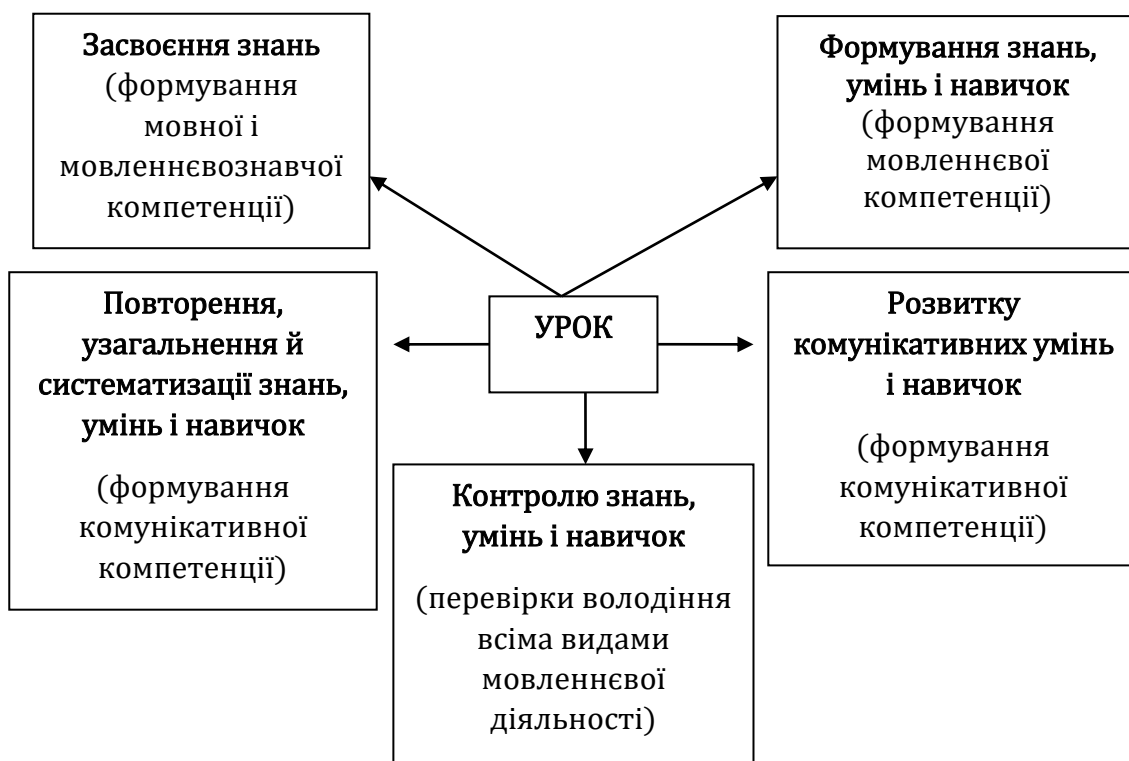
Основні типи уроків за дидактичною метою (О. Біляєва, Л. Рожило)

Автори посібника «Технологія сучасного уроку рідної мови» Остапенко Наталя, Симоненко Тетяна, Руденко Вікторія розмежовують уроки розвитку мовлення та аспектні уроки, а серед аспектних виділяють урок вивчення нового матеріалу; урок закріплення знань та формування вмінь і навичок; урок повторення окремої теми, розділу; урок узагальнення та систематизації ЗУН; урок контролю та корекції ЗУН, урок аналізу контрольних робіт; комбінований урок.

Однак, як зазначають М. Пентилюк, Т. Окуневич, «усі сучасні класифікації уроків по суті модифікують традиційну, якої й дотримуються більшість учителів» [91, с. 18]. Ці вчені пропонують **сучасну модернізовану класифікацію** уроків української мови, враховуючи зміни в змісті освіти, зміщення акцентів у змістових лініях шкільної програми, коли виникає необхідність творчого використання різних типів уроків, моделювання навчального процесу з урахуванням вимог концепції і програми мовної освіти 12-річної школи та Державного стандарту базової повної середньої освіти:

Сучасна модернізована класифікація уроків (за М. Пентилюк)

Така типологія уроків української мови дозволяє модернізувати традиційну класифікацію, не порушуючи системи уроків, їх цілей, завдань, і пристосувати їх до виконання головної мети – формування мовної особистості, що володіє високим рівнем комунікативної готовності і комунікативної самореалізації.

Структура сучасного уроку з мови

Кожен із названих типів уроків має свою структуру, яка складається з відповідних елементів, розміщених у певній послідовності й пов'язаних між собою. Структура кожного конкретного уроку може варіюватися в залежності від його теми й мети. Деякі з цих елементів можуть входити до структури будь-якого уроку (оголошення домашнього завдання, організаційний момент, підсумки), інші – не є обов'язковими і характерні для уроків певних типів (наприклад, актуалізація опорних знань, створення проблемної ситуації).

Місце розташування елементів уроку теж може варіюватися. Наприклад, оголошення теми і мети уроку вивчення нового матеріалу може бути на його початку, після проведення мотивації, після актуалізації опорних знань або після створення проблемної ситуації. Т. Донченко виділяє такі основні *структурні елементи* (типові етапи) сучасного уроку:

- організація класу, що характеризується зовнішньою і внутрішньою (психологічною) готовністю учнів до уроку (організаційний момент);
- перевірка домашнього завдання;
- підготовка до сприйняття нової теми (актуалізація опорних знань учнів);
- організація сприйняття й осмислення нової інформації чи форми діяльності (пояснення нового матеріалу);
- організація засвоєння інформації чи виконання пізнавальних завдань (формування вмій і навичок);
- творче застосування знань, умій і навичок (розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності);
- узагальнення вивченого й уведення його в систему знань, умій і навичок, засвоєних раніше;
- контроль за результатами навчальної діяльності та її оцінка (оцінювання відповідей);
- домашнє завдання та його інструктаж;
- підбиття підсумків уроку.

1. Організація класної аудиторії – це початок уроку, привітання з учнями, перевірка їх наявності у класі та готовності до уроку.

2. Повідомлення теми, мети та завдань уроку. Тему уроку вчитель зазвичай повідомляє на його початку або приступаючи до роботи над новим матеріалом. Одночасно з повідомленням теми слід пояснити учням мету та завдання уроку. Постановка перед учнями дидактичної мети та завдань уроку необхідні для підвищення організаційної чіткості та цілеспрямованості пізнавальної діяльності школярів. Із цією метою вчитель часто на боковій дошці записує, що повинен знати та вміти учень по завершенні уроку. Наприклад, до теми уроку «Пряма і непряма мова»:

Знати:

- що таке пряма та непряма мова;
- які розділові знаки вживаються для оформлення прямої мови;
- способи передачі чужої мови.

Уміти:

- визначати речення з прямою та непрямою мовою за їх характерними ознаками;
- розрізняти пряму і непряму мову;
- перебудовувати речення з прямою мовою на речення з непрямою мовою;
- правильно розставляти розділові знаки у реченнях із прямою мовою відповідно до пунктуаційних правил.

3. Перевірка домашнього завдання. Спосіб перевірки домашнього завдання залежить від його характеру (вивчення параграфа підручника, вивчення правил та їх визначень, виконання письмових завдань, написання творчої роботи тощо) і обсягу (кількості та складності вправ), а також від типу уроку. Наприклад, якщо на уроці вивчатиметься новий складний матеріал, то перевірку виконання домашнього завдання вчитель може здійснити, зібравши зошити учнів усього класу. Якщо ж на уроці буде вивчатися відносно новий, невеликий за обсягом мовний матеріал, тоді можливою стає детальна перевірка домашнього завдання з викликом окремих учнів до дошки, з коментуванням виконаних видів роботи, проведенням одного з видів опитування: індивідуального, фронтального, ущільненого.

Індивідуальне опитування може бути усним та письмовим. Усне опитування використовується для перевірки «засвоєння формулювань понять, законів, закономірностей, уміння розкривати внутрішню сутність явища, що вивчається, уміння навести факти, що підтверджують те чи інше положення. Під час індивідуального опитування учень викликається до дошки або до столу вчителя.

Усне індивідуальне опитування здійснюється у вигляді розгорнутої відповіді на лінгвістичну тему. Значення роботи над усними відповідями, у процесі яких формується усне зв'язне мовлення книжного типу, пояснюється необхідністю розвитку вміння виступати перед аудиторією, можливістю перевірити ступінь усвідомлення вивченого мовного матеріалу, глибину його засвоєння.

Фронтальне опитування передбачає короткі, але не односкладні (відповіді типу «так» або «ні») на поставлене питання. Як правило, під час фронтального опитування учні відповідають з місця. На жаль, фронтальне опитування фіксує здебільшого не рівень знань учнів, а їх активність на уроці; створює умови для отримання «випадкової» оцінки, необ'єктивного оцінювання; не сприяє розвитку мовленнєвих знань, умінь і навичок. Однак фронтальне опитування є своєрідною «зарядкою» для мозку, засобом мобілізації мисленнєвих здібностей, дає змогу опитати велику кількість учнів, дозволяє узагальнити великий за обсягом матеріал. Формулюючи питання для фронтального опитування, слід пам'ятати про вимоги до них.

Різновидом письмового опитування є опитування за картками (ущільнене). Здебільшого воно проводиться на уроках формування вмінь та навичок, узагальнення та систематизації матеріалу, тому ми не розглядатимемо його докладно. Зазначимо тільки, що в таких картках не пропонуються питання й завдання, що передбачають формулювання визначення поняття або відтворення правила. Це мають бути практичні

завдання, що вимагають застосування знань типу: переписіть речення, розставляючи розділові знаки; вставте пропущені букви; розташуйте слова в алфавітному порядку тощо.

4. Пояснення нового матеріалу – це важливий елемент уроку, що передбачає усвідомлення учнями нових термінів, понять, визначень, правил.

Часто даному етапу уроку передують актуалізація опорних знань (АОЗ) учнів. Це первинне усвідомлення учнями навчального матеріалу, яке спирається на ті уявлення, які є в їх пам'яті, на життєвий учнівський досвід або знання, якими вони оволоділи раніше. Цей досвід та знання варто актуалізувати (поновити) в пам'яті дітей, при цьому поверхові уявлення – поглибити, неповні – доповнити, неточні – уточнити, неправильні – виправити. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок здебільшого розуміється як підготовка до сприйняття нового матеріалу й проводиться безпосередньо перед поясненням нового матеріалу, передбачає повторення не всього вивченого на попередніх уроках мовного матеріалу, а тільки тієї його частини, що знадобиться для засвоєння нового матеріалу. Наприклад, починаючи вивчення прикметника слід повторити не все про іменник, а тільки ті морфологічні ознаки, що прикметник «запозичив» у іменника: рід, число, відмінок.

5. Пояснення нового матеріалу супроводжується мотивацією навчальної діяльності учнів. Слід зазначити, що педагогічне керівництво мотиваційною сферою учнів не складає окремого етапу уроку. Ця робота проводиться протягом усього уроку, на кожному з його етапів. Так, один спосіб мотивації застосовується під час сприйняття нового матеріалу, інший – у процесі систематизації знань, застосування їх або формування вмій і навичок.

З мотивами навчання, як стверджують психологи, насамперед пов'язаний інтерес до предмета, бажання його вивчати. Враховуючи мотиви учіння, можна більш успішно будувати процес навчання. Спочатку дітей приваблює цікавий матеріал уроку, але в подальшому на власному досвіді вони розуміють практичну цінність предмету, що вивчається. У розвитку зацікавленості учнів щодо вивчення української мови виділяють такі етапи: 1) учню цікаво; 2) віра в слово вчителя про важливість теми, що вивчається; 3) усвідомлення практичної необхідності знань із предмету.

Вітчизняний лінгводидакт Л. Скуратівський на основі аналізу теорії мотивації, а також з урахуванням специфіки української мови як навчального предмета окреслив основні **завдання** вчителів-словесників:

- прищепити учням інтерес до духовних цінностей українського народу як цінностей своїх предків і забезпечити переростання його в

особисту відповідальність перед рідним народом та світовою спільнотою за збереження й подальший розвиток української мови та національної культури;

- забезпечити розвиток пізнавального інтересу до уроків української мови і трансформацію його в пізнавальну потребу у лінгвістичних знаннях, потребу спілкуватися мовою свого народу.

Безсумнівно, вчитель, виховуючи в дітей зацікавленість у вивченні свого предмету, має спиратися не тільки на цікавий зміст матеріалу, але й на силу власного переконання, на практичне значення знань з української мови. Учитель має бути, наголошував Л. Скуратівський, носієм і взірцем української духовності.

6. Підсумки уроку. Підведення підсумків уроку – це не тільки його вдале композиційне завершення. Функція цього структурного елементу уроку – це й повторення вивченого матеріалу, й з'ясування ступеня усвідомленого засвоєння нового матеріалу, й підведення підсумків усієї роботи – демонстрація учнями результатів їх роботи.

Підведення підсумків уроку можливе в різних формах: а) слово вчителя про результати засвоєння матеріалу; б) бесіда за питаннями вчителя; в) групування матеріалу, його класифікація; г) робота з підручником.

Вибір форми залежить від типу уроку, особливостей мовного матеріалу, стадії навчання, рівня підготовки учнів, від часу, що є в розпорядженні вчителя тощо. Частіше за все підведення підсумків здійснюється за допомогою бесіди за питаннями вчителя. Наприклад, під час підведення підсумків на уроці з теми «Двокрапка і тире в реченнях з узагальнюючими словами при однорідних членах» може бути проведене за наступними питаннями:

1. Чим викликана необхідність відділення розділовими знаками однорідних членів від узагальнюючих слів?
2. Від чого залежить використання тире та двокрапки при однорідних членах з узагальнюючими словами?
3. Яке місце по відношенню до однорідних членів можуть займати узагальнюючі слова?
4. Скільки варіантів розстановки розділових знаків може бути в реченнях з узагальнюючими словами при однорідних членах?
5. Розкажіть про кожний із цих варіантів окремо. Навеліть приклади.

7. Завдання додому – важливий етап уроку. Правильна постановка домашнього завдання передбачає його органічний зв'язок із роботою на уроці. О. В. Текучов зазначає, що «виконання домашнього завдання – продовження класної роботи. Домашнє завдання має пропонуватися з урахуванням того, що учні вже знають із даного розділу, які види завдань

виконувались ними в попередні дні. Не слід задавати домашнє завдання з того матеріалу, який ще не пояснювався на уроці й заздалегідь є не під силу учням, або такий вид вправ, подібне до якого ще не виконувалось. Домашнє завдання може полягати у вивченні теоретичного матеріалу параграфу підручника й виконанні практичних завдань: вправ підручника, виконання різних видів граматичного розбору, складання та оформлення схем, таблиць, добору прикладів із текстів художніх творів тощо.

Домашня робота, як зазначають методисти (М. Т. Баранов, М. І. Пентилюк та ін.), не повинна перевищувати 30-40 хв. (для 5-9 кл.) на виконання усного (засвоєння нових і повторення раніше засвоєних знань) і письмового завдань.

М. І. Пентилюк, Т. Г. Окуневич радять, добираючи домашнє завдання, дотримуватися принципів диференціації та індивідуалізації навчання, враховувати наявність сильних і слабких учнів, рівень їх обізнаності тощо. Для домашньої роботи варто пропонувати ті види вправ, що виконувалися на уроці: списування, складання таблиць, схем, складання речень, добір прикладів, утворення форм слів, добір спільнокореневих слів, різні розбори тощо.

Слід зазначити, що в побудові уроку необхідно уникати шаблону. Послідовність структурних елементів та їх кількість не повинні завжди бути однаковими. Кожен із етапів конкретизується різними видами роботи: перевірка домашнього завдання може супроводжуватися опитуванням; актуалізація опорних знань, пояснення нового матеріалу – створенням проблемних ситуацій, мотивацією навчання тощо.

Нетрадиційні типи уроків української мови в школі.

Інтерактивний урок

У практиці роботи вчителів часто проводяться уроки, що мають назву «нестандартні», «нетрадиційні». Ці уроки мають спеціальні назви:

- інтегрований урок (переважає урок словесності; метою такого уроку є необхідність переконати учнів в тому, що українська мова – це засіб оволодіння іншими навчальними предметами);

- урок-звіт;
- урок-спостереження;
- урок-дослідження;
- урок-змагання;
- урок-аукціон;
- урок-блок (модульне навчання);
- урок-прес-конференція;
- урок-практикум;

- урок-лабораторна робота;
- урок-лінгвістичний експеримент;
- урок-семінар;
- урок-диспут, дискусія;
- урок-гра, КВК, вікторина;
- урок-казка;
- урок-залік;
- урок-екскурсія;
- урок-калейдоскоп (коли узагальнюється та систематизується матеріал).

Нестандартні уроки — це не лише свято, а й клопітлива праця їх творців — вчителя й учнів. Кожен нестандартний урок перш за все навчає, розвиває, виховує.

Необхідно позбутися формалізму, за якого вчитель, спираючись на своє слово, а не на самостійну пізнавальну діяльність учнів, дає їм, по суті, готові знання. Навчання, що спирається не стільки на мислення, скільки на пам'ять учнів, не може задовольнити сучасних вимог життя і школи. Тому вчитель повинен шукати нові підходи щодо вивчення української мови. Це «творчі уроки», на яких практикується проведення окремих структурних елементів уроку учнями у ролі вчителя, особливо в 10–11 класах.

До проведення творчих уроків учні проходять певні етапи, зокрема: робота починається з повторення матеріалу в парах «учень – учень», у яких один виступає в ролі вчителя, інший – у ролі учня. Учні самі вибирають собі партнерів. Відбувається цей процес майже без втручання вчителя. Принципи демократизації, гуманізації навчального процесу відіграють провідну роль. Така форма перевірки домашнього завдання забезпечує формування навичок взаємоконтролю при переході на навий щабель засвоєння знань, сприяє розвитку усної мови учнів, умінню аналізувати відповіді. Під час проведення дослідного навчання можна використовувати урок творчої лабораторії учня – це вияв творчих здібностей у виступах, під час захисту творчих самостійних робіт.

Для організації діалогів, живого взаємозв'язку між вчителем та учнями, створення умов для власного вираження кожного школяра потрібно впроваджувати в навчання мови нетрадиційні уроки. Саме нетрадиційні вправи, нетрадиційна побудовані заняття можуть викликати інтерес навіть при вивченні найскладнішого теоретичного матеріалу, а «живинка» на уроці активізує найпасивніших.

Звичайно, перетворити складний процес засвоєння знань у гру чи свято — нереально. Проте зробити цікавішим вивчення курсу мови можна й потрібно, особливо для учнів середніх класів. Адже, саме гра, органічно

притаманна дитині, прискорює вивчення матеріалу, стимулює учнів до творчості, сприяє кращому розумінню програмового матеріалу.

Більшість уроків нестандартної форми передбачають групове навчання, оскільки групова навчальна діяльність сприяє успішній реалізації комплексних цілей навчання, засвоєнню бази знань, формує навички самоконтролю, почуття обов'язку й відповідальності за результати навчання, діти вчаться висловлювати власну думку. Групова форма роботи докорінно змінює позицію учня: з пасивного об'єкта впливу вчителя він перетворюється в активного суб'єкта навчання.

Наприклад, урок-семінар з теми «Пряма і непряма мова» (8 клас) може мати таку структуру:

- вступне слово вчителя (з'ясування мети і завдання семінару);
- учнівські повідомлення (підготовлені самостійно за планом семінару);
- обговорення виступів учнів;
- корекція знань учнів залежно від змісту зворотної інформації під час бесіди чи пояснення вчителя;
- підсумкове слово вчителя.

Метою цього уроку є обговорення й оцінка результатів самостійно підготовленої теми. Урок проводиться за планом: 1. Пряма мова. 2. Непряма мова. 3. Цитата. 4. Діалог. Питання плану обговорюються послідовно і закріплюються практичними завданнями. Вони можуть рецензуватися самими учнями, можуть складатись анотації. Особливу увагу слід звертати на стилістичну функцію прямої і непрямої мови, цитат у тексті.

Приклад 2: урок КВК можна провести як урок повторення певної теми або розділу. Структура його може бути така:

- 1 етап – розминка-розповідь із теми. Учні обох команд за чергою розповідають, з'ясовують теоретичний матеріал, аргументують його прикладами.
- 2 етап – конкурс «Перевірка домашнього завдання». Це має бути завдання творчого характеру (сценка, діалог тощо).
- 3 етап – виконання завдань з вибором правильної відповіді (наприклад, тести).
- 4 етап – конкурс «Відгадай». Загадки, мовні ігри, тощо.
- 5 етап – конкурс акторів і художників. Творчі завдання з використанням мовного матеріалу.
- 6 етап – підсумки уроку, відзначення переможців.

Отже, урок був, є і залишатиметься основною формою навчання української мови. Якість сучасного уроку мови забезпечується комплексною системною підготовкою вчителя до уроку, дотриманням ним усіх вимог (дидактичних, психологічних, гігієнічних, технічних), що висуваються до сучасного уроку української мови.

Питання для самоконтролю

1. Чому урок – основна (але не єдина) форма організації навчання мови?
2. Які основні вимоги до сучасного уроку мови?
3. Як визначається мета уроку? Чому вона триєдина?
4. Які класифікації типів уроків найпоширеніші в методичних дослідженнях?
5. Яку структуру може мати кожний тип уроку?
6. Які методичні вимоги до окремих етапів уроку?
7. Які особливості технології сучасного уроку?
8. Нестандартний урок чи нестандартна форма його проведення? Аргументуйте свою думку.
9. У чому ефективність модульної системи уроків?
10. Які є види планування навчального матеріалу з української мови?
11. План-конспект чи конспект уроку мови? Доведіть своє твердження.
12. Які параметри включає схема аналізу уроку мови?
13. У чому полягають мета і завдання позакласної роботи?
14. Назвіть та схарактеризуйте основні види позакласної роботи.
15. У чому виявляються зв'язки позакласної роботи з класною?
16. Чим відрізняється мовний конкурс від мовної вікторини?
17. З'ясуйте роль мовного гуртка в навчально-виховному процесі.
18. Якою є методика проведення шкільної олімпіади з української мови?
19. Чи можна віднести уроки-конкурси, уроки-вікторини, уроки-казки, уроки-подорожі до позакласних заходів? Обґрунтуйте свою думку.

Тема 6. Технологія сучасного уроку української мови

Поняття технології сучасного уроку мови. Системний підхід у навчанні мови

Нині більшість учених схиляється до думки, що технології навчання та їх реалізація в навчальному процесі є важливим фактором підвищення якості та ефективності освіти. Термін **«технологія навчання»** було запозичено зі сфери виробництва, де технологія – це «сукупність знань, відомостей про послідовність окремих операцій у процесі виробництва чого-небудь».

У сфері освіти правомірним буде вживання терміна **«педагогічна технологія»**. У науковій літературі є декілька підходів до визначення цього поняття. Деякі вчені розглядають його як **засіб** (В. Паламарчук, Б. Лихачов, С. Смирнов). Як **процес комунікації** розглядають педагогічну технологію В. Беспалько, І. Зязюн, В. Сластьонін. Частина науковців тлумачить педагогічну технологію як чітко організовану **педагогічну систему** з набором методичного інструментарію (Н. Остапенко, Т. Симоненко та ін.)

За визначенням Н. Остапенко, Т. Симоненко, В. Руденко в посібнику «Технологія сучасного уроку рідної мови», педагогічна технологія – це **«система**, яку застосовують у педагогічному навчальному просторі й яка складається з набору чітко визначених відповідно до етапів навчальної діяльності методів, принципів і засобів роботи» [114, с. 44].

На думку Н. Остапенко, Т. Симоненко, В. Руденко, комплексний аналіз теоретико-практичних досліджень із лінгводидактики свідчить про пріоритетність в навчанні мови таких принципів технологічного підходу:

1) особистісно орієнтований принцип (виявляється через уважне ставлення до особистості учня у зв'язку з його творчими, науковими здібностями, а також виявом високого рівня компетентності щодо норм мовної системи);

2) принцип системної організації навчання;

3) Функціонально-комунікативний принцип (передбачає підхід до мови як засобу спілкування, тому у процесі шкільної підготовки має бути максимально втілене положення про навчання використання мови у процесі комунікації. Оскільки основна мета навчання мови – формування мовної особистості учнів, то орієнтація на функціонально-комунікативний принцип забезпечує динаміку комунікативної майстерності учнів, розвиток у них сталих комунікативних умінь і навичок);

4) Інтегративний принцип (полягає в реалізації міжпредметних і внутрішньо-предметних зв'язків у вивченні мови).

5) Принцип активної взаємодії (полягає в стимулюванні школярів до активної співпраці через участь у науково-практичній і навчальній роботі, а також системному послуговуванні активними методами (групові дискусії, навчальне моделювання, ігрове проектування тощо) у класно-урочній та позаурочній роботі з учнями).

Нові підходи до технології уроку створюють сприятливі умови для розвитку творчості учнів, формування мовної особистості. З огляду на те, що кожен урок є елементом педагогічної системи, його технологія є складовою частиною загальної педагогічної технології, під якою розуміють систему дій, що підвищують ефективність навчання. О. Кучерук визначила шість взаємопов'язаних етапів, що забезпечуватимуть системний характер методологічної бази технологічного підходу:

- чітке формулювання навчальних, розвивальних і виховних цілей, їх конкретизація з урахуванням специфіки теми, мовної, мовленнєвої, соціокультурної та діяльнісної змістових ліній та запланованого результату;

- визначення, з одного боку, індивідуальних особливостей учнів, рівня їх мовних, мовленнєвих ЗУН, суб'єктивного досвіду, з іншого – лінгводидактичних умов і певних ефективних навчальних дій, орієнтованих на практичне досягнення запланованого результату;

- добір тематичного дидактичного матеріалу, проектування відповідно до заздалегідь визначених цілей заняття з мови його організаційної моделі – оптимальних форм, методичних прийомів і навчальних технологій;

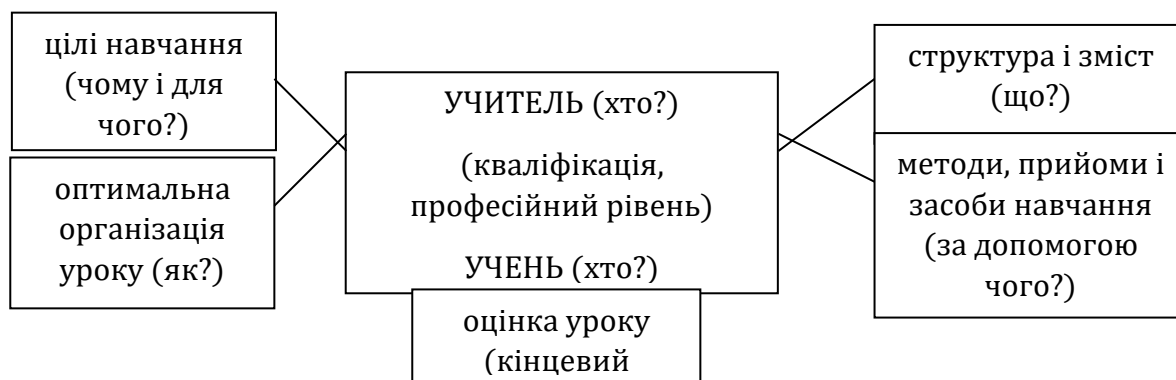
- реалізація поставлених цілей, спрямування навчально-виховного процесу з мови на досягнення позитивних результатів;

- оцінювання поточних результатів, корегування системи навчання мови з огляду на показники досягнення поставлених завдань; підсумкова оцінка та аналіз кінцевих результатів.

Готуючись до уроку, вчитель має визначити основні етапи його макроструктури й мікроструктури, послідовність методів і прийомів навчання, зміст і характер завдань для учнів і способи керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів. На думку М. Пентиліук, розробка технології уроку мови розкриває творчі можливості вчителя української мови й передбачає:

- постановку мети;
- визначення змісту;
- оптимальний вибір організаційних форм, методів і засобів навчання;
- розробку структури і змісту уроку, спрямованих на ефективне розв'язання дидактичних завдань.

Складові технології уроку можна показати такою схемою (за М. Пентилюк):

Як бачимо, технологія уроку об'єднує напрями роботи, що охоплюють теоретичні і практичні пошуки в галузі лінгводидактики. Центральною фігурою, звичайно, є вчитель. Сема від його професійної підготовки, кваліфікаційного рівня залежить організація навчального процесу, ефективність кожного уроку.

Системний підхід до навчання мови

Інноваційні процеси, що охопили сучасну школу, стосуються насамперед уроку, особливо структури. Цікавою проблемою з цього боку є технологія уроку, що передбачає системний підхід до навчального процесу. Системний підхід охоплює всі основні етапи розробки системи уроків – від постановки цілей і конструювання навчального процесу до перевірки його ефективності.

Системний підхід – це важливий методологічний засіб наукового пізнання, який дає змогу використати принцип цілісного розгляду явищ у складному взаємозв'язку їх розвитку. Загальні вимоги системного підходу такі:

- поділ складних явищ дійсності (систем) на частини або елементи;
- вивчення способів організації окремих частин та елементів системи в єдине ціле;
- урахування взаємодії елементів системи одного з одним і з усією системою; їх взаємопідпорядкування;
- дослідження взаємовпливу процесів функціонування системи, її підсистем, елементів один на одного.

Основою системи навчання мови є змістовий і процесуальний компоненти, а межами – мета і результати навчання.

Системний підхід на уроках української мови забезпечує усвідомлене розуміння мовних явищ у їх взаємозв'язках і цілісній системі, спонукає учнів бути уважними до вибору мовних засобів для передачі певного

змісту, системи кожного блоку й цілісної системи розділу й теми, що вивчається; формує в учнів уміння й навички вибирати з ряду співвідносних, взаємозамінюваних граматичних форм і конструкцій найдоцільніші, сприяє розумінню логіки предмета, дає змогу простежити зв'язки між різними рівнями мови (фонетика – орфоепія – орфографія – лексика – морфологія – синтаксис – стилістика тощо), а також простежити не лише будову системи та її частини, а й їхню зміну, взаємодію й розвиток.

Інтерактивне навчання як сукупність технологій

Останнім часом в шкільній практиці часто впроваджують різні моделі навчання, зокрема серед них виділяють:

- пасивну;
- активну;
- інтерактивну.

Пасивна модель навчання: учень виступає в ролі «об'єкта» навчання, повинен засвоїти й відтворити матеріал, переданий йому вчителем, текстом підручника – джерелом правильних знань. До відповідних методів навчання належать ті, за яких учні лише слухають і дивляться (лекція-монолог, читання, пояснення, демонстрація, відтворюване опитування учнів). Учні, як правило, не спілкуються між собою і не виконують творчих завдань.

Активна модель навчання. Передбачає застосування методів, що стимулюють пізнавальну активність і самостійність учнів. Учень виступає «суб'єктом» навчання, виконує творчі завдання, вступає в діалог із вчителем. Основні методи і прийоми: самостійна робота, проблемні та творчі завдання, бесіда.

Успішному формуванню в учнів досвіду творчої діяльності сприяє таке навчання, підґрунтям якого є активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою активного спілкування: учня з учнем, учня із групою учнів, з вчителем, учителя із представником групи, із групою учнів, із класом. Таке навчання в методиці одержало назву інтерактивного. Тому й методи, що застосовують під час такого навчання, називають **інтерактивними**. Термін «інтерактивні методи» відносно новий. Уперше його ввів німецький дослідник Ганс Фріц.

Інтерактивна модель навчання (з англ. inter – взаємний, akt – діяти). Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність (М. Пентилюк, Т. Окуневич).

Сутність цієї технології полягає в тому, навчальний процес відбувається за умови постійної взаємодії всіх учнів. Це взаємонавчання (групове, колективне, співпраця), де вчитель та учні є рівноправними суб'єктами навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, колективне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

Переваги інтерактивного навчання:

- ефективно сприяє формуванню вмінь і навичок;
- створює ситуацію співробітництва, взаємодії;
- діти вчаться бути демократичними, висловлювати свою думку;
- розвиває комунікативні здібності;
- вчить критично мислити, приймати обдумані рішення.

У вітчизняній лінгводидактиці адаптовано, теоретично обґрунтовано й уведено до шкільної практики широкий спектр інтерактивних технологій – різновидів групової роботи, навчальних дискусій, ситуативного моделювання, рольових ігор, лінгвістичних повідомлень та ін. На одному уроці вчитель може використати роботу у групах, лінгвістичне спостереження, коментоване письмо, роботу в парах із проблемного питання, індивідуальну роботу з картками, конструювання речень, стилістичний експеримент тощо.

У науковій літературі відсутня класифікація інтерактивних технологій навчання. Ми спиратимемося на умовну робочу класифікацію за формами (моделями) навчання, запропоновану О. Пометун і Л. Пироженко. Вони розподіляють їх залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності:

- інтерактивні технології кооперативного навчання;
- інтерактивні технології колективно-групового навчання;
- інтерактивні технології ситуативного моделювання;
- технології опрацювання дискусійних питань.

Наприклад, серед технологій кооперативного навчання можна виділити такі форми: робота в парах, ротаційні (змінювані) трійки, карусель, робота в малих групах, акваріум тощо.

Автори посібника «Технологія сучасного уроку рідної мови» сформулювали правила організації інтерактивного уроку:

- у роботу повинні бути залучені всі учні;
- активну діяльність учнів слід заохочувати;
- учні мають самостійно розробляти та виконувати правила роботи в малих групах;
- кількість учнів, що забезпечить продуктивну роботу в малих групах, – не більше 30 осіб;

• навчальна аудиторія має бути підготовленою для роботи у великих і малих групах» [114, с. 97]. На думку авторів посібника, застосування інтерактивних технологій потребує особливої структури уроку:

- 1) мотивація навчання;
- 2) оголошення теми, мети й очікуваних результатів уроку;
- 3) надання учням необхідної інформації;
- 4) інтерактивна частина (вправи);
- 5) підбиття підсумків, оцінювання результатів.

Основним структурним компонентом такого уроку є його інтерактивна частина, що передбачає застосування вчителем 2-3 інтерактивних технологій. Їх вибір залежить від очікуваних результатів уроку, тобто обрані технології мають забезпечити реалізацію мети. Інтерактивна частина займає приблизно 50-60% часу. Кожну застосовану на уроці технологію прийнято називати інтерактивною вправою. Її виконання передбачає інструктаж, об'єднання учнів у групи, розподіл ролей, технічні дії (підготовка обладнання, розташування меблів тощо), вправи, презентацію результатів їх виконання та обов'язкову рефлексію результатів учням.

Рефлексія є найважливішим елементом інтерактивного уроку, що дає змогу учням усвідомити, чого вони навчилися, якого досвіду набули, які проблеми виникали під час виконання інтерактивної вправи. Зрозуміло, що проведення таких уроків потребує інноваційну компетентність учителя, обізнаність його з інтерактивними технологіями та методикою їх застосування.

Організація інтерактивного навчання мови передбачає використання неігрових та ігрових **інтерактивних методів**. За визначенням Н. Остапенко, Т. Симоненко, В. Руденко, «інтерактивний метод – це посилена педагогічна взаємодія, взаємовплив учасників педагогічного процесу крізь призму власної індивідуальності, особистого досвіду життєдіяльності, що реалізується в процесі інтенсивної, міжсуб'єктної комунікації вчителя та учнів». У шкільній практиці сьогодні набули поширення методи гри, дискусії, кейсів (аналізу конкретних ситуацій), тренінгів, імітаційні вправи тощо.

Технологія педагогічного проектування

Ця технологія має за мету ефективну спів діяльність між учителем та учнями задля формування комунікативної компетенції школярів. Проект (у контексті філологічної освіти) – це продукт, що презентується учнем (групою учнів) за наслідками самостійної творчо-пошукової роботи та має

різноманітні види: лінгвістичні, культурологічні, групові, міжпредметні, інтерактивні, креативні тощо.

Проектна технологія є ефективною в процесі формування мовної особистості учня, розвитку лінгвістичного світогляду школярів, збагачення їх словника, становлення їх активної та творчої позиції щодо процесів, що відбуваються в суспільстві.

Реалізація проектною технології передбачає такі послідовні операції:

- чітке визначення мети та мотиваційної бази;
- формулювання гіпотези;
- пошукова робота щодо моделювання різноманітних способів досягнення мети;
- узагальнення науково-теоретичних напрацювань та конкретизація результатів роботи над проектом;
- презентація проекту шляхом різних способів демонстрації та їх інноваційних форм (лінгвістичне есе, інтерактивна мультимедійна презентація, лінгвослайди, інформаційні відеороліки тощо.)

Технологія модульного навчання мови. Вивчення програмового матеріалу укрупненими частинами

Вивчення мовного матеріалу укрупненими частинами забезпечує потрібну якість знань, їх системність. В учнів формуються вміння узагальнювати, систематизувати, досліджувати. При цьому компактніше будується система занять, спрямованих на зміцнення й подальше вдосконалення комунікативних умінь і навичок. Завдяки стисненню програмового матеріалу з'являється реальна можливість планувати систему різнотипних уроків у межах конкретного розділу курсу з урахуванням тісного зв'язку в організації занять із розвитку зв'язного мовлення учнів.

Вивільнення навчального часу дає змогу також урізноманітнити заняття й підвищити якість навчання. Значних змін зазнає зміст, зовнішня та внутрішня організація, технологія уроків. Унаслідок систематичного використання узагальнювальних таблиць і схем досягається економія навчального часу, створюються умови для активізації пізнавальної діяльності.

Одним із прийомів, що допомагає залучати учнів до активної діяльності на уроці, є робота з узагальнювальними таблицями та схемами, що полягає в стислом викладі та зображенні основних положень нового навчального матеріалу, чіткому визначенні основних його ідей. Практика показує, що описовий виклад теоретичного матеріалу в підручнику позбавляє можливості широко варіювати його на різних етапах засвоєння.

Узагальнювальні таблиці і схеми дають змогу повторити матеріал до шести разів, зокрема під час: створення схеми, зображення її на дошці, перенесення в зошити, виконання вправ із використанням схеми, зіставлення схеми з матеріалом підручника, формулювання висновків. Такі таблиці можна використовувати з 5-го класу.

Пошуки шляхів оптимізації навчання призвели до виникнення та розвитку технології модульного навчання, що була розроблена американськими вченими в 60-ті роки 20-го століття як альтернатива програмованому навчанню.

Модуль – це логічно завершена частина навчального матеріалу, яка обов'язково передбачає наявність етапів контролю знань і вмінь учнів. Кожен модуль складається із частин, переважно трьох, кожна із яких має свою структурну організацію. Головна структурна одиниця модулів – навчальний модуль, що ґрунтується на зв'язку між тематичним змістовим модулем та формою його презентації. Основою для формування модулів є робоча програма, на підставі якої вчитель визначає кількість модулів, їх зміст, при цьому обов'язково враховуючи відомості з базової чинної програми про розподіл годин та методичні рекомендації до організації системи роботи з розвитку мовлення учнів.

Модульна технологія оптимально застосовується у старших класах, адже в них відбувається узагальнення та систематизація вивченого, вивчення розділів «Культура мови», «Риторика», «Стилістика» тощо. Це дає змогу вчителю реалізувати модульну технологію, плануючи її методичний інструментарій не на один урок, а на систему уроків.

Технологія інтегрованого навчання

Зміст цієї технології полягає насамперед в інтегруванні (рівневого, міжрівневого, міжпредметного) з метою розвитку інтелектуального потенціалу особистості, її загальної ерудованості, формування позитивних морально-етичних, світоглядних позицій тощо. Як стверджують Н. Остапенко, Т. Симоненко, В. Руденко, у дидактиці прийнято вважати, що найпоширенішими видами інтеграції в межах освітнього простору є:

- інтеграція навчального змісту (міжпредметна та внутрішньо-предметна);
- інтеграція цілей навчально-виховного процесу;
- інтеграція різних видів мисленнєвих та практичних дій та особистісно-чуттєвих вражень від навчання;
- інтеграція форм і методів навчання.

Найпоширенішим видом інтеграції є міжпредметна інтеграція, що може бути повною або частковою. Повна міжпредметна інтеграція, як

зазначав О. Біляєв, дає змогу нівелювати деякі недоліки предметної системи навчання (розрізнення і фрагментарність викладу) та залучити потрібні відомості з суміжних предметів, що сприяє різнобічному та цілісному засвоєнню знань. Вона не є поширеною у шкільній практиці, оскільки потребує створення спеціальних програм, підручників і посібників. Часткова інтеграція полягає в поєднанні матеріалу з різних предметів, підпорядкованих одній меті. На її основі будують інтегровані уроки, що активно проводять у загальноосвітній школі. Приклади інтегрованих уроків можна зустріти в статтях, уміщених у методичних часописах «Дивослово», «Українська мова та література в школі» тощо. Сучасні вчителі активно використовують ідеї та досвід В. Сухомлинського, який розробив систему уроків мовлення на природі, надаючи їм емоційно-естетичного забарвлення. Великий педагог убачав у природі джерело дитячого розуму, фантазії, словесної творчості.

Основним показником інтегрованого уроку є зміст навчального матеріалу, саме він свідчить про реалізацію інтегрованої технології. Зміст такого уроку поєднує декілька мікромодулів, що утворюють цілісність, проте можуть відображати елементи тематичних блоків різних навчальних предметів: літератури, музики, мови, живопису, біології, математики тощо. Структуру інтегрованого уроку варіюють залежно від навчальної мети, змісту матеріалу, творчості вчителя.

Інтегрованими можуть бути як аспекtnі, так і уроки з розвитку мовлення. Кожний розділ ШКУМ містить певний міжпредметний матеріал, що сприяє поглибленому розумінню мовних явищ, розширенню світогляду учнів, формуванню в них умінь застосовувати суміжні знання з інших предметів. Міжпредметні зв'язки мови є тим важливим засобом, що допоможе учням розкрити роль мови в опануванні основ наук (математики, фізики тощо), зрозуміти функціонування її в різних галузях знань.

Як підсумок, слід зазначити, що сучасний урок української мови – це найважливіша частина складної та багатовекторної організації навчального процесу, що забезпечує засвоєння мовної системи, її виражальних багатств та формування мовної особистості.

Питання для самоконтролю

1. Як ви розумієте термін «технологія»?
2. Що значить вираз «технологія уроку»?
3. Які компоненти складають технологію уроку?
4. Чим вирізняється технологія сучасного уроку?
5. Як це відбито у вимогах до уроку?
6. У чому полягає розвивальний потенціал уроку?

7. Чому мета уроку триєдина?
8. Які розвивальні можливості має кожен із типів уроку?
9. Чи однакові розвивальні цілі аспектних уроків і уроків зв'язного мовлення? Якщо ні, то чому?
10. Як ви розумієте «оптимізація навчання мови»?
11. Що значить «оптимальний варіант уроку»?
12. Чим цінна з методичного боку текстова основа уроку?
13. Чим відрізняються міжпредметні зв'язки від внутріпредметних?
14. Якою ви уявляєте структуру уроку, побудованого на текстовій основі?
15. У чому ефективність використання між предметних зв'язків на уроках української мови?
16. Як ви розумієте «нестандартність» у навчанні мови?
17. Які уроки називають «нестандартними» (нетрадиційними)?
18. Чи можна вважати нестандартний урок окремим типом уроку? Якщо ні, то чому?

Тема 7. Планування навчального матеріалу з української мови та його види

Технології проведення сучасного уроку передуює підготовка до нього. Для організації ефективної роботи вчителя-словесника важливими є вміння складати план на рік, семестр, тему та окремий урок. Готуючись до виконання в новому навчальному році своїх професійних обов'язків, учитель складає річний навчальний план зі свого предмета для кожного класу. Основу такого плану складає чинна шкільна програма з української мови.

Планування – це один з основних видів професійної діяльності вчителя під час підготовки до проведення як урочної, так і позакласної роботи. Виділяють календарно-тематичне планування на рік, семестр та поурочне планування, що здійснюється із двох причин: по-перше, для організації рівномірної роботи, по-друге, для бачення перспективи в навчанні мови. Залежно від компонентів навчального процесу виділяють три види навчальних планів: календарний, тематичний і план-конспект уроку.

Календарний план є переліком програмних тем, розподілених за тижнями навчального року. У ньому зазвичай вказують дату проведення уроку, його номер за порядком, тему, кількість годин на її вивчення. Учитель таким чином одержує чіткий орієнтир, як планомірно й послідовно реалізувати цілі навчання мови, визначені конкретно для кожного класу.

При складанні календарного плану необхідно врахувати такі чинники: співвідношення змістових ліній програми, систему роботи з розвитку зв'язного мовлення, контрольну-корекційну роботу, тривалість шкільних канікул та ін. (*Приклад орієнтовного календарно-тематичного плану з української мови див. в додатку*). Для вдосконалення календарного планування автори програм видають спеціальні посібники для вчителів, що значно полегшує реалізацію шкільної програми.

Тематичний план розробляється на кожну тему окремо, розподіляючи час між окремими питаннями теми. При цьому враховується наявність тем, пов'язаних із формуванням умінь і навичок, на які варто відвести не менше двох уроків. Так, тема «Звуки мови» вимагає не тільки актуалізації й поглиблення знань про звукову систему української мови, але й умінь аналізувати звуки у мовленнєвому потоці. Отже, на вивчення цієї теми слід виділити не менше двох уроків.

Вивчення тієї чи іншої теми супроводжується контрольно-корекційною роботою: написанням контрольних робіт, аналізом помилок, допущених учнями, тому в тематичному плані повинні бути виділені години на контрольну роботу та її аналіз (їх кількість по класах і семестрах регламентована в додатку «Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5-11 класів з української мови»).

У сучасній школі практикується поєднання двох видів планування. Тому складається календарно-тематичний план. На його основі планується щоденна робота вчителя – складається поурочний план, що найчастіше розгортається в конспект уроку.

Поурочне планування – це розробка плану-конспекту окремого уроку. Для нього обов'язковим є визначення кількості годин на вивчення теми; триєдиної мети уроку (навчальної, розвивальної та виховної); методів і прийомів, обладнання для проведення уроку та реалізації його мети; визначення внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків навчального матеріалу; складання плану уроку та детальний опис кожного з його етапів (хід уроку). Цей вид планування служить учителеві керівництвом до організації навчально-виховної діяльності як своєї, так і школярів.

Тема уроку являє собою формулювання частини програми або відповідного параграфа підручника. Темою уроку може бути спеціально сформоване уміння, контрольна робота, її аналіз (робота над помилками).

Мета уроку складається із трьох компонентів – навчальна (дидактична), розвивальна й виховна. Цілі уроку співвідносяться з темою й тим дидактичним матеріалом, що використовується вчителем. Якщо вивчається новий матеріал, то формуються конкретні **пізнавальні** та **розвивальні** цілі. Наприклад, при вивченні теми «Типи відмін іменників» ставляться такі цілі: ознайомлення учнів із системою словозміни іменників, принципами поділу на відміни і групи та формування умінь визначати відміни іменників, аналізувати визначальні особливості іменників тієї чи іншої відміни в тексті. Таким чином, пізнавальна діяльність учнів забезпечується органічним взаємозв'язком навчальної (дидактичної) мети й розвивальної (практичної), що забезпечує формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів. Відтак перші два компоненти мети визначають зв'язок теорії із практикою, реалізують практичну спрямованість у навчанні мови.

Виховна мета уроку має ширші й більш загальні завдання – розвиток мовної особистості учня, його духовне зростання. Ця мета забезпечується насамперед використанням на уроці дидактичного матеріалу (текстами), який разом із тим впливає на досягнення загальнопредметних цілей – виховання учнів, розвиток логічного і критичного мислення, формування

умінь самостійно поповнювати свої знання й удосконалювати мовленнєві уміння.

Повторення – важливий елемент уроку. Повторення, як правило, містить дві групи матеріалу – суміжний з новою темою (опорні знання) й мовленнєвий та правописний.

Підготовка уроку є однією з основних умов його успішного проведення. Тому вона вимагає від учителя особливої уваги до відбору змісту уроку, методів, форм та засобів його проведення. Зі змістового боку урок можна вважати повністю підготовленим учителем, якщо педагог бездоганно сам володіє навчальним матеріалом, може подати його учням у різних формах (словесній, графічній тощо). Крім того, підготовка вчителя до уроку передбачає також визначення ним місця уроку в системі інших уроків із теми або розділу з метою забезпечення наступності та перспективності у вивченні матеріалу з мови.

Сучасний урок – це насамперед урок співпраці учителя з учнями, урок, на якому педагог уміло використовує можливості учня для формування його як мовної особистості, здатної до активного розумового розвитку, до мовленнєвої діяльності в усіх її видах, до самовдосконалення духовних і моральних якостей. Сутність уроку мови розкривається в комплексі вимог, які можна об'єднати в кілька груп: дидактичні, психологічні, технічні та гігієнічні.

Дидактичні вимоги до сучасного уроку: визначення оптимального змісту уроку відповідно до вимог шкільної програми, врахуванням підготовки учнів; чіткіше формулювання цілей уроку з урахуванням розвивальних і виховних завдань; визначення місця уроку в загальній системі (модулі); вибір найбільш раціональних методів, прийомів і засобів навчання, що забезпечують пізнавальну активність і творчий розвиток учнів, поєднання колективної та індивідуальної роботи і максимальний саморозвиток учнів.

Психологічні вимоги до уроку: мотивація навчальної діяльності учнів, створення ділової атмосфери на уроці з урахуванням психологічних особливостей учнів; цільова настанова учнів на різні форми мовленнєвої діяльності, забезпечення доброзичливих, паритетних стосунків між учителем і учнями; забезпечення розвивального навчання на основі чіткої організації пізнавальної і творчої діяльності учнів; виховання в учнів позитивного ставлення до мови та її вивчення; поєднання індивідуальної, групової, попарної і фронтальної форм роботи на уроці.

Вимоги до техніки проведення уроку (технічні): урок повинен бути емоційним і викликати в учнів інтерес до навчання й бажання пізнавати нове з метою самовдосконалення; темп і ритм уроку повинні бути оптимальними, дії вчителя й учнів завершеними. Види роботи на уроці

необхідно міняти, щоб уникнути одноманітності, оптимально поєднувати різні методи, прийоми й форми роботи; забезпечити належний рівень культури мовлення учнів.

Гігієнічні вимоги до уроку: температурний і світловий режим; чистота повітря; попередження втомлюваності й перевтоми учнів; чергування видів діяльності; дотримання правильної пози учня; відповідність класних меблів вікові і зросту учня.

Якість уроку, його ефективність значною мірою залежить від ґрунтовної підготовки вчителя до занять. Підготовка до уроку мови здійснюється в кілька **етапів**:

- визначення і формулювання теми, мети, завдань;
- добір літератури з теми;
- добір навчальних завдань, дидактичного матеріалу;
- групування відібраного навчального матеріалу;
- планування форми контролю і корекції знань учнів;
- підготовка обладнання уроку;
- домашнє завдання;
- визначення новаційних елементів на уроці, його новизни;
- складання конспекту уроку.

У конспекті уроку повинні бути відображені такі питання: тема, навчальні, розвивальні і виховні цілі уроку, зразки завдань, питань, карток, хронологія етапів уроку, зміст діяльності вчителя й учнів, мотивація діяльності учнів на кожному етапі, прийоми роботи з підручником та іншими друкованими джерелами, форми і способи комунікації учнів на уроці.

Основні (типові) етапи сучасного уроку включають організацію класу, що характеризується зовнішньою та внутрішньою (психологічною) готовністю учнів до уроку, перевірку домашнього завдання, підготовку до нової теми, організацію сприйняття й осмислення нової інформації чи форми діяльності, організацію засвоєння інформації чи виконання пізнавальних завдань, творче застосування знань, умінь і навичок, узагальнення вивченого й уведення його в систему знань, умінь і навичок, засвоєних раніше, контроль за результатами навчальної діяльності та її оцінка, домашнє завдання й підведення підсумків уроку. На різних уроках ці етапи конкретизуються, а кількість їх може змінюватися (зменшуватися або збільшуватися) залежно від структури того чи іншого типу уроку.

Аналізуючи програму, визначаючи тему, мету, завдання уроку, вчитель знайомиться з відповідним параграфом підручника, визначає місце теми в певному розділі, ступінь її складності, місце в системі занять, обізнаність учнів із нею з молодших класів тощо.

Підготовка до уроку немислима без ґрунтовного ознайомлення з підручником (обсягом теоретичних відомостей, системою вправ і завдань та методикою їх виконання). Важливу роль у підготовці має опрацювання науково-методичної літератури (урахування досвіду кращих учителів, що знайшло висвітлення у статтях, посібниках та наукових працях учених-дидактів).

Важливе значення має добір текстів і вправ, підготовка роздавального матеріалу, наочності, технічних та інших засобів навчання. До складання конспекту вчитель продумує зміст і хід уроку (методи, прийоми, форми роботи та їх послідовність і взаємозв'язок), передбачає регламент своєї та учнівської діяльності, її характер, обсяг, тривалість і послідовність.

Формуючи мету (всі три її компоненти), необхідно визначити конкретні завдання уроку і продумати їх мотивацію. Перевірка домашнього завдання потребує визначення системи запитань (в основному евристичного, проблемного характеру) й передбачення вправ, що дозволяють виявити рівні підготовленості учнів, їх мовні й мовленнєві вміння і навички.

Продумуючи пояснення матеріалу, варто коротко занотувати основні його положення й послідовність засвоєння їх учнями. У конспекті записуються запитання для повторення, закріплення, підсумків, матеріал для вправ або вказівки, звідки його треба взяти, короткий виклад (тези) розповіді вчителя, тексти практичних завдань і вправ, домашнє завдання.

Досвідчені вчителі іноді обмежуються складанням технологічних карток уроку або внесенням певних корективів (доповнень, вставок) у старі конспекти. Готуючись до уроку, такий учитель не буде переписувати весь конспект, а лише замінить чи освіжить деякі картки.

Питання для самоконтролю

1. Які види планування навчального матеріалу ви знаєте?
2. У чому полягають особливості календарного планування?
3. Який вид планування передбачає деталізацію програмового матеріалу з мови?
4. З яких структурних частин складається розгорнутий конспект уроку мови?
5. З яких елементів складається підготовка вчителя до уроку з мови?
6. Чим відрізняється план-конспект уроку від конспекту уроку?

Тема 8. Методична робота вчителя-словесника: значення й форми методичної роботи

Завдання методичної роботи впливають із сучасної освітньої мети: підготовка учителя як суб'єкта професійної діяльності, соціального життя, суб'єкта особистішої самореалізації, самоактуалізації й самоорганізації. Педагог може досягти високого професійного рівня за умови систематичного підвищення власного науково-теоретичного рівня, удосконалення лінгво-психолого-педагогічної підготовки своїх знань, умінь і навичок, поліпшення загального розвитку й культурного рівня.

До напрямів методичної роботи належать:

- управління системою неперервної додаткової професійної освіти;
- підвищення професійного рівня й педагогічної майстерності вчителів;
- стимулювання педагогічної творчості;
- впровадження сучасних педагогічних технологій;
- підвищення ефективності педагогічного процесу й забезпечення якості освіти;
- лінгводидактичне забезпечення впровадження нового змісту освіти, зокрема в старшій профільній ланці;
- планування різних видів діяльності з метою підвищення кваліфікації вчителів-словесників.

Однією з форм узагальнення й поширення педагогічного досвіду, підвищення науково-методичної кваліфікації вчителів-словесників є науково-практичні конференції. Предметом обговорення на цих конференціях стають окремі педагогічні проблеми, система роботи кращих шкіл і вчителів, підводяться підсумки експериментальної роботи вчителів-словесників.

З метою підвищення власної професійної кваліфікації вчителів-словесників вивчають досвід своїх колег, відвідуючи їхні уроки, опрацьовуючи публікації про майстрів у фахових часописах тощо.

Основною формою методичної роботи вчителів-словесників є робота методичних об'єднань, спрямована на проведення навчально-виховної, дослідно-експериментальної, позакласної роботи з предмета.

Шляхи і засоби підвищення кваліфікації вчителів

До основних шляхів збагачення знань і підвищення професійної кваліфікації учителів належать:

- вивчення державних документів з актуальних питань освіти й національного виховання;
- самостійне опрацювання наукової психолого-педагогічної, методичної, лінгвістичної літератури, тобто самоосвіта;
- вивчення досвіду роботи вчителів-словесників та самоаналіз власного досвіду;
- участь у конкурсах "Учитель року";
- участь у роботі методичних об'єднань (школи, району, міста);
- участь у конференціях, педагогічних читаннях, семінарах;
- підвищення кваліфікації на курсах в інститутах післядипломної освіти, педагогічних вищих закладах освіти;
- заняття в школі передового педагогічного досвіду;
- взаємовідвідування уроків, організація відкритих уроків.

Учитель повинен знати державні документи з актуальних питань освіти й національного виховання. До них належать концепції навчання української мови й виховання в школах України, стандарти мовної освіти, програми тощо.

Про зміни що стосуються навчально-виховного процесу, нове в мовознавстві й методиці навчання української мови повідомляється на сторінках фахових часописів. Крім того, обговорюється досвід роботи кращих підручників, узагальнюється досвід роботи кращих словесників, дається інформація про нові видання, що побачили світ, друкуються конспекти кращих уроків і позакласних заходів та багато інших, цікавих для вчителя матеріалів.

З 1951 року видається щомісячний науково-методичний журнал Міністерства освіти і науки України "Дивослово", за допомогою якого зросло не одне покоління вчителів.

Інститут педагогіки АПН України заснував науково-методичний журнал "Українська мова і література в школі". До послуг учителів газета "Українська мова і література", заснована видавництвом "Шкільний світ", журнал "Урок української" Національного університету "Києво-

Могилянська Академія", регіональні видання. Наприклад, для вчителів Полтавщини видається часопис "Постметодика". для педагогів Луганщини - "Освіта Донбасу", "Освіта на Луганщині" та ін. видання.

Важливими напрямками самоосвіти є:

- вивчення стандартів, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, концепцій мовної освіти;
- вивчення нових програм і підручників, з'ясування їх особливостей і вимог;
- вивчення додаткового наукового матеріалу, зокрема з психології, педагогіки, мовознавства, лінгводидактики тощо.

Засобами самоосвіти вчителя-словесника є систематичне вивчення нової спеціальної, педагогічної та художньої літератури, при цьому робляться виписки, складаються тези, конспекти, картотеки.

Метою традиційного конкурсу "Учитель року" є виявлення талановитих, творчих учителів, їх підтримка, моральне й матеріальне стимулювання; підвищення престижу професії вчителя, упровадження нових освітніх технологій у систему роботи вчителів, поширення кращого педагогічного досвіду.

Під час конкурсу виявляються творчі вчителі-словесники, які користуються повагою в школах, мають авторитет серед учнів і батьків.

Проведення конкурсу передбачає:

- визначення рівня професійної компетенції учителя, важливою складовою якої є знання сучасної науково-методичної проблематики;
- оцінку системи роботи вчителя, рівень оволодіння ним методикою уроку;
- аналіз змістових і технологічних методик, прийомів, підходів до передачі знань;
- розкриття особистісних та комунікативних якостей конкурсантів.

Конкурс відбувається в кілька етапів: у школі, районі (місті). Переможці районного (міського) конкурсу направляються на обласний. Переможець обласного конкурсу бере участь у Всеукраїнському конкурсі "Учитель року".

Важливою формою методичної роботи є взаємовідвідування та проведення відкритих уроків з метою удосконалення професійної

компетенції, педагогічної культури, поширення досвіду вчителів-словесників.

Робота методичних об'єднань

Важливим структурним підрозділом школи, що сприяє удосконаленню методичного забезпечення освітніх програм, підвищенню професійної майстерності вчителів-словесників є методичне об'єднання (МО) учителів української мови та літератури.

Мета МО полягає в удосконаленні рівня педагогічної майстерності вчителів, їхньої ерудиції й компетентності.

З мети випливають завдання, що полягають у:

- забезпеченні високого методичного рівня проведення уроків різних типів та позакласних заходів з української мови й літератури;
- професійному становленні молодих фахівців;
- виявленні, узагальненні й поширенні кращого педагогічного досвіду творчих словесників;
- упровадженні в навчальний процес навчально-методичних, дидактичних матеріалів, систем мультимедійного забезпечення занять, інформаційно-бібліотечних систем;
- створенні наукової бази з метою вступу учнів випускних класів до ВЗО з обраного фаху.

Учителі-словесники беруть участь у шкільних науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях. Методика їх організації така: визначення теми, розробка і розгляд питань на пленарному засіданні, обговорення виступів колег, прийняття рекомендацій. Науково-практичні конференції можна проводити у формі організаційно-ділової гри з моделюванням певних навчальних ситуацій.

Теоретичні семінари, семінари-практикуми, психолого-педагогічні семінари спрямовані на підвищення кваліфікації вчителя-словесника, розвивають науково-дослідницькі, творчі можливості педагогів.

На засіданнях МО не варто обмежуватися розглядом вузьких питань. Ефективним є ознайомлення з результатами нових досліджень з лінгвістики, літературознавства, методик. Наведемо їх орієнтовну тематику:

1. Когнітивний потенціал уроку мови.

2. Збагачення словникового запасу учнів етикетними формулами.

3. Збагачення словникового запасу учнів власне українською лексикою.

4. Збагачення словникового запасу учнів термінологічною лексикою (у класах із профільною спеціалізацією).

5. Регіональний компонент на уроках української мови.

Ефективною формою індивідуальної методичної роботи є проведення методичних консультацій, які мають бути спрямовані на розвиток педагогічного обдарування насамперед молодого вчителя.

Питання для самоконтролю

1. Як часто вчителі-словесники проходять курс підвищення кваліфікації?
2. Назвіть мету та значення проведення відкритих уроків у школі?
3. Від чого залежить рівень методичної майстерності вчителя-словесника?
4. Наскільки необхідним є для вчителя української мови готувати конспект кожного уроку, передбаченого календарним планом?
5. Назвіть основні державні нормативні документи, що регулюють професійну діяльність вчителя-словесника.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття №1 (2 год.)

Методика української мови як наука і навчальна дисципліна. Зміст навчання і структура шкільного курсу української мови

План

1. Методика навчання української мови як наука. Її об'єкт, предмет, мета, завдання та методи.
2. Державний стандарт і концепції мовної освіти в Україні.
3. Значення, мета і завдання шкільного курсу української мови (рідної та нерідної), його місце серед інших навчальних дисциплін.
4. Структура шкільної програми з української мови. Змістові лінії програми та шляхи їх реалізації.
5. Мовна особистість – наслідок реалізації мовної освіти в Україні.
6. Рідна мова як основа інтелектуального й духовного розвитку особистості.
7. Зміст і принципи побудови шкільного курсу української мови.

Знати:

- державні стандарти та основні концепції мовної освіти в Україні;
- зміст чинної шкільної програми з української мови;
- сучасні підходи та аспекти мовної освіти в Україні.

Уміти:

- визначати мету й завдання шкільного курсу української мови;
- визначати основні компетентності, що формуються на уроках української мови.

Завдання

1. Опрацювати тему практичного заняття за текстом відповідної лекції та списком літератури.
2. Законспектувати «Пояснювальну записку» до чинної шкільної програми з української мови.
3. Законспектувати чинні методичні рекомендації до навчання української мови (з сайту МОН України).
4. Підготувати реферат на одну із тем.

- 1) Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу до навчання української мови.
- 2) Особливості формування лінгвістичної компетенції у школах з українською та російською мовами навчання.
- 3) Специфіка формування соціокультурної компетенції на уроках української мови.
- 4) Реалізація діяльнісної змістової лінії (на основі аналізу програми).
- 5) Диференціація змісту навчання української мови в 10-11 класах профільної школи.
- 6) Зміст основних концепцій мовної освіти в Україні.
- 7) Рідна мова як основа інтелектуального й духовного розвитку особистості школярів.

Питання для самоконтролю

1. Які принципи лежать в основі побудови шкільних програм з української мови?
2. Схарактеризуйте змістові лінії програми з української мови, їх суть і принципи реалізації.
3. Як у чинних програмах реалізуються комунікативно-діяльнісний та функціонально-стилістичний підходи до навчання мови?
4. Чи можна комунікативний аспект вважати основним? Поясніть свою думку.
5. Чим різняться зміст і принципи побудови програм «Українська мова» та «Рідна мова»?

Література

1. Біляев О. Концепція інтенсивного навчання мови / О. Біляев // Українська мова і література в школі. – 1991. – №6. – С. 26-30.
2. Біляев О., Скуратівський Л., Симоненкова Л., Шелехова Г., Пашковська Н. та ін. Концепція навчання державної мови в школах України // Дивослово. – 1996. – №1. – С. 16-21.
3. Біляев О. М., Вашуленко М. С., Плахотник В. М. Концепція мовної освіти в Україні // Рідна школа. – 1994. – №9. – С. 71-73.
4. Державна національна програма «Освіта / XXI століття»/ – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
5. Дороз В. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української мови // Дивослово. – 2005. – №10.
6. Єрмоленко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Дивослово. – 1994. – 37. – С. 28-33.
7. Єрмоленко С. Національна свідомість і виховання української мовної особистості // Урок української. – 2001. – №11-12.
8. Інструктивно-методичні рекомендації із базових дисциплін. Українська мова // Інформаційний збірник та коментарі МОНМС України. – липень 2012. – №19-21. – С. 3-22.
9. Купцова Про особистісно-зорієнтоване навчання // Дивослово. – 2000. – №7.
10. Любашенко О. Навчання української мови як співдіяльність // Українська мова і література в школі. – 2006. – №2. – С. 4-8.

11. Міжпредметні зв'язки в навчанні мови // О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк та ін.: Посібник для вчителів. – К.: Перун, 1987. – С. 62-77.
12. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІст.: Проект // Освіта України. – 2001. – №29. – С. 4-6.
13. Пентилюк М., Нікітіна А., Горошкіна О. Концепція когнітивної методики навчання української мови // Дивослово. – 2004. – №8. – С. 5-9.
14. Українська мова. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів . Філологічний напрям, профіль– українська філологія. Профільний рівень. / Укладачі Л. І. Мацько, О. М. Семеног. – К.: Грамота, 2011.
15. Українська мова. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів . Суспільно–гуманітарний напрям (історичний, правовий, філософський профілі), філологічний напрям (профіль – іноземна філологія). Академічний рівень. / Укладачі Г. Т. Шелехова, В. І. Новосолова. – К.: Грамота, 2011.
16. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням української мови. 8-9 класи. / Програму підготували С. О. Кароаман, О. В. Караман, М. Я. Плющ, В. І. Тихоша; за ред. . С. О. Карамана. – К.: Грамота, 2009.
17. Регушевський Є. До розуміння поняття «рідна мова» // Дивослово. – 2001. – №10. – С. 17-19.
18. Скуратівський Л. Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова) // Українська мова і література в школі. – 2001. – №2. – С. 4-10.
19. Скуратівський Л. Стратегії інтелектуального розвитку учнів основної школи на уроках української мови // Українська мова і література в школі. – 2005. – №2.

Практичне заняття №2 (2 год.)

Психологічні й дидактичні основи навчання української мови

План

1. Міжпредметні зв'язки методики української мови з психологією, психолінгвістикою та дидактикою.
2. Когнітивна та комунікативна функції мови та їх роль у формуванні мовної особистості учнів. Зв'язок мови та мислення в навчальному процесі.
3. Основні психічні процеси оволодіння мовою та їх характеристика.
4. Основні мотиви засвоєння учнями української мови.
5. Мовленнєве середовище та його роль у вивченні мови.
6. Уміння та навички учнів з української мови.
7. Основні закономірності в навчанні української мови.
8. Принципи навчання мови.

Знати:

- Зміст понять «принцип навчання мови»; «мотив у навчанні мови»; «мовленнєве середовище»;
- основні принципи, закономірності, мотиви в навчанні української мови в школі;

- види мовленнєвої діяльності та їх характеристику;
- види навчальних умінь з української мови.

Уміти:

- визначати психологічні умови проведення уроку з української мови;
- організовувати та проводити мотивацію вивчення мовних явищ учнями;
- характеризувати види мовленнєвої діяльності;
- розрізняти види умінь і навичок з української мови;
- добирати методи, прийоми та засоби навчання мови з урахуванням психологічних особливостей учнів.

Завдання

5. Опрацювати тему практичного заняття за текстом відповідної лекції та списком літератури.
6. Чи однаковими будуть методи та прийоми роботи з мови в 5 та 9 класах? Поясніть свою думку та проілюструйте прикладами.
7. Доберіть приклади наочності з теми «Синоніми. Антоніми. Омоніми. Пароніми» (5 клас) для учнів із різним психологічним типом за характером сприйняття матеріалу: для аудіалів, візуалів, логіків та кінестетиків.
8. Продумайте, які форми роботи будуть більш виправданими на уроці закріплення вивченого матеріалу в різних класах: у першому класі 70% учнів – холерики; у другому – 70% меланхоліки.
9. Розробіть фрагмент уроку вивчення нового матеріалу на тему «Правопис складних слів» (6 клас), на якому ви проводите мотивацію вивчення нової теми.

Питання для самоконтролю

1. Чому в шкільну програму з української мови включено мовленнєву та діяльнісну змістові дії? Як вони допомагають учителеві у формуванні мовної осорбистості учнів?
2. Від чого залежить мотивація учнів у вивченні матеріалу з мови?
3. Чи впливає мовленнєве середовище на мовленнєвий розвиток учнів? Як?
4. Дайте характеристику мовленнєвого середовища в школі. Чим воно відрізняється від мовленнєвого середовища вдома?
5. Чому види мовленнєвої діяльності поділяються на рецептивні, продуктивні та репродуктивні? Який вид мовленнєвої діяльності належить до кількох типів? Поясніть.
6. Чим визначаються закономірності в навчанні мови. Назвіть їх.

Література

1. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении. Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Под. ред. Г. И. Шукшиной. – М.: Просвещение, 1984.
2. Бондаревский В. Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1985.
3. Вопросы психологии познавательной деятельности школьников и студентов. – Москва, 1988.
4. Выготский Л. Мышление и речь. Избранные психологические исследования. – М.: Высшая школа, 1956. – 230 с.
5. Выготский Л. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1996. – 416 с.
6. Выготский Л. Педагогическая психология. – Москва, 1991. – 479 с.
7. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – Київ: Радянська школа, 1976. – 269 с.
8. Гончарук П. А. Психологія навчання. – К., 1985.
9. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К., 1995.
10. Дубравська Д. М. Основи психології: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2001. – 280 с.
11. Краткий психологический словарь / Ред. – сосі. Л. Карпенко; под, общ. ред. А. Петровского, М. Ярошевского. – 2-е изд., расш. и доп. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 512 с.
12. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. МЛ. Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.
13. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк: М. І. Пентилюк, С.О. Караман, О. В. Караман та ін. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
14. Олійник І., Іваненко В., Рожило Л., Скорик О. Методика навчання рідної мови в середній школі. – К.: Вища школа, 1989.

Практичне заняття №3 (2 год.)

Методика роботи над поняттями й термінами в школі

План

1. Психолого-педагогічні умови засвоєння понять і термінів у школі. Основні етапи засвоєння учнями лінгвістичних понять і термінів.
2. Види визначень на уроках української мови за повнотою і будовою.
3. Наступність і послідовність у роботі над визначеннями в школі.
4. Лінгвістичні термінологічні словники та їх роль у роботі з термінологією в школі.
5. Види роботи над визначеннями в школі. Лінгвометодичний аналіз визначень.

Ключові поняття й терміни: лінгвістичне поняття, лінгвістичний термін, лінгвістичний словник, термін-словосполучення, термін-дублет, визначення (дефініція), ознаки понять, що визначаються, типи ознак понять за сумісністю, етапи роботи над визначенням, лінгвометодичний аналіз визначення, наступність у роботі над визначеннями.

Знати:

- психолого-педагогічні умови засвоєння понять і термінів учнями;
- види термінів та визначень на уроках української мови;
- види лінгвістичних термінологічних словників;
- види роботи над визначеннями в школі.

Уміти:

- встановлювати наступність і послідовність у роботі над визначенням;
- здійснювати лінгвометодичний аналіз визначень;
- застосовувати лінгвістичні термінологічні словники.

Завдання

1. Підготувати реферат на одну із запропонованих тем:
 - 1) Шляхи засвоєння нових понять і термінів на уроках української мови.
 - 2) Наступність і перспективність у роботі над визначеннями в школі.
 - 3) Методика роботи над визначеннями в школі.
 - 4) Засвоєння лінгвістичної термінології на міжпредметній основі.
2. Скориставшись схемою лінгвометодичного аналізу визначення, підготуйтеся до роботи над визначенням понять (одне на власний вибір): синоніми (5 клас), займенник (6 клас), прислівник (7 клас), однорідні члени (8 клас).

Схема лінгвометодичного аналізу визначення

(за посібником Блинов Г. И., Панов Б. Т. Практические и лабораторные занятия... с. 52)

- 1) Вид визначення за будовою і повнотою ознак, властивих поняттю, що визначається;
- 2) способи зв'язку видових ознак поняття;
- 3) відомості про поняття, що додатково повідомляються в теоретичній статті підручника або у вправах;
- 4) відомості про поняття, що учні отримали раніше;
- 5) можливі узагальнення під час вивчення даної теми або під час вивчення наступних тем;
- 6) види робіт над визначенням, форми викладу матеріалу (розповідь учителя, бесіда та ін), індуктивний або дедуктивний шлях викладу.

3. Означення як другорядний член буває: поширене й непоширене; узгоджене й неузгоджене; однорідне й неоднорідне; постпозитивне і

препозитивне; відокремлене й невідокремлене. Укажіть підставу кожного логічного поділу.

4. Випишіть визначення підмета й присудка як головних членів речення з підручників 5-го й 7-го класів та порівняйте їх. Підготуйте розповідь про наступність і послідовність у роботі над цими поняттями. У чому полягатиме актуалізація опорних знань під час вивчення цієї теми в 7 класі?
5. Випишіть з підручника 7 класу ознаки додатка як другорядного члена речення та зіставте їх з ознаками додатка, поданими в підручнику для 5 класу. Укажіть суттєві й несуттєві ознаки цього другорядного члена. Розробіть систему вправ, спрямовану на засвоєння учнями 5 класу поняття «додаток».
6. Прочитайте подані нижче визначення, виділіть у них ознаки понять та з'ясуйте, чи правильно вжито сполучники для їх поєднання.
 - Однорідні члени можуть належати до одного й того ж члена речення та пояснюватись одним і тим же членом речення.
 - Однорідні члени речення поєднуються між собою або підрядними сполучниками або перелічувальною інтонацією.
 - Складнопідрядним називається речення, частини якого поєднуються підрядними сполучниками та сполучними словами (відносними займенниками та прислівниками).

Проаналізуйте план-конспект уроку вивчення нового матеріалу з теми «Прикметник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль» (автор – Пишна Світлана Миколаївна, вчитель української мови і літератури Васильківської ЗОШ I–III ступенів №1) // [http:// bestlessons. at. ua/index/ukrajinska_mova_6_klas/0-24](http://bestlessons.at.ua/index/ukrajinska_mova_6_klas/0-24). Яка робота над новими поняттями передбачена вчителем? Дайте їй методичну оцінку. Які методи і прийоми передбачені в аналізованому плані-конспекті для введення нових понять? Наскільки виправданим є використання саме цих методів? Які зміни в структурі уроку сприяли б, на Вашу думку, його покращенню?

Література

1. Блинов Г. И., Панов Б. Т. Практические и лабораторные занятия по методике русского языка: Учебное пособие для студентов пед. институтов. – М.: Просвещение, 1986. – С. 42-58.
2. Кочан І. Н., Захлюпана Н. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. – Львів, 2002.
3. Кучеренко І. Функціонально-стилістичний аспект вивчення термінології у старших класах // Термінологія і сучасність, 2003. – С. 157-158.
4. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів вищих закладів освіти / За ред. М. І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2000.
5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах /колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк: М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум, М. М. Барахтян, І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетова,

- Т. В. Коршун, А. В. Нікітіна, Т. Г. Окуневич, О. М. Решетилова. – Київ: Ленвіт, 2005. – 400 с. – С. 270-281.
6. Методика работы над новыми языковыми явлениями // Методика преподавания русского языка: Учебное пособие для студентов педагогических институтов/ М. Т. Баранов, Т. А. Ладыженская, М. Р. Львов. – М.: Просвещение, 1990. – С. 140-145.
7. Методика преподавания русского языка: Учебное пособие для студентов педагогических институтов/ М. Т. Баранов, Т. А. Ладыженская, М. Р. Львов. – М.: Просвещение, 1990. – С. 140-145.
8. Менчинская М. А. Психология усвоения понятий. – Москва: Известия АПН РСФСР. Т. 28., 1950.
9. Мовленневознавчі поняття і шляхи їх засвоєння // Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах /колектив авторів за редакцією М. І. Пентиліук: М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум, М. М. Барахтян, І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетова, Т. В. Коршун, А. В. Нікітіна, Т. Г. Окуневич, О. М. Решетилова. – Київ: Ленвіт, 2005. – 400 с. – С. 270-281.
10. Наумчук М., Лушпинська Л. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови. – Тернопіль: Астон, 2003. – 132с.
11. Павлов В. А. Работа над лингвистическими терминами в 4–6 классах как средство развития речи учащихся. – Рязань, 1987. – 88 с.
12. Потиха З. А., Розенталь Д. Э. Лингвистические словари и работа с ними в школе: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 128с.
13. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах. Посібник для студентів пед. ун-тів та інститутів. – Київ: Ленвіт, 2003. – 302 с.

Практичне заняття №4-5 (4 год.)

Методи і прийоми опрацювання навчального матеріалу з української мови

План

1. Поняття про методи і прийоми навчання української мови. Функції методів навчання.
2. Класифікація методів навчання мови як лінгводидактична проблема.
3. Характеристика основних методів навчання мови (слово вчителя, бесіда, спостереження і аналіз мовних явищ, робота з підручником, вправи).
4. Прийоми навчання мови: загальнодидактичні і специфічні.
5. Засоби навчання української мови та їх види.
6. Вимоги до дидактичного матеріалу, його джерела.
7. Наочність на уроках рідної мови.

Знати:

- поняття методу і прийому навчання мови;
- різні підходи до класифікації методів навчання;

- функції методів навчання мови;
- види дидактичного матеріалу та наочності, вимоги до них.

Уміти:

- обирати методи та прийоми навчання в залежності від специфіки навчального матеріалу та підготовки учнів до його сприймання й засвоєння;
- добирати дидактичний матеріал та наочність до уроків української мови.

Завдання

1. Опрацювати зміст відповідної лекції й рекомендованої літератури.
2. Дати відповіді на проблемні питання на с. 72 Практикуму з методики . . . / За ред. М. Пентилюк (2011 р.)
3. Виконати впр. 1 (с. 72), впр. 7 (с. 73), впр. 2 (с. 75) – письмово у Практикумі з методики . . . / За ред. М. Пентилюк (2011 р.).
4. Виписати зі словника-довідника з української лінгводидактики визначення понять «метод», «прийом», «засіб» навчання мови.
5. Індивідуальні завдання (не є обов'язковим, виконується на вибір і за бажанням за «Практикумом з методики . . . / За ред. М. Пентилюк. (2011 р.)»:
 - завдання 3 (III рівень, с. 75);
 - завдання 9 (с. 74);
 - завдання 10 (с. 74);
 - завдання 6 (с. 77).

Література:

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. – К., 1973.
2. Беляєв О. М., Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І., Передрій Г. П., Рожило Л. П. Методика вивчення української мови в школі. – К., 1987.
3. Беляєв О. М. Проблема методів у навчанні мови // УМЛШ. – 1996. – №3. – С. 40-43.
4. Житник Б. Методичний poradnik: форми і методи навчання. – К., 2005.
5. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії. – К., 2001.
6. Кулінська Л. П. Екранна і звукова наочність на уроках української мови. посібник для вчителів. – К., 1986. – 118 с.
7. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. – М., 1981. – С. 157-172.
8. Лернер И. Я. Методы обучения. Дидактика средней школы / Под. ред. М. Н. Скаткина. – М., 1982.
9. Лукач С. А. Бесіда на уроках мови. Посібник для вчителя. – К., 1990.
10. Мамот Л. М. Проблемно-пошукові методи навчання в школі. – К., 1985.

11. Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І., Рожило Л. П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. – К., 1982. – С. 27-56.
12. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах // За ред. М. І. Пентилюк. – К., 2000.
13. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1989.
14. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови. – Х., 1995.
15. Практикум з методики навчання української мови (за ред. М. І. Пентилюк). – Херсон: Ленвіт, 2003. – С. 53-71.
16. Рожило Л. П., Шпортенко О. М. Метод спостереження на уроках мови // УМЛШ. – 1973. – с. 58-64.

Практичне заняття №6

Тема: Опитування на уроках української мови (2 год.)

План

1. Форми перевірки ЗУН учнів у шкільній практиці.
2. Вимоги до формулювання питань і завдань з української мови.
3. Види та функції опитування на уроках української мови.
4. Сутність та методика проведення ущільненого опитування.
5. Фронтальне опитування, особливості його проведення.
6. Індивідуальне опитування. Шляхи підвищення ефективності індивідуального опитування.
7. Ущільнене опитування та методика його проведення.
8. Тематична атестація. Методика її проведення.
9. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів за 12-бальною системою.

Знати:

- форми перевірки ЗУН учнів з української мови;
- вимоги до формулювання питань і завдань з української мови;
- види опитування на уроках української мови;
- критерії оцінювання навчальних досягнень учнів.

Уміти:

- застосовувати різні форми перевірки ЗУН учнів;
- проводити фронтальне, індивідуальне та ущільнене опитування, визначати їх методичну доцільність;
- проводити тематичну атестацію з української мови;
- оцінювати навчальні досягнення учнів з української мови.

Завдання

1. Опрацювати тему за підручниками.

2. Підготуйте фрагмент фронтального опитування (сформулюйте 8-10 питань). Передбачте інші завдання за темою уроку для виставлення поурочного балу. Тема уроку «Прикметник. Узагальнення і систематизація вивченого» (6 кл.).
3. Підготуйте 2 варіанти карток (зокрема з програмованими завданнями) для підсумкового уроку з теми «Займенник».
4. Опрацюйте «Критерії оцінювання мовних знань і вмінь» (див. urobrgrl.ucoz.ru/.../kriteriji_ocinjuvannja_navchalnikh...)
5. Виконайте усно вправу 16 (за пос. Олійника І. С., Білоусенка П. І. Канівської Н. Г. Методика викладання української мови. Практичні та лабораторні заняття. – К., 1991). Перепишіть у лекційні зошити прийоми перевірки знань учнів, що там пропонуються.
6. Виписати тлумачення термінів «опитування», «фронтальне опитування», «ущільнене опитування», «оцінювання», «поточний контроль» (за словником-довідником з української лінгводидактики).

Питання для самоконтролю

1. Які форми перевірки ЗУН учнів ви знаєте?
2. Які види опитування застосовуються на уроках української мови?
3. У чому полягає сутність індивідуального опитування?
4. До яких негативних наслідків може призвести відмова від індивідуального опитування?
5. Чим характеризується фронтальне опитування?
6. Яким вимогам мають відповідати питання для фронтального опитування?
7. У чому недоліки та переваги ущільненого опитування?
8. Назвіть вимоги до складання карток.
9. Як можна активізувати діяльність учнів в процесі перевірки домашньої роботи в класі?
10. Що називається поурочним балом? З чого він складається?

Література

1. Богданова Г. А. Опрос на уроках русского языка в школе. – М., 1989.
2. Ващук В. О. Організація контролю за навчанням на уроках мови // УМЛШ. – 1980. – №12.
3. Кухарський В. К. Ефективні прийоми опитування // УМЛШ. – 1987. – №9.
4. Методика навчання української мови в сер. осв. закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2005. – С. 7-69.
5. О. М. Беляєв та ін. Методика вивчення української мови в школі. – К., 1987. – с. 6-32, 62-71.

6. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1979. – С. 5-29.
7. Пентиліук М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: Навчальний посібник. – К.: «Ленвіт», 2006. – 134 с.
8. Плющ М. Я. Вивчення морфології в 5-6 класах / Посібник для вчителів. – К., 1988.
9. Пономаренко В. М. Уроки морфології в школі. – Ч. 1. – К., 1997.
10. Практикум з методики навчання української мови (за ред М. І. Пентиліук). – Херсон: Ленвіт, 2003. – С. 53-71.
11. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах / за ред. М. І. Пентиліук. – К., 2003. – С. 32-40.
12. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. . Пентиліук М. І. – К., 2003.

Практичне заняття №7-8 (4 год.) Сучасний урок української мови

План

1. Проблема типології уроку української мови.
2. Основні завдання сучасного уроку.
3. Вимоги до сучасного уроку української мови.
4. Зміст уроку української мови.
5. Науковість змісту уроку.
6. Оптимальність змісту уроку.
7. Виховний потенціал уроку.
8. Реалізація аспектів навчання на уроках української мови.
9. Структурні елементи уроку української мови.

Знати:

- вимоги до сучасного уроку української мови та його структури;
- наукові основи уроку, основні класифікації типів уроків.

Вміти:

- складати план-конспект уроку: визначати тип уроку, його структуру, формулювати мету, розробляти його зміст і структуру, визначати цілі й завдання, добирати дидактичний матеріал, створювати систему вправ, прогнозувати пізнавальну діяльність учнів.

Завдання

1. Законспекуйте статті: Фасоля Л. Мета, зміст, технологія уроку // Дивослово. – 2004. – №8; Т. Донченко. Урок як основна форма організації навчальної діяльності учнів з української мови // УМЛШ. – 2012. – №2. – с. 2-7.

2. Користуючись чинними шкільними підручниками української мови, методичними вказівками до них, літературою, рекомендованою до лекційних та практичних занять, розробіть детальний конспект уроку вивчення нового матеріалу з теми «Прикметник як самостійна змінювана частина мови» (6 клас).
 - Конкретизуйте в конспекті способи оптимізації навчання, які визначені в посібнику Ю. К. Бабанського, М. М. Потапенка «Оптимізація педагогічного процесу (у запитаннях і відповідях). – К.: Рад. школа, 1984. – с. 24 / Див. О. І. Потапенко, Г. І. Потапенко. Методика викладання української мови. Практикум. – К., 1992. – с. 20».
 - Конспект уроку оформіть на окремих аркушах формату А4. Підготуйтеся до проведення його в студентській аудиторії у формі ділової гри.
3. Випишіть зі словника-довідника з української лінгводидактики за ред. М. Пентилюк (К., 2003) визначення термінів: сучасний урок, типологія уроку, актуалізація опорних знань, внутрішньопредметні зв'язки, класифікація уроків мови.
4. Виконайте усно впр. 2,3 на с. 90 Практикуму з методики. . . / За ред. М. Пентилюк. – К., 2011.

Питання для самоконтролю

1. Чому урок української мови вважається основою навчально-виховного процесу?
2. Як визначали урок учені-дидакти і методисти?
3. Доведіть органічну єдність змісту і форми проведення уроку.
4. У чому полягає триєдність мети кожного уроку?
5. Як впливає зміст уроку на його цілі?
6. від чого залежить науковість уроку?
7. У чому полягає оптимальність уроку?
8. Як відбивається суб'єктивація навчального процесу на уроці мови?
9. Структурні елементи уроки – догма чи творчість учителя?
10. Який зв'язок уроку із психологізацією навчального процесу?

Література

1. Біляев О. М., Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І. та ін. . Методика вивчення української мови в школі. – К., 1987. – С. 13-19.
2. Біляев О. М. Концепція інтенсивного навчання // Дивослово. – 1981. – №6. – С. 5-12.
3. Біляев О. М. Сучасний урок української мови. – К., 1981. – С. 5-46.
4. Біляев О. М. Урок української мови у школі з російською мовою навчання// Дивослово. – 1990. – №9.

5. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К., 1995. – С. 65-152.
6. Т. Донченко. Урок як основна форма організації навчальної діяльності учнів з української мови // УМЛШ. – 2012. – №2. – С. 2-7.
7. Забашта Л. І. Узагальнення і систематизація знань з української мови. 10 клас: Посібник для вчителя. – К., 1991.
8. Методика преподавания русского языка / Под ред. Баранова М. Т. – М., 1990. – С. 110-122.
9. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах // За ред. М. І. Пентилюк. – К., 2000.
10. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1989.
11. Онищук В. О. Типи, структура і методика уроку в школі. – К., 1973.
12. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови. – Х., 1995.
13. Симоненко Т. Нові форми проведення уроків з мови // Дивослово. – 1998. – №5. – С. 23-28.
14. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. – Х.: «Основа», 2007 – 176 с.

Практичне заняття №9 (2 год.)

Проблемне навчання на уроках української мови

План

1. Проблемність у навчанні. Історія проблемного навчання.
2. Основні шляхи створення проблемних ситуацій на уроках мови.
3. Методи, прийоми та засоби організації проблемного навчання мови.

Знати:

- основні етапи становлення проблемного навчання;
- основні поняття з теорії проблемного навчання (проблемне питання, проблемна ситуація, проблемне навчання);
- прийоми активізації пізнавальної діяльності на уроках української мови;
- шляхи створення проблемних ситуацій на уроках мови.

Уміти:

- організовувати проблемне навчання мови, створювати проблемні ситуації під час опрацювання мовних явищ;
- розв'язувати непередбачені проблемні ситуації на уроках української мови;
- обирати оптимальні шляхи створення проблемних ситуацій.

Завдання

1. Розробіть фрагмент уроку вивчення нового матеріалу на тему «Умовний спосіб дієслова» (7 клас), в якому ви створюєте проблемну ситуацію. Продумайте шляхи її створення та розв'язання. Продумайте наочність.
2. Наведіть приклади проблемних питань і завдань з української мови до розділу «Прислівник» (7 клас).

Питання для самоконтролю

1. Чим зумовлена поява проблемного навчання?
2. Назвіть основні риси проблемного навчання.
3. На якому рівні пізнавальної діяльності ґрунтується проблемне навчання мови?
4. Чим проблемне питання відрізняється від репродуктивного?
5. Як проблемне навчання мови впливає на ефективність засвоєння учнями матеріалу?

Література

1. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. - М.: Просвещение, 1985.
2. Бабанский Ю. Методы обучения // Педагогика. - М., 1983.
3. Білоусенко П., Явір В. Проблемно-ситуативні завдання па уроках рідної мови. - К.: Освіта, 1990.
4. Біляев О. Концепція інтенсивного навчання мови. // Українська мова і література в школі. - 1991. - №6. - С. 26-30.
5. Житник Б. Методичний poradник: форми і методи навчання. - К., 2005. - 124 с.
6. Матюшкин А. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. - М.: Просвещение, 1972. - 143 с.
7. Махмудов М. И. Проблемное обучение. - М.: Педагогика, 1975.
8. Мамот Л. М. ГПроблемно-пошукові методи навчання в школі. - К., 1985.
9. Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови. - К., 2003.
10. Скуратівський Л. Пізнавальні завдання з рідної мови. - К.: Рад. школа, 1987.
11. Шкільник Проблемний підхід до вивчення частин мови. - К., 1981.

ЛАБОРАТОРНІ РОБОТИ

Теми лабораторних занять для денної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Аналіз чинних програм з української мови	2
	Методи, прийоми і засоби навчання української мови. Форми та засоби контролю: принцип дови чинних шкільних підручників з української мови	2
	Позакласна робота з української мови, її мета і завдання	2
Разом		6

Теми лабораторних занять для заочної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Спостереження і аналіз уроку української мови	2
2.	Моделювання уроку з розвитку мовлення	2
Разом		4

Лабораторна робота №1 (2 год.)

Аналіз чинних шкільних програм з української мови

План

1. Програма як один із головних засобів навчання.
2. Історія створення шкільних програм з української мови.
3. Характеристика чинних шкільних програм з української мови. Їх зміст і структура.
4. Особливості програми з української мови для шкіл з українською мовою навчання та для шкіл з російською мовою навчання.
5. Міжпредметні зв'язки при вивченні курсу української мови. Їх значення та відтворення у шкільній програмі.

Знати:

- зміст і структуру чинних шкільних програм з української мови;
- теми, що вивчаються в кожному класі;
- мету та завдання шкільного курсу української мови;
- змістові лінії програм та шляхи їх реалізації;

Вміти:

• визначати, як реалізуються в програмі загальнодидактичні принципи навчання, зокрема послідовності, перспективності, наступності (між початковою та середньою ланкою навчання; в межах усього курсу мови; під час роботи над конкретними мовними темами);

- визначати специфіку шкільних програм з рідної та української мови.

Завдання

1. Коротко законспектувати історію виникнення шкільних програм з української мови за підручником Олійника І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1979. – с. 19-24.
2. Вивчити й детально законспектувати пояснювальну записку чинної програми з рідної мови.
3. Зробити робочі записи до п. 5 плану лабораторної роботи. Проаналізуйте письмово, який міжпредметний матеріал повинен використати вчитель у 5 класі.
4. На прикладі однієї з тем курсу V-VIII класів покажіть реалізацію принципів науковості та доступності.

Питання для самоконтролю

1. Який зміст і структуру має удосконалена програма з української мови?
2. Які основні завдання вивчення української мови в школі?
3. У чому полягає принцип посилення практичної спрямованості викладання мови?
4. Які теми, розділи і чому були включені до програми з української мови у 80-90-х роках?
5. Яких змін зазнала програма з української мови у світлі Закону про мови в Україні?
6. У чому полягає сутність спеціальних і загальнопредметних умінь?
7. Чому до програми з мови включено розділ «Міжпредметні зв'язки»?
8. Яке місце повторення, систематизації й узагальнення вивченого матеріалу в програмі?
9. Як у чинних програмах реалізуються комунікативно-діяльнісний та функціонально-стилістичний підходи до навчання мови?
10. Яких змін зазнала програма у зв'язку з переходом на 12-річне навчання?

Література

1. Беляєв О. Інтегровані уроки рідної мови // Дивослово. – 2003. – №5.
2. Бондарчук І. Повторення вивченого // Дивослово. – 1996. – №11.
3. Грибан Г. Взаємозв'язок у вивченні мови та літератури // Дивослово. – 1998. – 32. – с. 19.
4. Ісаєвич М. Інтегровані уроки з української мови та літератури рідного краю // УМЛШ. – 2005. – №3. – с. 26.
5. Методика навчання української мови в сер. осв. закладах / за ред. М. І. Пентиліук. – К., 2005. – с. 7-69.

6. Міжпредметні зв'язки в навчанні мови // О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк та ін.: Посібник для вчителів. – К.: Перун, 1987. – с. 62-77.
7. О. М. Беляєв та ін. Методика вивчення української мови в школі. – К., 1987. – с. 6-32, 62-71.
8. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1979. – с. 5-29.
9. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2003. – с. 32-40.
10. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. – 5-11 класи. – К., 2001.
11. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. – 5-12 класи. – К., 2005.
12. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. – 5-11 класи. – К., 2001.
13. Регушевський Є. До розуміння поняття «рідна мова» // Дивослово. – 2001. – №10. – с. 17-19.

Лабораторна робота №2 (2 год.)

Тема: Принципи побудови шкільних підручників з української мови для загальноосвітньої школи

План

1. Підручник як засіб оволодіння знаннями, уміннями та навичками. Основні розділи підручника.
2. Система вправ, особливості комплексних завдань.
3. Способи подачі теоретичних відомостей у підручниках (індуктивний, дедуктивний, індуктивно-дедуктивний).
4. Використання наочних засобів навчання в підручниках. Характер ілюстративного матеріалу та його призначення.
5. Види робіт з підручником.
6. Вирішення в підручниках української мови завдань виховного характеру.
7. Сигнали-символи, апарат орієнтації підручника.

Знати:

- авторів шкільних підручників української мови;
- особливості структурування матеріалу в підручниках, функції підручника;
- зміст обкладинок підручників, додатків, репродукцій;
- умовні позначки, що прийняті в підручниках для різних класів.

Вміти:

- визначати, як реалізуються в чинних підручниках загальнодидактичні принципи навчання;
- характеризувати особливості підручників української мови;

- аналізувати систему тренувальних вправ.

Завдання

1. Проаналізуйте чинний підручник «Рідна мова» для 6 класу за

1. Підручник і програма. Чи відповідає обсяг підручника чинній програмі? Чи достатньо в підручнику матеріалу для необхідних теоретичних висновків та узагальнень? Як забезпечується система завдань і вправ підручника з формування у учнів практичних умінь та навичок? Наведіть конкретні приклади.

2. Науковість матеріалу підручника. Чи відповідає (і якою мірою) зміст підручника принципів науковості? Чи розкриваються в підручнику лінгвістичні явища з позиції сучасного мовознавства?

3. Формування світогляду. Який матеріал, уміщений в підручнику, сприяє формуванню наукового світогляду учнів, вихованню патріотизму, активної життєвої позиції? Яка роль підручника у формуванні моральних ідеалів, загальнолюдських цінностей, національної самосвідомості? Випишіть конкретні вправи та завдання.

4. Міжпредметні зв'язки. Якою мірою реалізовано в підручнику міжпредметні зв'язки? Назвіть конкретні завдання, тексти, що містять такий матеріал.

5. Розвиток зв'язного мовлення. Які теоретичні поняття вивчаються? Різноманітність та оригінальність завдань, вправ, тематика творів. Відповідність дидактичного матеріалу соціокультурні лінії програми.

схемою:

2. Дайте характеристику апарату орієнтації підручника української мови для 5 класу шкіл з українською мовою навчання (рубрикації, сигнали-символи, заголовки розділів, параграфів тощо).
3. Випишіть з підручника 7 класу по одному прикладу завдань до вправ, що вимагають такої діяльності учнів:
 - а) дія за зразком;
 - б) закріплення знань;
 - в) відтворення вивченого;
 - г) застосування набутих знань у нових умовах або в новому варіанті, пошуку, творчості.

Питання для самоконтролю

1. Чи містять підручники описи оптимальних способів діяльності учнів, спрямовані на оволодіння програмовим матеріалом?
2. Назвіть функції підручника.
3. Чи пропонуються в підручниках зразки міркувань, схеми розборів, алгоритми?
4. Чи доступний підручник для самостійної роботи?
5. Які засоби розвитку пізнавальної активності учнів передбачені в підручниках?

6. Якою мірою служить підручник формуванню логічного, емоційного, правильного мовлення учнів?

7. Яким вимогам повинен відповідати сучасний підручник?

Література

1. Передрій Г. Р. та ін. Рідна мова / підручник для 5 класу. 4-те вид., перер. і доп. – К., 1993.
2. Передрій Г. Р. та ін. Рідна мова / підручник для 6 класу. 2-ге вид., перер. і доп. – К., 1993. –
3. Передрій Г. Р. та ін. Рідна мова / підручник для 7 класу. – К., 1996.
4. Скуратівський Л. В. Рідна мова / підручник для 8 класу. – К., 1996.
5. Дудик П. С. Рідна мова. 8-9 класи. – К., 1993.
6. Беляєв О. М., Пентиліук М. І. Українська мова. 8 клас. – К., 1994.
7. Олійник О. Українська мова. 8-9 класи. – К., 1997.
8. Шелехова Г. Т. Рідна мова. 9 клас. – К., 1994.
9. Олійник О. Українська мова. 10-11 класи. – К., 1995.
10. Беляєв О. М. Українська мова. 10-11 класи. – К., 1997.
11. Глазова О., Кузнецов Ю. Рідна мова. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К., 2005.
12. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник. – К., 1997.
13. Бондаренко Н., Ярмолук А. Концепція підручника української мови для шкіл з російської мовою навчання // Дивослово. – 2002. – №4. – С. 66-71.
14. Караман С., Тихоша В. Технологія створення підручників і посібників для поглибленого вивчення української мови в гімназії // Дивослово. – 2001. – №4. – С. 36-38.
15. Мацько Л. Сучасні підходи до створення підручників з української мови: місце лінгвостилістики // Дивослово. – 1999. – №8. – С. 39-41.
16. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. І. Пентиліук. – К., 2001.
17. Плиско К. М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. – Х., 2001.
18. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. – 5-11 класи. – К., 2001.
19. Програми спецкурсів для ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю. Українська мова та література. – К., 1996.

Лабораторна робота №3 (2 год.)

Позакласна робота з української мови, її мета і завдання

План

1. Особливості позакласної роботи з української мови, її мета і завдання.
2. Види позакласної роботи, методика їх проведення:
 - а) гурток української мови;
 - б) стінгазета (зокрема усний лінгвістичний журнал);
 - в) тематичний вечір української мови;
 - г) олімпіада;
 - д) тиждень (декада) української мови в школі;

е) робота в МАН.

Знати:

- особливості позакласної роботи з української мови, її значення та зміст;
- основні форми організації позакласної роботи (мовний гурток, тематичні вечори, випуск стінгазети та ін.);
- основні методичні посібники для вчителя та учнів з позакласної роботи.

Вміти:

- добирати дидактичний матеріал для проведення вечорів, вікторин, конкурсів та ін., готувати та проводити усний лінгвістичний журнал, газету «Рідне слово», планувати засідання мовного гуртка тощо.

Завдання

1. Зробити робочі записи до кожного пункту плану.
2. Продовжити список літератури власними «знахідками». Принести для огляду літератури знайдені вами навчально-методичні посібники з позакласної роботи з української мови.
3. Користуючись запропонованим (і доповненим самостійно) списком літератури з позакласної роботи з української мови:

а) підготувати мовний матеріал для номеру стінгазети «Рідне слово» (варіант назви) та оформити на окремому аркуші А4, підготувати захист матеріалів;

б) розробити одне заняття мовного гуртка (тематику і клас обрати самостійно)

в) підготувати відеопрезентацію для позакласного заходу з української мови (тему та клас оберіть самостійно).

Питання для самоконтролю

20. У чому полягають мета і завдання позакласної роботи?
21. Назвіть та схарактеризуйте основні види позакласної роботи.
22. У чому виявляються зв'язки позакласної роботи з класною?
23. Чим відрізняється мовний конкурс від мовної вікторини?
24. З'ясуйте роль мовного гуртка в навчально-виховному процесі.
25. Якою є методика проведення шкільної олімпіади з української мови?
26. Чи можна віднести уроки-конкурси, уроки-вікторини, уроки-казки, уроки-подорожі до позакласних заходів? Обґрунтуйте свою думку.

Література

1. Антонечко-Давидович Б. Як ми говоримо. – К., 1991.
2. Вихованець І. Р. У світі граматики. – К., 1987.
3. Гамалій А. Т. Настільні мовні ігри. – к., 1969.

4. Гамалій А. Т. Розвиток усної і писемної мови учнів у позакласній роботі. – К., 1964.
5. Глинський І. Твоє ім'я – твій друг. – К., 1985.
6. Коваль А. Слово про слово. – К., 1986.
7. Матвієнко А. Рідне слово. – К., 1994.
8. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо? – Харків, 1971.
9. Олійник О. Світ українського слова. – К., 1996.
10. Передрій Г. Позакласна робота з рідної мови в 4-8 класах. – К.: Рад. школа, 1979.
11. Передрій Г. Р. Цікава граматики. – К., 1967.
12. Потапенко О. Гурткова робота з рідної мови в 4-6 класах. – К.: Рад. школа, 1989.
13. Програми спецкурсів для ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю. Українська мова та література. – К., 1996.
14. Русанівський В. М. Життя слова. – К., 1978.
15. Чак Є. З біографії слова. – К., 1973.
16. Чак Є. Таємниці слова. – К., 1991.

Лабораторне заняття №4 (2 год.)

Тема: Планування навчального матеріалу з української мови

План

1. Значення календарного, тематичного та поурочного планування навчального матеріалу з української мови.
2. Структура календарного планування з української мови.
3. Планування матеріалу для повторення. Види повторення навчального матеріалу з української мови.
4. Планування роботи з розвитку мовлення учнів.
5. Тематичне планування.
6. Поурочне планування.
7. Підготовка вчителя до уроку української мови.

Знати: принципи планування навчального матеріалу з української мови на рік, семестр, з певної теми, конкретного уроку.

Уміти: складати календарні, тематичні, поурочні плани, враховуючи розподіл навчального матеріалу за годинами, узагальнення й систематизацію матеріалу, контроль за знаннями, вміннями та навичками учнів, завдання з розвитку навичок усного та писемного мовлення.

Завдання

Користуючись чинною шкільною програмою з української мови 2005, 2011 р. та шкільними підручниками на аркушах формату А4 складіть тематичний план роботи до однієї з морфологічних тем:

- а) «Іменник» (6 кл.) – з 1 до 7; б) «Прикметник» (6 кл.) – з 8 до 15;
- в) «Числівник» (6 кл.) – з 16 до 21; г) «Займенник» (6 кл.) – з 22 до 27;

д) «Дієслово» (6 кл.) – з 28 до кінця за списком в академічному журналі за такою схемою:

Календарно-тематичний план... (загальна кількість годин)

№ з/п	Тема уроку	Тип уроку	Мета уроку	К-сть год.	Мовна ЗЛ	Мовленева ЗЛ	Соціокультурна ЗЛ	Діяльнісна ЗЛ	Методи і прийоми навчання	Обладнання і наочні посібники	Форма контролю та орієнтовний урок	Основні ЗУН учнів, що формуються або перевіряються, та інші особистісні характеристики

**Пам'ятайте про уроки розвитку зв'язного мовлення!*

Питання для самоконтролю

1. Які види планування навчального матеріалу ви знаєте?
2. У чому полягають особливості календарного планування?
3. Який вид планування передбачає деталізацію програмового матеріалу з мови?
4. З яких елементів складається підготовка вчителя до уроку з мови?
5. З яких елементів складається підготовка вчителя до уроку мови?
6. Чим відрізняється план-конспект уроку від конспекту уроку?

Література

1. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентелюк. – К.: Ленвіт, 2005. – С. 101-105.
2. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1979. – С. 85-88.
3. Текучев А. В. Методика русского языка в школе. – М., 1980. – с. 130-134.
4. Мельничайко В. Я. та ін. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. – К., 1982. – С. 27-56.
5. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. – 5-12 класи. – К., 2005.
6. Календарне планування: 5-11 класи. Рідна мова. – К.: КІМО, Рута, 2001. – 80 с.

Лабораторна робота №5 (2 год.)

Методика проведення контрольних диктантів

Студенти повинні *знати*:

- вимоги, що висуваються до тексту контрольного диктанту, його обсягу, до методики його проведення та читання, до методики та техніки виправлення помилок;

Студенти повинні *вміти*:

- правильно диктувати текст контрольного диктанту, перевіряти й оцінювати його згідно з «Нормами оцінювання орфографічних і пунктуаційних умінь учнів»;

- вести облік і класифікацію помилок, допущених учнями в диктантах.

Завдання

1. Вивчити літературу за темою відповідної лекції.
2. Ознайомитися зі збірниками диктантів та принципами їх укладання.
3. Проаналізувати текст контрольного диктанту (Маруся Чурай – дівчина з легенди):

а) випишіть орфограми, згрупуйте їх, підрахуйте кількість орфограм та кількість конкретних випадків написань на кожен орфограму, кількість слів із написаннями, що не перевіряються і над якими не проводилася спеціальна робота;

б) визначте, в якому класі і при вивченні якої теми можна використати цей текст.

4. Підготуйтеся до диктування тексту та його написання:

Текст диктанту

Маруся Чурай – дівчина з легенди

Є прадавні скарби, що намертво лежать у землі, і є живі скарби, що йдуть по землі, йдуть від покоління до покоління, огортаючи глибинним чаром не одну людську душу. До таких національних скарбів належить і наша лірична пісня.

Погортайте сторінки сивих віків, вчитайтесь в прості і хвилюючі слова пісень, віднайдіть золоті ключі мелодій – і вам відкриється багато поетичних таємниць, ви почуєте голоси великих творців, імена яких розгубила історія, та так розгубила, що вже навряд чи й знайдемо багатьох сячів, чия поетична нива, ставши народною, квітує по всій землі українській. І тільки інколи, крізь тумани часу, окреслиться схожа на легенду постать творця.

До таких легендарних постатей належить і славнозвісна народна поетеса часів Хмельниччини Маруся Чурай.

Народжена для любові, вона не зазнала сповна її радощів і всі свої надії, все своє любляче серце по краплині сточила в неперевершені пісні, що й зараз бентежно озиваються в наших серцях і вражають нас глибиною та щирістю висловленого в них почуття, довершеністю форми, чарівністю мелодій. Ось одна з них: «Ішов милий горонькою, мила – під горою, зацвів милий роженькою, мила - калиною».

Воістину, і зацвіла калиною, і закрасувалась калиною на лугах нашого мелосу творчість народної поетеси і композитора з Полтави.

Три віки ходить пісня Марусі Чурай по нашій українській землі (і не тільки по нашій), три віки любові вже подарувала дівчина людям. А попереду – вічність, бо велика любов і велика творчість – невмирущі. (За М. Стельмахом)

(За збірником Грибніченко Т. О., Поглиба Л. Г., Шкурятяна Н. Г. Збірник диктантів з української мови. – К., 1998. – С. 121-122).

Лабораторне заняття №6 (2 год.) Спостереження й аналіз уроку української мови

План

1. Обговорення схеми аналізу уроку.
2. Аналіз конспекту уроку.
3. Аналіз пробного уроку, проведеного в аудиторії.
4. Аналіз відвіданого уроку вчителя-словесника.

Знати: структуру й технологію уроків української мови різних типів.

Вміти: проводити спостереження за уроком української мови та аналізувати його; моделювати й проводити уроки української мови різних типів.

Завдання

1. Виконати усно впр. 1 на с. 89 «Практикуму з методики. . . / За ред. М. Пентилюк. – К., 2003).
2. Перепишіть до зошиту для практичних занять схему спостереження уроку (Див.: Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови. – Х., 1995. – С. 231-239).
3. Ознайомтеся з матеріалами параграфа «Спостереження й аналіз уроку» // Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М. Пентилюк. – К., 2005. – С. 105-107.
4. Ознайомтеся з орієнтовною схемою аналізу уроку, вміщеного на с. 289 «Практикуму з методики. . . / За ред. М. Пентилюк. – К., 2003.
5. Ознайомтеся з орієнтовною схемою та зразком аналізу уроку у впр. 15 посібника І. С. Олійника, П. І. Білоусенка та ін. Методика викладання української мови. Практичні та лабораторні заняття. – К., 1991. – с. 64 та схемою психологічного аналізу розвивального уроку (там же, С. 65-67).
6. Виконайте письмово завд. 2 на с. 89 «Практикуму з методики. . . / За ред. М. Пентилюк. – К., 2003).
7. Порівняйте схеми аналізу уроку, запропоновані вам для ознайомлення. Що спільного й відмінного вони мають? Яка є, на вашу думку, найбільш оптимальною?

Питання для самоконтролю

1. Чому урок - основна (але не єдина) форма організації навчання мови?

2. Які основні вимоги до сучасного уроку мови?
3. Яз визначається мета уроку? Чому вона триєдина?
4. Які класифікації типів уроків найпоширеніші в методичних дослідженнях?
5. Яку структуру може мати кожний тип уроку?
6. Які методичні вимоги до окремих етапів уроку?
7. Які особливості технології сучасного уроку?
8. Нестандартний урок чи нестандартна форма його проведення? Аргументуйте свою думку.
9. У чому ефективність модульної системи уроків?
10. Які є види планування навчального матеріалу з української мови?
11. План-конспект чи конспект уроку мови? Доведіть своє твердження.
12. Які параметри включає схема аналізу уроку мови?

Література

1. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М. Пентилюк. – К., 2005.
2. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1979. – С. 85-88.
3. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. – Х.: «Основа», 2007 – 176 с.
4. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови. – Х., 1995.
5. Текучев А. В. Методика русского языка в школе. – М., 1980. – С. 130-134.

Лабораторна робота №7 (2 год.)

Алгоритмізація та програмування у навчанні орфографії та морфології української мови

План

1. Види програмованого навчання.
2. Алгоритми та їх різновиди.
3. Перфокартки як елемент безмашинного програмованого навчання.

Знати:

- види програмованого навчання, типи алгоритмів за будовою, призначенням та ступенями узагальнення матеріалу;
- можливості програмованого навчання мови.

Вміти:

- правильно визначати послідовність розумових дій при складанні алгоритму, використовувати алгоритми на уроках української мови, виготовляти і застосовувати перфокартки при вивченні української мови.

Завдання

- 1.Переписати алгоритм, що пропонується в завданні 40 (див. Потапенко О. І., Потапенко Г. І. Методика викладання української мови. Практикум. – 1992. – с. 17). Визначити, під час вивчення якої теми, на якому етапі уроку доцільно використати цей алгоритм. Статтю Іваницької Н. Л. законспектувати.
- 2.Оформити запропоновані у вправі 19 (див. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови. Практичні та лабораторні заняття. – К., 1991. – С. 55-56) алгоритми на аркуші формату А4. За зразком вправи побудувати в зошиті алгоритм застосування правила написання **и, і** в словах іншомовного походження. Правильність побудованої схеми перевірте на прикладах.
- 3.Виготовте 2 перфокартки, які можна використати для перевірки знань з таких тем (за вибором студента):
 - правопис префіксів (5 кл.);
 - вживання апострофа (5 кл.);
 - букви Е,И в особових закінченнях дієслів (6 клас);
 - вживання та написання закінчень іменників II відміни в родовому відмінку однини (6 клас).

Питання для самоконтролю

1. Що таке програмоване навчання?
2. У чому сутність лінійного програмування?
3. У чому позитивні риси застосування програмованого навчання?
4. Які види алгоритмів ви знаєте?
5. Коли виникає необхідність у застосуванні алгоритмів?
6. Яким вимогам мають відповідати алгоритми?
7. Яка методика їх складання?
8. Коли і для чого на уроках української мови використовують перфокартки?

Література

1. Гревцева Г., Надточій О. Алгоритмічний підхід до розв'язання складних питань орфографії // Дивослово. – 1998. – №2.
2. Іваницька Н. Л. Елементи алгоритмування під час вивчення мови в школі // УМЛШ. – 1987. – №3.
3. Коломійченко О. Будуємо алгоритм. // Дивослово. – 1998. – №11.
4. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови. Практичні та лабораторні заняття. – К., 1991.
5. Хом'як І. Алгоритмування навчального матеріалу з орфографії // Дивослово. – 1999. – №5. – с. 18-20.

Лабораторна робота №8 (2 год.) Моделювання уроку розвитку мовлення

Завдання: розробити розгорнутий конспект уроку розвитку зв'язного мовлення на одну з тем. Тема відповідає порядковому номеру студента в журналі академічної групи.

№	Тема уроку	Клас	Прізвище	№ групи
1.	Твір-опис предмета за власним спостереженням.	5		
2.	Науковий і художній опис приміщення.	5		
3.	Повідомлення на тему про мову.	5		
4.	Замітка до стінгазети на тему: «Бережіть рідну мову».	5		
5.	Твір-опис тварини за картиною.	5		
6.	Твір-опис тварини за власним спостереженням.	5		
7.	Оповідання про випадок із життя на тему.	5		
8.	Усний твір-роздум на тему: «З чого починається Батьківщина?».	5		
9.	Складання плану роботи. Оголошення.	6		
10.	Твір-опис приміщення за власним спостереженням на тему: «Моя кімната».	6		
11.	Збір та систематизація матеріалу, зібраного для твору.	6		
12.	Твір-опис природи за картиною на тему: «Осіння казка».	6		
13.	Твір-опис природи за власним спостереженням на тему: «Зимовий ранок».	6		
14.	Твір-роздум про вчинки людей на тему: «Краса зовнішня і внутрішня».	6		
15.	Замітка до стінгазети типу роздуму на тему: «Чи має людина право на помилки».	6		
16.	Повідомлення на лінгвістичну тему.	6		
17.	Твір-оповідання на основі побаченого на тему: «Щедрий вечір, добрий вечір. . .»	6		
18.	Повідомлення на лінгвістичну тему на основі систематизації знань.	7		
19.	Твір публіцистичного стилю у формі виступу на зборах.	7		
20.	Твір-опис зовнішності людини за картиною.	7		
21.	Твір-опис зовнішності людини.	7		
22.	Твір-опис місцевості на основі власних спостережень на тему «Рідна вулиця».	8		
23.	Твір-опис процесу праці за власним спостереженням.	7		
24.	Твір-оповідання за поданим сюжетом.	7		
25.	Контрольний твір-роздум на тему дискусійного	8		

	характеру «Перехід від язичництва до християнства – регрес чи прогрес?».			
26.	Твір-роздум у публіцистичному стилі на морально-етичну тему на тему: «Чи повинна одна людина впливати на іншу?».	8		
27.	Твір-опис пам'ятника за власним спостереженням на тему: «Які зразки української скульптури мені подобаються найбільше?».	8		
28.	Контрольний твір-роздум на тему дискусійного характеру «Що в красі людини є найціннішим?».	7		

Лабораторна робота №9 (2 год.) Методика перевірки творчих робіт учнів

План

1. Методика перевірки творчих робіт учнів.
2. Критерії й норми оцінювання переказів і творів в школі. .
3. Питання класифікації помилок у творчих роботах учнів.

Питання для самоконтролю

1. Які типи помилок є найбільш поширеними в творчих роботах учнів?
2. Назвіть основні причини помилок у переказах і творах.
3. У чому полягає значення роботи над редагуванням учнями власних творів і переказів?

Завдання

1. Опрацювати розділ «Оцінювання творів і переказів» за додатком II чинної шкільної програми з рідної мови. – Київ, 2005. – С. 161-167.
2. Прочитайте уважно фрагменти учнівських творів. Відредагуйте їх, визначивши тип припущених помилок.

1. Яка чудова і своєрідна краса нашого міста восени. Усе своє вбрання клени покидають на землю. Коли йдеш парком, під ногами приємно шелестить, наче розкаже щось, співає про когось. У цьому шелесті – мелодія, чарівна мелодія. Більш за все я люблю сквери і парки в нашому місті. 2. Раннім ранком я люблю любоватися оточуючою природою, золотавими фарбами осіннього лісу. 3. Моя подруга ростом вища мене. 4. Ми разом з Оксаною слухаємо теле- й радіопередачі. 5. На картині описаний хлопчик, дивлячись у сад і спершись на палицю. 6. На галявині ми знайшли багато грибів і боровиків. 7. Золоті ворота – видатний пам'ятник історії Київської Русі, символ її мужності й незалежності. 8. Зі смотрових площ Золотих воріт відчиняється прекрасна панорама міста.

3. Напишіть рецензію на твір старшокласниці. Чи відповідає назва твору його змісту? Визначте головну думку твору.

Лісова прогулянка

І знову весна. Іду й прислухаюся до тихого шамотіння дерев, їх похитує там, угорі, вітерець, що загадковим трепетом наповнює увесь ліс.

Як добре недільним ранком весело і безтурботно вийти на прогулянку по свіжому повітрю. Ліс, як завжди, зустрічає мене щиро і привітно. Милують око перші проліски. Вони такі ніжні і тендітні, що я шкодую їх вирвати. Особливо багато квітів навколо пагорбів, де добре пригріває сонечко. Могутні дерева доброзичливо приймають на своєму гіллі весняне птаство. Несподівано я бачу маленьку білочку. Вона зовсім не боїться і підпускає мене досить близько, а потім раптово зривається і втікає. В лісовому багатоголоссі раз од разу чути монотонний стукіт дятла. Всі по-своєму готуються до зустрічі з весною. Дуже гарно вітер розчесав коси молодим берізкам. Тепер вони впевнені у тому, що навкруги ні в кого немає такого пишно оздобленого вбрання.

Весна – це особлива пора року, період оновлення і пробудження природи. Мабуть, той ніколи не зможе по-справжньому оцінити красу природи, хто ні разу не відчув магічної сили весни.

4. Знайти зайві слова в реченні *«Три роки тому назад ми посадили дубки і вже з'явилися молоді пагони»*. Які ще помилки слід виправити в ньому?

5. Виправте помилки у реченнях з учнівських творчих робіт. Як вони називаються й позначаються?

1. Кожний літературний персонаж має свої індивідуальні риси. 2. У школі я дружу зі своїми друзями. 3. Гуманізм і людяність – найголовніші риси героїв «Прапороносців». 4. Треба написати свою автобіографію 5. Квіти вражали барвистістю веселкових барв. 6. З вулиці доносились крики людських голосів. 7. Поет завоював світову вдячність. 8. Молодь охоче їдуть за кордон. 9. Дивлячись на картину, вона нам подобається. 10. Під вагою вантажу пароплав покривився на бік. 11. Я чекав ранку і коли почне світати. 12. У мовленні він уживав місцеві слова й діалектизми. 13. Він людина передових і прогресивних поглядів. 14. Ще зовсім молодими юнаками пішли вони на заробітки. 15. У січні місяці багато релігійних свят. 16. Це дуже здібний і перспективний на майбутнє спортсмен. 17. Шевченко писав вірші, поеми, повісті і прозу. 18. Минуло вже два роки, і брат ще не закінчив навчання в інституті. 19. Усі школярі вже повернулися з занять, які вчилися в другу зміну. 20. Вивчаючи маршрути Карпат, ми літом поїдемо туди відпочивати.

Література

Див. літературу до попереднього практичного заняття.

Лабораторна робота №10 (2 год.)

Робота над текстом на уроках української мови

План

1. Наукові основи методики роботи над текстом (текст у лінгвістиці, психології, психолінгвістиці).
2. Текст і дискурс.
3. Методичне поняття тексту.
4. Аналіз тексту на уроках зв'язного мовлення та вивчення лінгвістичних тем.
5. Редагування тексту.

6. Моделювання фрагменту уроку аналізу тексту.

Завдання

1. Вивчити літературу за темою практичного заняття.
2. Дати відповіді на проблемні питання та завдання на с. 210 «Практикуму з методики навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах / За ред. М. Пентилюк. – К., 2003.
3. Законспекуйте статтю М. Пентилюк «Аналіз тексту на уроках мови».
4. Ознайомтеся зі схемою комплексного аналізу тексту для тематичного оцінювання в 6 класі на стор. 209 «Практикуму з методики навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах / За ред. М. Пентилюк. – К., 2003 і розробіть фрагмент уроку аналізу тексту. Тему й клас оберіть самостійно.
5. Розробіть завдання для редагування тестів.
6. Складіть методичну пам'ятку «Як редагувати текст».

Питання для самоконтролю

Див. питання і завдання для самоперевірки на стор. 210 «Практикуму з методики навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах / За ред. М. Пентилюк. – К., 2003.

Література

1. Біляєв О. М. та ін. Методика вивчення української мови в школі. – К., 1987.
2. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. Пентилюк М. І. – К., 2000.
3. Методика навчання української мови в сер. осв. закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2005. – С. 224-238.
4. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1989.
5. Потапенко О. І., Потапенко Г. І. Методика викладання української мови. Практикум. – К., 1998.
6. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах / за ред. М. Пентилюк. – К., 2003.

Додаткова література

1. Бахтін М. М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів. – 1996. – С. 310-317.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Академія, 2004.
3. Борисик І. В. Роль тексту на шляху формування комунікативної компетенції учнів // Мовознавство. – 1988. - №1. – С. 54-60.
4. Грипас Н. Я. Робота над текстом на уроках української мови. – К., 1988.

5. Донченко Т. Формування в учнів поняття про типи мовлення і типологічну структуру тексту // Дивослово. – 2004. – С. 23-26.
6. Марко В. Основи аналізу літературного твору // Диво слово. – 1998. - №10. – С. 38-41.
7. Мельничайко В. Лінгвістика тексту в шкільному курсі рідної мови. – К.: Рад. школа, 1986.
8. Мельничайко В. Творчі роботи на уроках рідної мови. – К.: Рад. школа, 1984.
9. Миронюк Н. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: Збірник вправ і завдань: Навч. посіб. – К., 1993.
10. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. – К., 1994.
11. Пентилюк М. Аналіз тексту на уроках мови // Дивослово. – 1999. – №3. – С. 30-32.
12. Стельмахович М. Г. Система робіт із розвитку зв'язного мовлення в 4-8 класах. – К., 1981.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Назва теми	К-сть годин
Тема 1. Методика української мови як наука і навчальна дисципліна	6
Тема 2. Українська мова як навчальна дисципліна в загальноосвітніх закладах	6
Тема 3. Державний стандарт, програми і концепції мовної освіти та їх роль у підготовці вчителя-словесника	6
Тема 4. Психологічні й дидактичні основи навчання української мови	6
Тема 5. Методи, прийоми і засоби навчання української мови. Форми та засоби контролю	6
Тема 6. Типи уроків української мови, їх структура і методика проведення	6
Тема 7. Проблемне навчання української мови	6
Тема 8. Позакласна робота на уроках української мови	6
Тема 9. Методична робота вчителя-словесника	6
<i>Змістовий модуль 3. Методика навчання фонетики, орфоєпії, графіки та орфографії (2 кр.)</i>	
Тема 1. Методика навчання фонетики й орфоєпії	4
Тема 2. Методика навчання лексикології та фразеології	4
Тема 3. Методика навчання будови слова і словотвору	4
Тема 4. Загальні питання методики навчання граматики	4
Тема 5. Методика вивчення частин мови	4
Тема 6. Методика навчання синтаксису	4
Тема 7. Методика навчання орфографії	4
Тема 8. Методика навчання пунктуації	4
Тема 9. Спостереження і аналіз уроку української мови	4
Тема 10. Календарно-тематичне планування уроків української мови	4
Тема 11. Спецкурси та факультативні заняття з української мови	4
<i>Змістовий модуль 4. Методика формування мовної особистості на уроках розвитку мовлення та в старшій школі (2 кр.)</i>	

Тема 12. Теоретичні основи мовленнєвого розвитку учнів	4
Тема 13. Методика формування комунікативних умінь і навичок учнів і роботи над мовленнєвознавчими поняттями	4
Тема 14. Методика роботи над переказами	4
Тема 15. Методика роботи над творами	4
Тема 16. Методика роботи над текстом	4
Тема 17. Основні напрями роботи зі стилістики й культури мовлення	4
Тема 18. Методика навчання риторики	2
Тема 19. Методика вивчення загальних відомостей про мову	4
Разом	124 год.

Методичне забезпечення самостійного опрацювання навчального матеріалу студентами

Тема 1: Методика української мови як наука і навчальна дисципліна

Завдання

1. Укласти хронологічну таблицю історії розвитку методики навчання української мови за підр.: Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1979. – С. 11-18; Методика викладання української мови в середній школі / за ред. С. Х. Чавдарова і В. А. Масальського. – К., 1962.
2. Виписати зі словника-довідника з української лінгводидактики (за ред М. Пентилюк. – К., 2003. – С. 140-149) короткі відомості про методичний доробок 10-ти вчених-методистів (за вибором).

Література

1. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1979. – с. 11-18;
2. Методика викладання української мови в середній школі / За ред. С. Х. Чавдарова і В. А. Масальського. – К., 1962.
3. Словник-довідник з української лінгводидактики (за ред М. Пентилюк. – К., 2003. – с. 140-149.

Методичні рекомендації

Під час опрацювання теми слід особливу увагу звернути на сутність понять методика та лінгводидактика, історію формування методики української мови як науки і навчальної дисципліни, осмислити процеси, що відбуваються в сучасній мовній освіті в Україні; усвідомити

взаємовплив вітчизняної системи освіти та європейського освітнього простору; визначити основні фактори розвитку лінгводидактики.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть етапи розвитку методики української мови як наукової дисципліни.
2. Схарактеризуйте тенденції розвитку сучасної лінгводидактики.
3. Які праці з лінгводидактики найактивніше впливають на вашу професійну підготовку?
4. Розкажіть про джерела розвитку та сучасний стан методики навчання української мови.
5. Яку роль у перебудові методики мови відіграють учені-лінгводидакти та вчителі-практики?

Тема 2: Українська мова як навчальна дисципліна в загальноосвітніх закладах

Завдання

1. Опрацювати методичні рекомендації до викладання української мови в поточному навчальному році (режим доступу – офіційний сайт МОН України).
2. Законспектувати пояснювальну записку до чинної шкільної програми з української мови в школі.

Література

1. Біляєв О., Скуратівський Л. та ін. Концепція навчання державної мови в школах України / Дивослово. – 1996. – №1. – С. 16.
2. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – №8. – с. 59-70.
3. Державний стандарт базової та повної середньої освіти // Дивослово. – 2004. – №3. – С. 76-80.
4. Єрмоленко с., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Дивослово. – 1994. – №7. – С. 30.
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання /Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273с.
6. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1989. – №1. – С. 4.
7. Біляєв О. М., Вашуленко М. С. . Плахотник В. М. Концепція мовної освіти в Україні // Рідна школа. – 1994. – №9. – С. 71-73.

Методичні рекомендації

Під час опрацювання теми необхідно розглянути особливості української мови як навчальної дисципліни в загальноосвітній школі;

розкрити значення рідної мови як основи інтелектуального й духовного розвитку особистості, освітньо-виховні цілі і завдання вивчення української мови в школі, зміст і принципи побудови шкільного курсу «Українська мова», проаналізувати змістові лінії чинної шкільної програми з української мови, їх сутність та принципи реалізації.

Література

1. Біляєв О., Скуратівський Л. та ін. Концепція навчання державної мови в школах України / Дивослово. – 1996. – №1. – С. 16.
2. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – №8. – С. 59-70.
3. Державний стандарт базової та повної середньої освіти // Дивослово. – 2004. – №3. – С. 76-80.
4. Єрмоленко с., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Дивослово. – 1994. – №7. – С. 30.
5. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1989. – №1. – С. 4.
6. Біляєв О. М., Вашуленко М. С. . Плахотник В. М. Концепція мовної освіти в Україні // Рідна школа. – 1994. – №9. – С. 71-73.

Тема 3: Державний стандарт, програми і концепції мовної освіти та їх роль у підготовці вчителя-словесника

Завдання: складіть детальний тезовий план доповіді на тему: «Державний стандарт мовної освіти та його реалізація в концепціях мовної освіти, їх роль у підготовці вчителя-словесника».

Література

1. Біляєв О., Скуратівський Л. та ін. Концепція навчання державної мови в школах України / Дивослово. – 1996. – №1. – С. 16.
2. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – №8. – С. 59-70.
3. Державний стандарт базової та повної середньої освіти // Дивослово. – 2004. – №3. – С. 76-80.
4. Єрмоленко с., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Дивослово. – 1994. – №7. – С. 30.
5. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1989. – №1. – С. 4.
6. Біляєв О. М., Вашуленко М. С. . Плахотник В. М. Концепція мовної освіти в Україні // Рідна школа. – 1994. – №9. – С. 71-73.

Методичні рекомендації

Під час опрацювання теми зверніть увагу на те, що українська мова є першою з восьми освітніх галузей Державного стандарту загальної

середньої освіти, на роль української мови як рідної і державної у формуванні національно свідомої мовної особистості. Засвоєння теми спонукатиме до ознайомлення з концепціями мовної освіти, Законом про мову в Україні, Національною доктриною розвитку освіти в Україні у 21 столітті, Державним стандартом загальної середньої освіти. Вам необхідно буде осмислити такі поняття, як національно-мовна особистість, мовленнєва діяльність, мовна, мовленнєва, комунікативна компетенції, мовні та мовленнєві вміння і навички.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте роль рідної мови у формуванні мовної особистості.
2. Якими є освітньо-виховні цілі та завдання вивчення української мови в школі?
3. Назвіть основні підходи до навчання української мови в школі.
4. Які види компетенцій учнів забезпечує мовна освіта?
5. Що спільного мають і чим відрізняються концепції мовної освіти?
6. Яка концепція найактивніше орієнтує вчителя на необхідність перебудови методики навчання української мови?

Тема 4: Психологічні та дидактичні основи навчання української мови

Завдання

1. Перепишіть таблицю «Принципи навчання» (с. 47 підр.: Практикум з методики навчання української мови... – К., 2003)
2. Порівняйте класифікації принципів навчання. Чим зумовлена різниця їх кількості? Проілюструйте традиційні загальнодидактичні принципи мовними прикладами.
3. Законспектувати одну із статей у фахових виданнях (за вибором):
 - Біляєв О. Інтегровані уроки рідної мови // Дивослово. – 2003. – №5.
 - Пентиліук М. І. Міжпредметні зв'язки на уроках української мови // УМЛШ. – 1987. – №5.
 - Донченко Т. . Луценко В. Інтеграція систено-описового, функціонально-стилістичного та комунікативно-діяльнісного підходів до вивчення української мови // УМЛШ. – 2005. – №2, 3.

Література

1. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах / за ред. . М. Пентилюк. – К., 2003.
2. Словник-довідник з української лінгводидактики (за ред М. Пентилюк. – К., 2003. – С. 140-149.
3. Методика навчання української мови в середніх осв. закладах / За ред. М. Пентилюк. – К., 2005.
4. Пентилюк МЛ., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2006. –134 с. – 30 примірників.
5. Технологія сучасного уроку мови / За ред. Н. Остапенко. – Черкаси, 1999. – 128 с.
6. Біляєв О. Інтегровані уроки рідної мови // Дивослово. – 2003. – №5.
7. Пентилюк М. І. Міжпредметні зв'язки на уроках української мови // УМЛШ. – 1987. – №5.
8. Донченко Т. . Луценко В. Інтеграція систено-описового, функціонально-стилістичного та комунікативно-діяльнісного підходів до вивчення української мови // УМЛШ. – 2005. – №2, 3.

Методичні рекомендації

Під час опрацювання теми слід розібратися, в чому сутність поняття «принцип навчання мови», виявити діалектичний зв'язок між закономірностями, принципами, методами і прийомами навчання мови, довести їх системний характер, простежити єдність традиційного та інноваційного в навчанні мови. Крім того, під час опрацювання теми слід пам'ятати про те, що конспект статті у періодичному виданні не є його ксерокопією, переписуванням, а повинен містити в тезовому вигляді основні положення, викладені автором у статті.

Питання для самоконтролю

1. Яку роль у навчальному процесі відіграють принципи навчання мови?
2. Чим можна пояснити наявність різних класифікацій принципів навчання мови?
3. Визначте місце загальнодидактичних та лінгводидактичних принципів навчання мови.
4. Розкрийте значення понять «міжпредметні зв'язки», «внутрішньопредметні зв'язки».
5. Назвіть види міжпредметних зв'язків на уроках української мови.
6. Як у чинній шкільній програмі відображено міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки української мови?
7. Які методи і прийоми забезпечують реалізацію міжпредметних зв'язків на уроках української мови?

Тема 5: Методи, прийоми і засоби навчання української мови. Форми та засоби контролю

Завдання

1. Опишіть різні класифікації наочних та технічних засобів навчання.
2. Випишіть методичні поради (правила) використання наочних засобів на уроках української мови.
3. Підготуйте ескізи 5-ти таблиць, схем або інших наочних засобів.
4. Укладіть перелік вимог до шкільного кабінету української мови. Запропонуйте зміст (ескіз).
5. Укладіть картотеку навчально-методичних посібників з української мови, що можуть входити до домашньої бібліотеки вчителя-словесника.
6. Розробіть картки (мінімум 4) для ущільненого опитування з теми «Вживання великої літери» (5 клас).

Література

1. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1979 – С. 303-305.
2. Духовна М. М. Технічні засоби навчання. – К., 1982.
3. Кулінська Л. П. Екранна і звукова наочність на уроках української мови. – К., 1986.
4. Цимбалюк Б. І. Літературно-мовний кабінет у школі. – К., 1975.
5. Словник-довідник з української лінгводидактики (за ред М.Пентилюк. – К., 2003. – С. 140-149.
6. Богданова Г. А. Опрос на уроках русского языка в школе. – М., 1989.
7. Ващук В. О. Організація контролю за навчанням на уроках мови // УМЛШ. – 1980. – №12.
8. Кухарський В. К. Ефективні прийоми опитування // УМЛШ. – 1987. – №9.
9. Методика навчання української мови в сер. осв. закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2005. – С. 7-69.
10. О. М. Беляєв та ін. Методика вивчення української мови в школі. – К., 1987. – С. 6-32, 62-71.
11. Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1979. – С. 5-29.
12. Пентилюк М. І., Окунович Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навч. посіб. – К.: Ленвіт, 2006. – 134 с.
13. Плющ М. Я. Вивчення морфології в 5-6 класах / Посібник для вчителів. – К., 1988.
14. Пономаренко В. М. Уроки морфології в школі. – Ч. 1. – К., 1997.
15. Практикум з методики навчання української мови (за ред М. І. Пентилюк). – Херсон: Ленвіт, 2003. – С. 53-71.
16. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2003. – С. 32-40.
17. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. . Пентилюк М. І. – К., 2003.

18. Методика навчання української мови в сер. осв. Закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2005.
19. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2003. – С. 264-267.

Методичні рекомендації

Під час опрацювання теми особливу увагу слід звернути на форми контролю на уроках української мови в школі (поточне, тематичне та підсумкове оцінювання); види опитування на уроках української мови, їх переваги та недоліки; пам'ятайте, що їх слід враховувати в процесі моделювання та проведення уроків. Згадайте особливості кожного з видів опитування, методичні вимоги до їх проведення. Ознайомтеся з тематичною атестацією як формою контролю та методичними вимогами до її проведення, вимогами до дидактичного матеріалу, наочності, а також ознайомтеся з використанням в навчальному процесі проектора та комп'ютера (системи мультимедіа). Пам'ятайте, що всі засоби навчання мови однаковою мірою можуть впливати на збагачення матеріально-джерельного аспекту методів навчання мови. Усвідомте важливість правильного комплексного відбору й оптимального включення їх у метод залежно від навчально-виховних завдань і змісту навчального матеріалу. Опрацьовуючи рекомендовану літературу, ознайомтеся із класифікацією засобів навчання мови, простежте, як еволюціонували засоби навчання мови.

Питання для самоконтролю

1. Яка роль засобів навчання в удосконаленні й розвитку структури методів навчання?
2. Яким вимогам повинен відповідати дидактичний матеріал для уроків мови?
3. Визначте функції дидактичного матеріалу як засобу навчання.
4. Чим зумовлене широке використання різнотипної наочності на уроках мови?
5. Які перспективи відкриває впровадження комп'ютера в навчальний процес?
6. Наведіть приклади навчально-методичних посібників з української мови.
7. Які форми перевірки ЗУН учнів ви знаєте?
8. Які види опитування застосовуються на уроках української мови?
9. У чому полягає сутність індивідуального опитування?
10. До яких негативних наслідків може призвести відмова від індивідуального опитування?
11. Чим характеризується фронтальне опитування?

12. Яким вимогам мають відповідати питання для фронтального опитування?
13. У чому недоліки та переваги ущільненого опитування?
14. Назвіть вимоги до складання карток.
15. Як можна активізувати діяльність учнів в процесі перевірки домашньої роботи в класі?
16. Що називається поурочним балом? З чого він складається?

Тема 6: Типи уроків української мови, їх структура і методика проведення

Завдання

1. Виконати вправу №43 (с. 18) за зб. О. І. Потапенко, Г. І. Потапенко. Методика викладання української мови. Практикум. – К., 1992.
2. Опрацюйте матеріали пар. 4. 8. підр. «Методика / За ред. М. Пентилюк. – К., 2005. –с. 145-156. Знайдіть у методичній літературі зразки 2-х опорних схем-таблиць до вивчення граматичних тем та оформіть їх на аркушах формату А4.
3. У чому полягають психологічні засади навчання мови? Дайте коротку відповідь на це питання.
4. Ознайомтеся з різними класифікаціями уроків (виписати типи уроків):
 - Класифікації уроків вітчизняних учених С. Чавдарова, О. Петровської, Є. Дмитровського, В. Онищука;
 - Класифікації уроків російських методистів О. Текучова, М. Махмутова, М. Успенського, М. Позднякова, П. Афанасьєва;
 - Класифікація уроків О. Біляєва.
Див. список літератури на с. 79 «Практикуму з методики. . . / За ред. М. Пентилюк. – К., 2003.
5. Випишіть з підручників орієнтовну структуру основних типів уроків української мови.

Література

- О. І. Потапенко, Г. І. Потапенко. Методика викладання української мови. Практикум. – К., 1992.
- Методика навчання української мови в середніх осв. закладах / За ред. М. Пентилюк. – К., 2005.
- Технологія сучасного уроку мови / За ред. Н. Остапенко. – Черкаси, 1999. –128 с.
- Методика навчання української мови в гімназії» (Караман О. та ін.). – К., 2000.
- Біляєв О. М., Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І. та ін. . Методика вивчення української мови в школі. – К., 1987. – С. 13-19.

- Біляєв О. М. Концепція інтенсивного навчання // Дивослово. – 1981. – №6. – С. 5-12.
- Біляєв О. М. Сучасний урок української мови. – К., 1981. – С. 5-46.
- Біляєв О. М. Урок української мови у школі з російською мовою навчання// Дивослово. – 1990. – №9.
- Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К., 1995. – С. 65–152.
- Т. Донченко. Урок як основна форма організації навчальної діяльності учнів з української мови // УМЛШ. – 2012. – №2. – с. 2-7.
- Забашта Л. І. Узагальнення і систематизація знань з української мови. 10 клас: Посібник для вчителя. – К., 1991.
- Методика преподавания русского языка / Под ред. Баранова М. Т. – М., 1990. – С. 110-122.
- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах // За ред. М. І. Пентилюк. – К., 2000.
- Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1989.
- Онищук В. О. Типи, структура і методика уроку в школі. – К., 1973.
- Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови. – Х., 1995.
- Симоненко Т. Нові форми проведення уроків з мови // Дивослово. – 1998. – №5. – С. 23-28.
- Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. – Х.: «Основа», 2007 – 176 с.

Методичні рекомендації

Під час опрацювання теми слід пам'ятати, що ця тема є однією із ключових у лінгводидактиці. Під час її вивчення необхідно: пригадати відомості про урок, його структуру, основні вимоги до сучасного уроку української мови; ознайомитися з класифікаціями уроків мови, що пропонують автори підручників, навчально-методичних посібників. Опрацьовуючи рекомендовану літературу, ви переконаєтеся, що класифікація уроків досить строката. Це пояснюється різними підходами до уроку, критеріями його визначення, наявністю різних назв до уроків одного типу тощо. Однак найбільш прийнятною є класифікація О. Біляєва, М. Пентилюк. Спробуйте розібратися в ній, визначити для себе мету та структуру кожного з типів уроків, змоделювати їх орієнтовну структуру. Творче критичне вивчення інших класифікацій допоможе вам глибше опрацювати це питання, усвідомити ступінь його проблемності в лінгводидактиці, професійно будувати в майбутньому свою практичну діяльність. Пригадайте концептуальні засади навчання української мови та ті вимоги, що ставляться до сучасного уроку. Найважливішим є осмислення необхідності нових підходів до уроку української мови, до його технології та методичного забезпечення. Варто звернути увагу й на інноваційні процеси, що знайшли своє втілення у змісті та структурі уроку,

на нетрадиційні форми його проведення. Особливу увагу слід звернути на технологію проведення уроків різних типів.

Питання для самоконтролю

1. Чому урок української мови вважається основою навчально-виховного процесу?
2. Чому питання типології уроків української мови є проблемним у лінгводидактиці?
3. Визначте специфіку аспектних уроків мови.
4. Які особливості мають уроки розвитку мовлення?
5. Класифікації яких лінгводидактів набули найбільшої популярності в практиці школи? Поясніть, чому.
6. Чи може бути створена ідеальна типологія уроків? Поясніть.
7. Тип уроку – це замкнена структура чи процес?
8. Яку з типологій уроків ви виберете для себе? Чому.
9. Від чого залежить вибір типу і структури уроку української мови?
10. Чому урок української мови вважається основою навчально-виховного процесу?
11. Як визначали урок учені-дидакти і методисти?
12. Доведіть органічну єдність змісту і форми проведення уроку.
13. У чому полягає триєдність мети кожного уроку?
14. Як впливає зміст уроку на його цілі?
15. від чого залежить науковість уроку?
16. У чому полягає оптимальність уроку?
17. Як відбивається суб'єктивація навчального процесу на уроці мови?
18. Структурні елементи уроки – догма чи творчість учителя?
19. Який зв'язок уроку із психологізацією навчального процесу?

Тема 7: Проблемне навчання української мови

Завдання

1. Розробіть 2 завдання проблемного характеру (1 – для виконання в класі, 2– для виконання вдома) на тему «Відмінювання іменників IV відміни» (6 клас).
2. Доберіть 3 проблемних питання до розділу «Дієслово».

Література

1. Лузан П. Г. Активізація навчання студентів / За ред. Дьоміна А. І. – К.: Редакційно-видавничий відділ Наукметодцентру агроосвіти, 1999, – 216 с.
2. Махмутов М. И. Проблемное обучение / М. И. Махмутов. – М.: Педагогика, 1975. – 367с.

3. Матюшкин А. М. Теоретические вопросы проблемного обучения // Хрестоматия по психологии / Под ред. А. В. Петровского. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Просвещение, 1987. – С. 397-402.
4. Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І. Педагогічна технологія. – Харків, 1995.
5. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах.... – К.: Ленвіт, 2005. – С 142-145.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає основна мета технології проблемного навчання?
2. Чим обумовлена складність реалізації технології проблемного навчання?
3. Проаналізуйте сучасний стан застосування технології проблемного навчання у мовній освіті.
4. Що таке проблемна ситуація?
5. Перелічити ознаки виникнення проблемних ситуацій.
6. Наведіть приклади проблемних ситуацій.
7. Розкрийте структуру проблемної ситуації.
8. Дайте характеристику методу проблемного навчання.
9. Які вимоги перед учителем і учнями висувають теоретики і практики проблемного навчання?
10. Від чого залежить ефективність застосування проблемності в навчанні мови?

Тема 8: Позакласна робота з української мови

Завдання

1. Випишіть напрями виховної роботи на уроках мови (див. посібник: Явір В. В., Білоусенко П. І. Виховна робота на уроках української мови. – К., 1986).
2. Доберіть 2-3 тексти на морально-етичні теми з творів видатного педагога В. О. Сухомлинського й розробіть завдання до них.
3. Визначте виховну мету до уроку з будь-якої передбаченої чинною шкільною програмою теми для 5-го класу (тему оберіть самостійно).
4. Розробіть тематику засідань мовного гуртка для 5-6 класів. Тему оберіть самостійно.

Література

1. Див. список літератури на с. 258 «Практикуму з методики. . . / За ред. М. Пентиліук. – К., 2003.

2. Явір В. В., Білоусенко П. І. Виховна робота на уроках української мови. – К., 1986

Методичні рекомендації

Під час опрацювання теми пам'ятайте про важливість виховної роботи на уроках мови, активізуйте свої знання про неї з педагогіки та основ педагогічної майстерності. Особливу увагу зверніть на принципи позакласної роботи, усвідомте різницю між систематичними та епізодичними її формами; визначте об'єкт, предмет, завдання та значення, принципи та методи проведення позакласної роботи з мови.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте можливості виховної роботи на уроках української мови.
2. Назвіть напрями виховної роботи на уроках української мови.
3. Як виховна робота відображена в меті та структурі уроку?
4. Визначте шляхи реалізації виховної мети уроку.
5. У чому полягають мета і завдання позакласної роботи?
6. У чому виявляються зв'язки позакласної роботи з класною?

Тема 9: Методична робота вчителя-словесника

Завдання

1. Дайте письмову відповідь на питання: Основні шляхи збагачення знань і підвищення професійної компетентності вчителя-словесника.
2. Укласти бібліографію статей з описом передового педагогічного досвіду, розміщених у фахових виданнях протягом останніх 5-ти років. Див. журнали: «Дивослово», «Українська мова і література в школі», «Урок української», «Українська мова і література в середніх школах, ліцеях, гімназіях...», газету «Українська мова і література» тощо.

Література

1. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1979. – с. 303-305.
2. Методика навчання української мови в сер. осв. Закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2005. – С. 392-394.
3. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2003. – С. 21, 264-267, 21.

Методичні рекомендації

Під час опрацювання теми ознайомтеся з досвідом роботи вчителів-словесників свого міста, України, узагальненому у фахових виданнях, поцікавтеся, як працюють над підвищенням своєї кваліфікації ваші вчителі, відвідайте методичні кабінети, інститути післядипломної освіти, познайомтеся з особливостями їх роботи.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає значення методичної роботи для вчителя?
2. Назвіть шляхи і засоби підвищення кваліфікації вчителів.
3. Розкажіть про роль методкабінетів у вдосконаленні роботи вчителів.

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

1. Азимов Э., Шукин А. Словарь методических терминов. – Санкт-Петербург, 1999. –151 с.
2. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении. Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Под. ред. Г. И. Шукшиной. – М.: Просвещение, 1984.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: КомКнига, 2005. – 576 с.
4. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Просвещение, 1985.
5. Бабанский Ю. Методы обучения // Педагогика. – М., 1983.
6. Баранов М. Т., Ипполитова Н. А., Ладыженская Т. А., Львов М. Р. Методика преподавания русского языка в школе: Учебник для студентов высших учебных заведений (под ред. М. Т. Баранова). – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 368 с.
7. Баранов М., Ладыженская Т., Ипполитова Н., Ивченков Т. Методика преподавания русского языка. – М.: Просвещение, 1990.
8. Білоусенко П. Мовознавчі студії в школі. – Запоріжжя, 2000.
9. Білоусенко П., Явір В. Проблемно-ситуативні завдання па уроках рідної мови. – К.: Освіта, 1990.
10. Біляєв О. Концепція інтенсивного навчання мови. // Українська мова і література в школі. – 1991. – №6. – С. 26-30.
8. Біляєв О. М., Вашулснко М. С., Плахотник В. М. Концепція мовної освіти в Україні // Рідна школа. – 1994. – №9. – С. 71-73.
11. Біляєв О. М., Симоненкова Л., Скуратівський Л. В., І Мелехова Г. Т. Навчання української мови в. 10-11 класах: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1998. – 143 с.
12. Біляєв О. Проблема методів у навчанні мови // Українська мова і література в школі. – 1980. – №10. – С. 57-67.
13. Біляєв О. Сучасний урок української мови. – К.: Рад, школа. 1981.
14. Біляєв О., Мельничайко В., Пентилюк М. та ін. Методика вивчення української мови. Посібник для вчителів. – К.: Освіта, 1987.
9. Біляєв О., Скуратівський Л., Симоненкова Л., Шелехова Г., Пашковська Н. та ін. Концепція навчання державної мови в школах України // Дивослово. – 1996. – №1. – С. 16-21.
15. Бондаревский В. Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1985.
16. Бугайчук Ф. Диференційоване навчання як ефективний спосіб активізації пізнавальної діяльності (3 практики роботи) // УМЛШ. –2000. – №6. – С. 14.
17. Буслаев Ф. Преподавание отечественного языка. – М.: Просвещение, 1992. – 312 с.

18. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – Київ: Радянська школа, 1976. – 269с.
19. Вопросы психологии познавательной деятельности школьников и студентов. – Москва, 1988.
20. Выготский Л. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1996. – 416 с.
21. Выготский Л. Мышление и речь. Избранные психологические исследования. – М.: Высшая школа, 1956. – 230 с.
22. Выготский Л. Педагогическая психология. – Москва, 1991. – 479 с.
23. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. – Київ, 1994. – 245 с.
24. Глазова О. П. Українська мова. Матеріали до уроків. Посібник для вчителя. – Харків: Ранок, 2000.
25. Глухова Г. А. Позакласна робота як засіб піднесення ефективності уроку. – К., 2004.
26. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 374 с.
27. Гончарук П. А. Психологія навчання. – К., 1985.
28. Гордєєва Л. М. Українська мова. Плани-конспекти уроків. 6 клас. 2-е вид. – Харків, 2002.
29. Грибан Г., Кучерук О. Практикум з методики викладання української мови. – Київ: Кондор, 2003. – 160 с.
30. Грипас Н. Робота над текстом на уроках мови в 4-6 класах. – К.: Рад. школа, 1989.
31. Гурло І. Види розбору на уроках мови у 5-11 кл. // Урок української мови. – 1999 – №7-8.
32. Дайри Н. Г. Основное усвоить на уроке. – Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1987.
33. Державна національна програма «Освіта ХХІ століття» – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
34. Державний стандарт загальної середньої освіти в Україні. Освітня галузь «Мови і літератури»// Дивослово. – 2004. – №4. – С. 76-81.
35. Десятченко Н. Моделі сучасних уроків //Завуч. – 2002. – №35. – С. 5.
36. Дидактика средней школы / Под ред. М. Н. Скаткина. – М., 1980.
37. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів. – К.: Академ видав, 2004. – 352 с.
38. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К., 1995.
39. Дороз В. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української мови // Дивослово. – 2005. – №10.
40. Дубравська Д. М. Основи психології: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2001. – 280 с.
41. Духовна М. М. Технічні засоби навчання. – К., 1982.
42. Єрмоленко С, Мацько Л. Павчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Дивослово. – 1994. – №7. – С. 28-33.

43. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів /за ред. С. Я. Єрмоленко / – Київ: Либідь, 2001. – 224 с.
44. Житник Б. Методичний poradник: форми і методи навчання. – К., 2005. – 124 с.
45. Зельманова Л. М. Наглядность в преподавании рус. Языка. – М., 1984.
46. Златів Л. М., Бондарчук Т. М. Уроки рідної мови. 5 клас. – Книга для вчителя. – Тернопіль, 2003.
47. Капинос В. Оценка речевых умений // Русский язык в школе. –1988. –№1– С. 29-38.
48. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – Київ: Ленвіт, 2000. – 270 с.
49. Конаржевский Ю. А. Анализ урока. – М., 2003.
50. Копитіна І. В. Українська мова у визначеннях, таблицях і схемах. – Х.: Вид. Танок, 2002.
51. Кочан І. Н., Захлюпана Н. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. – Львів, 2002.
52. Краткий психологический словарь / ред.-сост. Л. Карпенко; под, общ. ред. А. Петровского, М. Ярошевского. – 2-е изд., расш. и доп. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 512 с.
53. Кулінська Л. П. Екранна і звукова наочність на уроках української мови. – К., 1986.
54. Кучеренко Н. Дидактичний матеріал з рідної мови. Морфологія: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1992.
55. Лернер И. Дидактическая система методов обучения. – М.: Знание, 1976. – 64 с.
56. Лернер И. Дидактические основы методов обучения. М.: Педагогика, 1981. – 185 с.
57. Львов М. Словарь-справочник по методике русского языка. – Москва, 1988.
58. Мамот Л. М. Проблемно-пошукові методи навчання в школі. – К., 1985.
59. Маркова А. Психология усвоения языка как средства общения. –Москва, 1974.
60. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие. – Минск: «Тетрасистемс», 2005. – 256 с.
61. Матюшкин А. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М.: Просвещение, 1972. – 143 с.
62. Махмудов М. И. Проблемное обучение. – М.: Педагогика, 1975.
63. Махмутов М. Современный урок. – М.: Педагогика, 1985. – 243с.
64. Машбиц Е. И. Психологические основы управления учебной деятельностью. – К., 1984.
65. Мельничайко В. Лінгвістика тексту в шкільному курсі рідної мови. – К.: Рад. школа, 1986.
66. Мельничайко В. та ін. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. – К.: Рад. школа, 1982. – 160 с.
67. Мельничайко В. Творчі роботи на уроках рідної мови. – К.: Рад. школа, 1984.

68. Менчинская М. А. Психология усвоения понятий. – Москва: Известия АПН РСРСР. – Т. 28., 1950. – С. 3-16.
69. Методика вивчення української мови в школі / О. М. Беляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, Г. М. Передрій, Л. П. Рожило. – К.: Рад. школа, 1987. – 246 с.
70. Методика викладання української мови в середній школі / За ред. І. С. Олійника. – К.: Виш, школа, 1989. – 439 с.
71. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. МЛ. Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.
72. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк: М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
73. Міжпредметні зв'язки в навчанні мови // О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк та ін.: Посібник для вчителів. – К.: Перун, 1987. – С. 62-77.
74. Навчальна й науково-дослідна робота студентів-філологів (реферат, курсова, випускна робота з української мови та методики її навчання): навч. посіб. для студентів. – К.: Ленвіт, 2010.
75. Наумчук М. М. Лушпинська Л. П. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови. – Тернопіль: Астон, 2003.
76. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI ст.: Проект // Освіта України. – 2001. – №29. – С. 4-6.
77. Національна система виховання: Концепція. – К.: 1991.
78. Нестандартні уроки з української мови та літератури. Вид. 2 / упорядн. О. М. Чхайло. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 208 с
79. Олійник І., Іваненко В., Рожило Л., Скорик О. Методика навчання рідної мови в середній школі. – К.: Вища школа, 1989.
80. Онкович Г. Українознавство і лінгводидактика. – Київ: «Логос», 1997. – 108 с.
81. Освітні технології / За заг. ред. О. М. Пехоти. – К.: «А. С. К.», 2001. – 255 с.
82. Островерхова Н. М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології. – К., 2003.
83. Павлов В. А. Работа над лингвистическими терминами в 4-6 классах как средство развития речи учащихся. – Рязань, 1987. – 88 с.
84. Палей И. Р. Применение определений, правил и терминов в школьном преподавании грамматики // Очерки по методике русского языка. – Москва: Просвещение. 1965. – С. 157-177.
85. Пашковская П. Лингводидактические методы обучения русскому языку. Пособие для учителя. – К.: Рад. школа, 1996. – 192 с.
86. Педагогическая энциклопедия. Т 4. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – 856с.
87. Педагогическое речеведение. Словарь-справочник. – Изд. 2-е. / Под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской / – М.: Флинта, Наука, 1998. – 312 с.
88. Педагогічні інновації у сучасній школі: Науково-методичний збірник. – К.: Освіта, 1994.
89. Пентилюк М. Вивчення української мови в школах і російською мовою навчання: Методичний посібник для вчителя. – К.: Рута, 2000.

90. Пентилюк М. І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання. – К.: Рута, 2000. – 128 с.
91. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.
92. Пентилюк М. Комунікативне спрямування у навчанні рідної мови // Сучасні аспекти педагогічного процесу. – Вип. І. – Херсон, 1995. – С. 6-10.
93. Пентилюк М. Л., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2006. – 134 с.
94. Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови. – К., 2003.
95. Петруня М. Дидактичний матеріал з мови (5-11 класи) // Дивослово. – 1998. – №3-4.
96. Підласий І. П. Як підготувати ефективний урок: Книга для вчителя. – К.: Радянська школа, 1989.
97. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. – К., 2004.
98. Потапенко О. І., Потапенко Г. І. Методика викладання української мови. Практикум: навч. посібник. – К.: Вища школа, 1992. – 126 с.
99. Поташник М. М. Требования к современному уроку. Методическое пособие. – М.: Центр педагогического образования, 2008. – 272 с.
100. Потиха З., Розенталь Д. Лингвистические словари и работа с ними в школе: Пособие для учителя. – Москва: Просвещение, 1987. – 128 с.
101. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах. Посібник для студентів пед. ун-тів та інститутів. – Київ: Ленвіт, 2003. – 302 с.
102. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5-12 класи. – К.: Ірпінь, 2005. – 176 с.
103. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. – 5-11 класи. – К.: Ленвіт, 2003. – 302 с.
104. Сердобинцев Н. Л. Лингвистические термины и изучение их в школе // Исследования по лексике и фразеологии русского языка и методике их изучения. – Саратов, 1965. – С. 3-7.
105. Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – Харків: Основа, 2003. – 80 с.
106. Скуратівський Л. Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова) // УМЛШ. – 2001. – №2. – С. 4-10
107. Скуратівський Л. Пізнавальні завдання з рідної мови. – К.: Рад. школа, 1987.
108. Словник-довідник з української лінгводидактики / за заг. ред. М. І. Пентилюк. – Київ: Ленвіт, 2003.
109. Стельмахович М. . Етнопедагогічні основи методики рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1993. – №5-6. – С. 19-23.
110. Стріха А. Д., Гуревич А. Ю. Цікава граматики. – К., 1991.
111. Стріха Л. Цікава граматики: Посібник для вчителя. – К.: Рад. школа, 1991.
112. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.

113. Текучев А. Методика русского языка в средней школе. – Москва: Просвещение, 1980. – 414 с.
114. Технологія сучасного уроку мови / За ред. Н. Остапенко. – Черкаси, 1999. – 128 с.
115. Турло І. Види розбору на уроках мови у 5-11 кл. // Урок української. – 1999. – №7-8.
116. Українська мова і література. Програми факультативних та спеціальних курсів: 7-11 класи. – К.: Ред. журн. «Дивослово», 2007. – 252 с.
117. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
118. Федоренко Л. Принципы обучения русскому языку. – Москва, 1973.
119. Форми навчання в школі / за ред. ЮЛ. Малеваного. – К.: Освіта, 1992.
120. Фрумкина Р. М. Психолінгвістика. – М., 2003. – 320 с.
121. Цимбалюк В. І. Літературно-мовний кабінет у школі. – К., 1976.
122. Шанский Н. М. Русская лингводидактика и языкознание // Русский язык в школе. – 1976. – №6.
123. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності. – 2-ге вид., перероб і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – С. 54-73.
124. Шкільник Проблемний підхід до вивчення частин мови. – К., 1981.
125. Яворська С. Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови в середній школі: У 2-х кн. / за ред. А. П. Загнітка. – Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2004. – Книга I (XVI ст. – 20-ті роки XX ст.). – 250 с.
126. Яворська С. Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови в середній школі: У 2-х кн. / за ред. А. П. Загнітка. – Слов'янськ: ГІН «Канцлер», 2004. – Книга II (30-90-ті роки XX ст.). – 187 с.

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Питання для заліку з МНУМ (V семестр)

1. Методика мови як наука. Предмет і завдання методики навчання української мови.
2. Короткий огляд розвитку методики викладання української мови.
3. Зміст і принципи побудови шкільного курсу «Українська мова».
4. Змістові лінії чинної шкільної програми з української мови, їх сутність та принципи реалізації.
5. Навчальний комплекс з української мови. Дидактичні засоби навчання
6. Підручники з української мови для шкіл. Принципи їх організації.
7. Загальнодидактичні та власне методичні принципи навчання мови і розвитку мовлення.
8. Методика роботи над новими мовними явищами в школі.
9. Метод і прийом навчання як поняття лінгводидактики.
10. Проблема класифікації методів навчання в лінгводидактиці. Різні підходи до класифікації методів навчання: за джерелами знань, характером пізнавальної діяльності учнів, характером навчального матеріалу тощо.
11. Характеристика основних методів навчання: зв'язного викладу вчителя, бесіди, спостереження й аналізу мовних явищ, роботи з підручником, методу вправ.
12. Проблемне навчання: способи створення проблемних ситуацій, постановка проблемних питань, керування пізнавальною діяльністю учнів.
13. Програмування. Алгоритмізація та комп'ютеризація у навчанні української мови.
14. Урок як основна форма організації навчання. Основні вимоги до уроку української мови на сучасному етапі.
15. Проблема типології уроків: загальнодидактична типологія і типи уроків з урахуванням специфіки предмета.
16. Структура уроків мови, основні її компоненти.
17. Нетрадиційні типи уроків української мови. Інтерактивний урок.
18. Опитування на уроках української мови та його види.

Питання для заліку з МНУМ (VI семестр)

1. Зміст шкільного курсу фонетики та його значення. Зв'язок занять з фонетики з вивченням інших мовних розділів. Завдання вивчення фонетики в школі.
2. Принципи, методи і прийоми вивчення фонетики і орфоєпії.
3. Види навчально-тренувальних вправ з фонетики.
4. Методика навчання орфоєпії. Орфоєпічні уміння і навички учнів.
5. Труднощі у вивченні фонетики в школі.
6. Лінгвістичні основи вивчення будови слова і словотвору в школі.
7. Значення та місце будови слова і словотвору в ШКУМ. Зв'язок з іншими розділами.
8. Методи, прийоми і засоби навчання будови слова і словотвору.
9. Морфемний та словотвірний розбори.
10. Основні труднощі у вивченні будови слова і словотвору.
11. Місце, значення та завдання граматики в шкільному курсі української мови.
12. Основні напрями в методиці навчання граматики.
13. Методи і прийоми, шляхи навчання граматики.
14. Зміст, місце, завдання і значення морфології в ШКУМ.
15. Принципи, методи і прийоми вивчення морфології.
16. Особливості вивчення самостійних і службових частин мови.
17. Проблемний підхід до вивчення частин мови в школі.
18. Основні труднощі у вивченні морфології.
19. Граматичний розбір та методика його проведення.
20. Значення, завдання та місце орфографії в шкільному курсі мови.
21. Зміст орфографії в шкільному курсі мови. Принципи української орфографії.
22. Основні орфографічні поняття: орфограма, орфографічне правило, орфографічна пильність, помилка тощо.
23. Принципи, методи та прийоми навчання орфографії.
24. Види диктантів на уроках української мови і методика їх проведення.
25. Зміст, мета і завдання вивчення синтаксису в школі.
26. Місце синтаксису в ШКУМ. Пропедевтичний курс та його значення.
27. Принципи навчання синтаксису. Особливості вивчення основних синтаксичних одиниць.
28. Труднощі в засвоєнні синтаксичного матеріалу. Методика вивчення основних синтаксичних одиниць.
29. Методи і прийоми навчання синтаксису. Види синтаксичних вправ.
30. Лінгвістичні основи методики пунктуації. Принципи української пунктуації.
31. Місце, завдання і значення пунктуації в ШКУМ.

32. Основні пунктуаційні поняття.
33. Методи і прийоми навчання пунктуації. Види вправ.
34. Шляхи формування пунктуаційної грамотності учнів. Пунктуаційні помилки, їх типи, причини і шляхи попередження.
35. Методика навчання стилістики. Зміст, місце, завдання і значення шкільного курсу стилістики.
36. Види стилістичних вправ.
37. Функціонально-стилістичний підхід до навчання української мови.

Питання до екзамену з МНУМ (VII семестр)

1. Методика розвитку мовлення як розділ лінгводидактики: історія, завдання, основні поняття та зміст.
2. Напрями роботи з розвитку мовлення учнів.
3. Комунікативні уміння й навички учнів.
4. Види мовленнєвої діяльності та шляхи їх удосконалення.
5. Типи мовлення, їх характеристика.
6. Усні відповіді учнів на лінгвістичні теми та методика їх навчання.
7. Місце та значення творів у системі роботи з розвитку мовлення в школі.
8. Класифікація творів у лінгводидактиці.
9. Особливості структури уроку навчального твору.
10. Методика роботи над творами-розповідями.
11. Методика роботи над творами-описами.
12. Методика роботи над творами роздумами.
13. Труднощі в роботі над творами в школі та шляхи їх подолання.
14. Методика перевірки творчих робіт учнів.
15. Переказ як вид навчальної вправи на уроках української мови. Значення переказів.
16. Місце переказів в системі роботи з розвитку мовлення.
17. Класифікація переказів у лінгводидактиці.
18. Методика проведення навчального переказу.
19. Докладний переказ. Методика його проведення.
20. Стислий переказ. Методика його проведення.
21. Методика проведення вибіркового переказу.
22. Методика роботи над творчими переказами.
23. Методика роботи над мовленнєвознавчими поняттями в школі.
24. Методика роботи з удосконалення рецептивних видів мовленнєвої діяльності учнів.
25. Аналіз тексту на уроках української мови.
26. Методика ознайомлення з мовленнєвими нормами та комунікативними якостями мовлення.

Питання до комплексного екзамену

1. Методика мови як наука. Предмет і завдання методики навчання української мови. Короткий огляд розвитку методики викладання української мови.
2. Зміст і принципи побудови шкільного курсу «Українська мова». Змістові лінії чинної шкільної програми з української мови, їх сутність та принципи реалізації.
3. Навчальний комплекс з української мови. Дидактичні засоби навчання
4. Підручники з української мови для шкіл. Принципи їх організації.
5. Загальнодидактичні та власне методичні принципи навчання мови і розвитку мовлення.
6. Методика роботи над новими мовними явищами в школі.
7. Метод і прийом навчання як поняття лінгводидактики. Проблема класифікації методів навчання в лінгводидактиці. Різні підходи до класифікації методів навчання: за джерелами знань, характером пізнавальної діяльності учнів, характером навчального матеріалу тощо.
8. Характеристика основних методів навчання: зв'язного викладу вчителя, бесіди, спостереження й аналізу мовних явищ, роботи з підручником, методу вправ.
9. Проблемне навчання: способи створення проблемних ситуацій, постановка проблемних питань, керування пізнавальною діяльністю учнів.
10. Урок як основна форма організації навчання. Основні вимоги до уроку української мови на сучасному етапі.
11. Проблема типології уроків: загальнодидактична типологія і типи уроків з урахуванням специфіки предмета.
12. Структура уроків мови, основні її компоненти.
13. Нетрадиційні типи уроків української мови. Інтерактивний урок.
14. Опитування на уроках української мови та його види.
15. Зміст шкільного курсу фонетики та його значення. Зв'язок занять з фонетики з вивченням інших мовних розділів. Завдання вивчення фонетики в школі.
16. Принципи, методи і прийоми вивчення фонетики і орфоєпії.
17. Види навчально-тренувальних вправ з фонетики. Труднощі у вивченні фонетики в школі.
18. Методика навчання орфоєпії. Орфоєпічні уміння і навички учнів.
19. Лінгвістичні основи вивчення будови слова і словотвору в школі. Значення та місце будови слова і словотвору в ШКУМ. Зв'язок з іншими розділами.

20. Методи, прийоми і засоби навчання будови слова і словотвору. Морфемний та словотвірний розбори. Основні труднощі у вивченні будови слова і словотвору.
21. Місце, значення та завдання граматики в шкільному курсі української мови.
22. Основні напрями в методиці навчання граматики.
23. Методи і прийоми, шляхи навчання граматики.
24. Зміст, місце, завдання і значення морфології в ШКУМ.
25. Принципи, методи і прийоми вивчення морфології.
26. Особливості вивчення самостійних і службових частин мови.
27. Проблемний підхід до вивчення частин мови в школі.
28. Основні труднощі у вивченні морфології.
29. Граматичний розбір та методика його проведення.
30. Значення, завдання та місце орфографії в шкільному курсі мови.
31. Зміст орфографії в шкільному курсі мови. Принципи української орфографії.
32. Основні орфографічні поняття: орфограма, орфографічне правило, орфографічна пильність, помилка тощо.
33. Принципи, методи та прийоми навчання орфографії.
34. Види диктантів на уроках української мови і методика їх проведення.
35. Зміст, мета і завдання вивчення синтаксису в школі.
36. Місце синтаксису в ШКУМ. Пропедевтичний курс та його значення.
37. Принципи навчання синтаксису. Особливості вивчення основних синтаксичних одиниць.
38. Труднощі в засвоєнні синтаксичного матеріалу. Методика вивчення основних синтаксичних одиниць.
39. Методи і прийоми навчання синтаксису. Види синтаксичних вправ.
40. Лінгвістичні основи методики пунктуації. Принципи української пунктуації.
41. Місце, завдання і значення пунктуації в ШКУМ. Основні пунктуаційні поняття.
42. Методи і прийоми навчання пунктуації. Види вправ.
43. Шляхи формування пунктуаційної грамотності учнів. Пунктуаційні помилки, їх типи, причини і шляхи попередження.
44. Методика навчання стилістики. Зміст, місце, завдання і значення шкільного курсу стилістики.
45. Види стилістичних вправ. Функціонально-стилістичний підхід до навчання української мови.
46. Методика розвитку мовлення як розділ лінгводидактики: історія, завдання, основні поняття та зміст.
47. Напрями роботи з розвитку мовлення учнів.

48. Комунікативні уміння й навички учнів.
49. Види мовленнєвої діяльності та шляхи їх удосконалення.
50. Типи мовлення, їх характеристика.
51. Місце та значення творів у системі роботи з розвитку мовлення в школі.
52. Особливості структури уроку навчального твору. Класифікація творів у лінгводидактиці.
53. Методика роботи над творами-розповідями.
54. Методика роботи над творами-описами.
55. Методика роботи над творами роздумами.
56. Труднощі в роботі над творами в школі та шляхи їх подолання. Методика перевірки творчих робіт учнів.
57. Переказ як вид навчальної вправи на уроках української мови. Значення переказів.
58. Місце переказів в системі роботи з розвитку мовлення.
59. Класифікація переказів у лінгводидактиці.
60. Методика проведення навчального переказу.
61. Докладний переказ. Методика його проведення.
62. Стислий переказ. Методика його проведення.
63. Методика проведення вибіркового переказу.
64. Методика роботи над творчими переказами.
65. Методика роботи над мовленнєвознавчими поняттями в школі.
66. Аналіз тексту на уроках української мови.

ДОДАТОК

Орієнтоване календарно-тематичне планування з української мови для 5 класу на 2016-2017 навчальний рік

Пор. №	УКРАЇНСЬКА МОВА Тема уроку	К-сть год.	Дата
1	Вступ. Значення мови в житті суспільства. Поняття державної мови. Українська мова — державна мова України.	1	
2	Урок мовленнєвого розвитку № 1. Загальне уявлення про мовлення як діяльність; види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), їх особливості.	1	
	Повторення вивченого в початкових класах	10	
3	Частини мови; основні способи їх розпізнавання.	1	
4	Іменник. Велика буква і лапки в іменниках. Голосні у відмінкових закінченнях іменників.	1	
5	Прикметник. Голосні у відмінкових закінченнях прикметників.	1	
6	Урок мовленнєвого розвитку № 2. Спілкування як важливий складник культури людини. Різновиди мовленнєвого спілкування: усне й письмове, монологічне й діалогічне. Мета спілкування й адресат мовлення; основні правила спілкування (практично).	1	
7	Числівник.	1	
8	Займенник.	1	
9	Урок мовленнєвого розвитку № 3. Текст як продукт мовленнєвої діяльності. Змістова й композиційна єдність, зв'язність тексту. Тема комунікативна спрямованість, основна думка тексту, мікротема. Структура тексту (вступ, основна частина, кінцівка); абзац. Ключові слова в тексті. Простий план готового тексту.	1	
10	Урок мовленнєвого розвитку № 4. Усна й письмова форми тексту (висловлювання). Усний докладний переказ художнього тексту розповідного характеру.	1	
11	Дієслово. Голосні у відмінкових закінченнях дієслів.	1	
12	Не з дієсловами. Правопис -шся, -ться у кінці дієслів.	1	
13	Прислівник. Правопис вивчених прислівників. Апостроф. Знак м'якшення.	1	
14	Урок мовленнєвого розвитку № 5. Належність тексту до певного стилю: розмовного, наукового, художнього, публіцистичного, офіційно-ділового (загальне ознайомлення). Ознайомлення із розмовним, науковим і художнім стилями, сферою їх використання.	1	
15	Прийменник. Написання прийменників з іншими частинами мови.	1	
16	Сполучник. Використання прийменників та сполучників і, та, й, а, але для зв'язку слів у реченні.	1	

17	Тематична контрольна робота № 1. Тестування. Повторення вивченого в початкових класах. Текст.	1	
	Відомості з синтаксису й пунктуації	18	
18	Словосполучення. Відмінність словосполучення від слова, його форми й речення. Головне й залежне слово в словосполученні.	1	
19	Словосполучення лексичні й фразеологічні (практично). Граматична помилка та її умовне позначення (практично).	1	
20	Урок мовленнєвого розвитку № 6. Типи мовлення (різновиди текстів): розповідь, опис, роздум. Особливості побудови розповіді на основі власного досвіду, опису окремих предметів і тварин, елементарного роздуму.	1	
21	Урок мовленнєвого розвитку № 7. Письмовий докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису тварини.	1	
22	Урок мовленнєвого розвитку № 8. Ознайомлення з вимогами до мовлення (змістовність, логічна послідовність, багатство, точність, виразність, доречність, правильність). Помилки в змісті й побудові висловлювання (практично). Аналіз переказу.	1	
23	Речення, його граматична основа (підмет і присудок).	1	
24	Речення з одним головним членом (загальне ознайомлення).	1	
25	Види речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні. (повторення). Окличні речення (повторення).	1	
26	Другорядні члени речення: додаток, означення, обставини.	1	
27	Урок мовленнєвого розвитку № 9. Усний докладний переказ тексту наукового стилю.	1	
28	Другорядні члени речення. Означення. Способи вираження означень.	1	
29	Другорядні члени речення. Додаток. Способи вираження додатків. Засвоєння складних випадків слововживання.	1	
30	Другорядні члени речення. Обставина. Способи вираження обставин.	1	
31	Тренувальні вправи на визначення другорядних членів речення.	1	
32	Урок мовленнєвого розвитку № 10. Відповідь на уроках української мови та інших предметів (за поданим планом або таблицею) у науковому стилі. Відгук про висловлювання товариша.	1	
33	Тематична контрольна робота № 2. Тестування. Словосполучення й речення.	1	
34	Речення з однорідними членами (без сполучників і зі сполучниками а, але, і). Кома між однорідними членами.	1	
35	Узагальнювальне слово при однорідних членах речення. Двокрапка й тире при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами.	1	
36	Тренувальні вправи.	1	
37	Звертання. Роль звертань у реченні (практично). Розділові знаки при звертанні (повторення).	1	
38	Урок мовленнєвого розвитку № 11. Контрольний переказ тексту (підготовча робота).	1	
39	Урок мовленнєвого розвитку № 12. Контрольний переказ тексту	1	

	(написання переказу).		
40	Ознайомлення з найбільш уживаними вставними словами (практично). Виділення вставних слів на письмі комами.	1	
41	Тренувальні вправи. Аналіз контрольного переказу.	1	
42	Тематична контрольна робота № 3. Тестування. Просте ускладнене речення. Контрольне аудіювання.		
43	Складні речення із безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Кома між частинами складного речення, з'єднаними безсполучниково-вим і сполучниковим зв'язком.	1	
44	Тренувальні вправи.	1	
	Пряма мова. Діалог	5	
45	Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові.	1	
46	Тренувальні вправи.	1	
47	Синонімічність речень із прямою й непрямою мовою.	1	
48	Діалог. Тире при діалозі.	1	
49	Тренувальні вправи. Контрольний диктант №1.	1	
50	Урок мовленнєвого розвитку №13. Розігрування діалогів відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної із життєвим досвідом учнів.	1	
	Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія	27	
51	Звуки мови й звуки мовлення. Голосні й приголосні звуки.	1	
52	Приголосні тверді й м'які, дзвінки й глухі; вимова звуків, що позначаються буквами <i>г і г</i> .	1	
53	Тренувальні вправи. Удосконалення вміння правильної вимови голосних і приголосних звуків.	1	
54	Урок мовленнєвого розвитку №14. Лист рідним, друзям. Адреса.	1	
55	Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт (абетка, азбука). Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i> .	1	
56	Фонетична транскрипція.	1	
57	Склад. Основні правила переносу.	1	
58	Урок мовленнєвого розвитку №15. Письмовий твір-опис тварини в художньому стилі (підготовча робота).	1	
59	Урок мовленнєвого розвитку №16. Письмовий твір-опис тварини в художньому стилі (виконання роботи).	1	
60	Наголос. Орфоепічний словник і словник наголосів. Орфоепічна помилка (практично).	1	
61	Використання логічного наголосу для виділення у вимові смислового навантаження. Аналіз твору.	1	
62	Вимова наголошених і ненаголошених голосних. Ненаголошені голосні [e], [и], [o] у коренях слів. Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом.	1	
63	Тренувальні вправи.	1	
64	Позначення на письмі ненаголошених голосних [e], [и] та (o) перед складом з наголошеним (y) у коренях слів. Орфографічна помилка (практично), її умовне позначення.	1	
65	Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом. Орфографічний словник.	1	
66	Тренувальні вправи. Фонетичний розбір слова.	1	
67	Тематична контрольна робота №4. Тестування. Фонетика.	1	

	Графіка. Орфоепія. Орфографія.		
68	Вимова приголосних звуків. Уподібнення приголосних звуків.	1	
69	Спрощення в групах приголосних.	1	
70	Тренувальні вправи. Фонетична транскрипція (повторення). Вимова префіксів з- (<i>зі-, с-</i>), <i>роз-, без-</i> .	1	
71	Урок мовленнєвого розвитку №17. Усний докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами роздуму.	1	
72	Урок мовленнєвого розвитку №18. Письмовий докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису.	1	
73	Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків (практично). Чергування [о] — [а], [е] — [і], [е] — [и]; [о],[е] з [і]; [е]—[о] після [ж],[ч], [ш]; [и], [і] після [ж], [ч],[ш], [шч] та [г], [к], [х] у коренях слів; [г], [к], [х] — [ж], [ч], [ш] — [з'], [ц'], [с'].	1	
74	Основні випадки чергування <i>у — в, і — й</i> . Аналіз переказу.	1	
75	Позначення м'якості приголосних на письмі буквами <i>ь, і, є, ю, я</i> . Сполучення <i>ьо, йо</i> .	1	
76	Правила вживання знака м'якшення.	1	
77	Тренувальні вправи.	1	
78	Правила вживання апострофа. Правильна вимова та написання слів з апострофом.	1	
79	Тренувальні вправи. Навчальне читання мовчки.	1	
80	Подвоєння букв на позначення подовжених м'яких приголосних та збігу однакових приголосних звуків.	1	
81	Тренувальні вправи.	1	
82	Урок мовленнєвого розвитку №19. Замітка в газету (із шкільного життя) інформаційного характеру.	1	
83	Написання слів, що увійшли в українську мову з інших мов (слова іншомовного походження): букви и, і ; правопис знака м'якшення й апострофа; подвоєння букв у загальних і власних назвах. Словник іншомовних слів.	1	
84	Тренувальні вправи.	1	
85	Тематична контрольна робота №5. Тестування. Орфоепія. Орфографія.	1	
	Лексикологія	8	
86	Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова (повторення). Використання багатозначних слів у прямому й переносному значеннях (повторення).	1	
87	Лексична помилка (практично). Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками.	1	
88	Урок мовленнєвого розвитку №20. Докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису предмета.	1	
89	Урок мовленнєвого розвитку №21. Робота з книжкою: способи виділення частин змісту в тексті (відступи, підзаголовки тощо). Зміст книжки, журналу. Словникові статті у словниках різних типів. Виразне читання вголос художніх, науково-популярних текстів різних типів мовлення.	1	

90	Загальноживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова.	1	
91	Урок мовленнєвого розвитку №22. Контрольний переказ тексту (підготовча робота).	1	
92	Урок мовленнєвого розвитку №23. Контрольний переказ тексту (виконання роботи).	1	
93	Групи слів за значенням. Синоніми. Ознайомлення зі словниками синонімів.	1	
94	Групи слів за значенням. Антоніми. Ознайомлення зі словниками антонімів.	1	
95	Групи слів за значенням. Омоніми. Ознайомлення зі словниками омонімів.	1	
96	Використання слів відповідно до їх значення. Аналіз переказу.	1	
97	Походження (етимологія) слова. Етимологічний словник української мови.	1	
98	Тематична контрольна робота №6. Тестування. Лексикологія.	1	
	Будова слова. Орфографія	9	
99	Основа слова (корінь, суфікс, префікс) і закінчення — значущі частини слова (повторення і поглиблення відомостей).	1	
100	Тренувальні вправи. Контрольне читання мовчки.	1	
101	Спільнокореневі слова й форми слова. Незмінні й змінні слова.	1	
102	Тренувальні вправи.	1	
103	Вивчені орфограми в значущих частинах слова (повторення). Написання префіксів з- (зі-, с-)	1	
104	Вивчені орфограми в значущих частинах слова (повторення). Написання префіксів роз-, без.	1	
105	Тренувальні вправи.	1	
106	Урок мовленнєвого розвитку №24. Усний твір-оповідання про випадок із життя.	1	
107	Урок мовленнєвого розвитку №25. Письмовий твір-розповідь на основі власного досвіду в художньому стилі.	1	
108	Вимова й написання префіксів <i>пре-, при-, прі-</i> .	1	
109	Тренувальні вправи.	1	
110	Тренувальні вправи. Контрольний диктант №2.	1	
111	Тематична контрольна робота №7. Тестування. Будова слова. Орфографія.	1	
	Повторення й узагальнення в кінці року	6	
112	Синтаксис і пунктуація.	1	
113	Лексикологія.	1	
114	Будова слова й орфографія.	1	
115	Фонетика й графіка. Орфоепія й орфографія.	1	
116	Лексикологія.	1	
117	Тематична контрольна робота №8. Тестування. Узагальнення вивченого за рік.	1	
118	Аналіз контрольної роботи.	1	

119	Урок мовленнєвого розвитку №26. Контрольний твір (підготовча робота).	1	
120	Урок мовленнєвого розвитку №27. Контрольний твір (виконання роботи).	1	
121	Урок мовленнєвого розвитку №28. Аналіз твору.	1	
122	Підсумково - узагальнювальний урок.	1	

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Активний словник учня – сукупність слів тієї чи іншої мови, якою користується учень у повсякденному житті та навчальній діяльності. Учитель організовує цілеспрямоване засвоєння учнями нових слів, що сприяє збагаченню А. с.

- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За редакцією М. І. Пентилюк. – К., 2000.

Актуалізація опорних знань – методичний прийом, який використовується в навчальній діяльності на етапі підготовки учнів до свідомого засвоєння матеріалу. А. о. з. передбачає максимальну опору на активну розумову діяльність школярів з метою первинного узагальнення відомих понять і нової інформації.

Основи методики російського язика в 4-8 класах: Посobie для учителя / Под ред. А. В. Текучова и др. – М., 1983.

- Олійник І. С. та ін.. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1989.
- Біляєв О. М., Мельничайко В. Я., Пентелюк М. І. та ін.. Методика навчання української мови в школі. – К., 1987.
- Методика викладання української мови в середній школі / За ред.. С. Х. Чавдарова, В. І. Масальського. – К., 1962.
- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. І. Пентелюк. – К., 2000.

Алгоритм – система правил для розв'язування певних навчальних завдань. А. побудований як чітко визначена логічна та послідовна система аналітичних дій і окремих операцій, мета яких - вибрати правильну відповідь. Виділяють А. розпізнавання, що вживаються для визначення специфіки мовних одиниць, та А. розв'язування, за допомогою якого учні вчать правильно вживати в усному й писемному мовленні граматичні форми.

- Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії / С.Караман. – К., 2000.
- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. І. Пентелюк. – К., 2000.

Аналіз – метод логічного мислення, що полягає в розчленуванні, розкладанні в думці цілого на частини, компоненти, властивості. Метою А. є пізнання частин як елементів складного цілого, встановлення зв'язків між його частинами, виявлення певних закономірностей. Протилежне – синтез.

- Куньч З. Риторичний словник / З.Куньч. – К., 1997.

Аналіз мовний (лінгвістичний аналіз) – метод навчання мови, що активно впливає на розвиток мовленнєвої компетенції учнів. А. м. полягає у цілеспрямованій діяльності вчителя і учнів, наслідком якої є виявлення причиново-наслідкових закономірностей між структурними одиницями тексту. Виділяють такі види А. м.: фонетичний, орфографічний, орфоепічний, лексичний, фразеологічний, морфемний, словотвірний, морфологічний, синтаксичний, стилістичний, графічний, а також різноманітні їх поєднання.

- Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови. – К., 1986.
- Миронюк Н. П. Лінгвістичний аналіз художнього, тексту: Збірник вправ і завдань. – К., 1993.
- Пентиліук М. І. Аналіз тексту на уроках мови // Дивослово. – 1999. - №3.

Аналіз тексту – вид роботи, що передбачає з'ясування особливостей ідейно-тематичного спрямування, побудови тексту, стильових та стилістичних властивостей, характеристики мовних засобів щодо ефективності їх використання з метою реалізації комунікативної мети. Виділяють такі основні етапи А. т. На уроках української мови в школі: визначення теми й основної думки, виділення мікротем, визначення засобів зв'язку речень у тексті, стилю, типу мовлення, аналіз структури тексту та мовних засобів.

- Караман С. О. методика навчання української мови в гімназії / С.Караман. – К., 2000.
- Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту / І.Ковалик, Л.Мацько, М.Плющ. -К., 1984.
- Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В.Мельничайко. - К., 1986.
- Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах / Є.Пасічник. - К., 2000.
- Пентиліук М. Аналіз тексту на уроках мови / М.Пентиліук // Дивослово. - 1999. - №3.

Аналіз уроку української мови – порівняння конкретного уроку, проведеного учителем, з теоретичною моделлю уроку, складеною за сучасними вимогами, що відповідають його технології. В А. уроку враховується: визначення типу уроку та його місця в системі уроків з певного розділу, виявлення й оцінка дидактичної, розвивальної та виховної мети; оцінка теми, використаного матеріалу і правильності його застосування; оцінка співвідношення теорії і практики на уроці; відповідність методів і прийомів, засобів навчання цілям уроку і змісту матеріалу; відповідність віковим особливостям учнів і дотримання належного наукового рівня; оцінка ефективності уроку - реалізації його основної ідеї, виконання плану уроку. А. уроку передбачає оцінку роботи учнів, їхньої пізнавальної активності, набутих знань, умінь і навичок, що формують мовну й мовленнєву компетенції. Аналіз уроку включає і специфічні критерії: забезпечення мовленнєвого середовища, творчий підхід до уроку, елементи новизни тощо. Аналіз уроку здійснюється керівництвом школи, представниками органів освіти, викладачами педагогічних навчальних закладів під час практики студентів.

- Беляєв О.М. Сучасний урок української мови О.Беляєв. - К., 1982.

- Плиско К.М. Принципи, методи і форми навчання української мови / К.Плиско. - Х., 1995.

Аналітичні вправи – планомірно організоване повторне виконання дії з метою її засвоєння або удосконалення. А. в. передбачають включення всіх компонентів процесу навчання (усвідомлення змісту, закріплення, узагальнення й автоматизація дії). А.в. сприяють формуванню пошуково-дослідницьких навичок, науково-аналітичного мислення учнів.

- Основы методики русского языка в 4-8 классах: Пособие для учителя / Под ред. А.В.Текучова и др.- М., 1983.
- Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі- К., 1989.
- Біляєв О. М. Сучасний урок української мови / О.Біляєв.-К., 1981.
- Біляєв О. М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М. І. та ін. Методика вивчення української мови в школі / О.Біляєв, В.Мельничайко, М.Пентилюк.. - К., 1987.
- Методика викладання української мови в середній школі/ За ред. С.Х.Чавдарова, В. І. Масальського,- К., 1962.
- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах/За ред. М.І.Пентилюк - К., 2000.

Аспекти навчання мови – погляд, з якого сприймається або оцінюється те чи інше явище, предмет, подія; перспектива, в якій вони виступають. Це підходи, спрямування, що визначають закономірності, методи, прийоми, засоби навчання. А.н.м. є традиційні – лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний та естетичний і нові – народознавчий (українознавчий), етнопедагогічний, культурологічний. Перераховані аспекти підпорядковуються найголовнішому – комунікативному. Цей аспект передбачає формування комунікативно-мовленнєвих умінь, тобто умінь говорити, слухати і сприймати, читати і писати - спілкування в різних ситуаціях, використовуючи виражальні засоби мови для побудови висловлювань різних типів і стилів мовлення, в усній і писемній, діалогічній (полілогічній) і монологічній формах.

- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах/ За ред. М.І.Пентилюк. - К., 2000.
- Пентилюк М.І. Основні аспекти навчання рідної мови / М.Пентилюк // Початкова школа. - 1997. - №4.
- Шелехова Г.Т. Про систему роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів / Г.Шелехова // Дивослово-1994. - №1.

Аудіювання – розуміння сприйнятого на слух мовлення. Мета А. полягає в осмисленні почутого мовленнєвого повідомлення. У вітчизняній лінгводидактиці аудіювання разом із читанням розглядається як складова усного спілкування. Сформовані уміння слухати сприяють установленню контактів між людьми, в умінні слухати виявляється вихованість, толерантність співрозмовника.

- Беркли-Аллен Т. Забытое искусство слушать. - СПб.,1994.
- Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Основы речевой коммуникации. - М., 1997.
- Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібн. для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. Авторів за ред. М.Пентилюк. - Ленвіт, 2011.

Вибірковий диктант – вид слухового або зорового диктанту, що на відміну від інших видів диктантів передбачає запис тільки тих слів, словосполучень, речень, у яких є орфограми (або граматичні форми) на виучуване правило. Цей вид диктанту має особливо важливе значення для закріплення орфографічних навичок. Основна мета вибіркового диктанту – навчити школярів працювати активно, зосереджено, самостійно виконувати відповідні завдання. Проводити його можна на всіх етапах уроку. Це економний вид роботи: за короткий час учні мають можливість записати велику кількість слів, словосполучень на відповідне правило.

- Основи методики русского языка в 4-8 классах: Пособие для учителя / Под ред. А.В.Текучова и др.- М., 1983.
- Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі / І.Олійник.- К., 1989.
- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. Пентилюк М.І. - К., 2000.
- Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі / І.Олійник, В.Іваненко, Л.Рожило. - К., 1989.
- Беляев О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І. та ін. Методика вивчення української мови в школі / О.Беляев, В.Мельничайко, М.Пентилюк.- К., 1987.
- Горбачук В.Т. Види диктантів і методика їх проведення / В.Горбачук. - К., 1987.

Вибірковий переказ – вид переказу, що передбачає переказ одного-двох порушених у тексті питань або переказування певного уривка, епізоду. Доцільно використовувати цей вид переказу під час вивчення таких розділів, як «Лексика», «Стилістика», «Граматика», «Орфографія й пунктуація», частково «Фонетика». Вибірковий переказ дозволяє продовжити роботу над формуванням умінь і навичок учнів збирати й систематизувати матеріал, розкривати тему, реалізовувати основну думку висловлювання.

- Мацько Л., С.Караман С., О.Караман. Українська мова. Як писати переказ (навчально-методичний посібник) / Л.Мацько, С.Караман. -К., 1998.
- Беляев О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І. та ін. Методика вивчення української мови в школі / О.Беляев, В.Мельничайко, М.Пентилюк.- К., 1987.
- Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібн. для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. Авторів за ред. М.Пентилюк. – Ленвіт, 2011.
- Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. — К. : Ленвіт, 2004. — 400 с.

Види діалогів. Розрізняють за стильовими різновидами: побутовий, навчальний, художній, діловий. За змістом діалоги можуть бути запитально-відповідні, розповідні, полемічного характеру (діалог-суперечка, дискусія, диспут) тощо. Зміст і структура діалогу зумовлена низкою мовленнєвих чинників: темою і метою діалогу, умовами, обставинами спілкування, суб'єктивними якостями мовців (віком, темпераментом, ерудицією, інтересами, культурою поведінки і ступенем знайомства).

- Львов М.Р. Словарь-справочник по методике русского языка / Р.Львов.. - М., 1988.

- Ляшкевич А.І. Навчання діалогічного мовлення учнів загальноосвітньої школи / А.Ляшкевич// Укр. мова і літ. в школі. - 2002. - № 7. -С. 9-12.
- Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібн. для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. Авторів за ред. М.Пентилюк. – Ленвіт, 2011.

Види мовленнєвої діяльності – залежно від спрямованості мовленнєвої дії на сприйняття або породження висловлювання диференціюються види мовленнєвої діяльності на *рецептивні й продуктивні*. До *продуктивних* належать *говоріння й письмо*, бо за їхньою допомогою людина здійснює повідомлення, а до *рецептивних* - *аудіювання й читання*, оскільки вони забезпечують прийом і подальшу переробку інформації.

- Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Основы речевой коммуникации / О.Гойхман, Т.Надеина. - М., 1997.
- Иваницкая Г.М. Уроки развития связной речи / Г.Иваницкая. - К., 1990.
- Педагогическое речеведение. Словарь-справочник / Под ред. Т.А.Ладыженской и А.К.Михальской. - М., 1998.
- Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібн. для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. Авторів за ред. М.Пентилюк. – Ленвіт, 2011.

Вільний диктант – вид диктанту, подібного до переказу. Його завдання – навчити школярів правильно виділяти в тексті основну думку, ділити текст на частини тощо. Методика проведення В.д. така: учитель читає весь текст. Один з учнів переказує зміст. Після цього учні ділять текст на частини й добирають заголовок до кожної з них. Потім учитель читає текст за частинами, а учні записують його так, як запам'ятали.

- Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі / І.Олійник.- К., 1989.
- Болтівець С. Психологія диктанту / С.Болтівець // Дивослово-1994. - №9.
- Горбачук В.Т. Види диктантів і методика їх проведення / В.Горбачук. - К., 1989.
- Плиско К. Довідник з теорії і методики навчання української мови в середній школі / К.Плиско. - Харків, 1998.

Внутрішньопредметні зв'язки – зв'язки МІЖ різними мовознавчими темами, розділами, що забезпечують системність засвоєння мови, формування комунікативних умінь і навичок. Наприклад, В.з. виявляються в реалізації принципів навчання морфології на синтаксичній основі та синтаксису на морфологічній; навчання учнів основних понять стилістики здійснюється тільки через реалізацію В. з.

- Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. — К. : Ленвіт, 2004. — 400 с.
- Беляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І. та ін. Методика вивчення української мови в школі / О.Беляєв, В.Мельничайко, М.Пентилюк, . - К., 1987.
- Плиско К. Принципи, методи і форми навчання української мови / К.Плиско. - Х., 1995.

Вправи – повторюване виконання дій з метою засвоєння знань і вироблення мовних та мовленнєвих умінь і навичок. Це невід'ємна складова частина навчання мови

В. класифікуються за різними ознаками, наприклад: за місцем проведення (класні, домашні), за тематикою (фонетичні, орфоепічні, лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні та різноманітні їх варіанти й комбінації - граматико-орфографічні, граматико-стилістичні тощо), за дидактичною метою (підготовчі, вступні, тренувальні, завершальні, контрольні), за ступенем пізнавальної активності учнів (рецептивні, репродуктивні), за критерієм комунікативності (умовно-комунікативні, некомунікативні, комунікативні), за формою мовлення (усні, письмові). Розрізняють загальну систему вправ для навчання мови та системи вправ для оволодіння окремими мовними та мовленнєвими вміннями й навичками, серед яких - окремі підсистеми В. та групи В. Існує поняття комплекс вправ щодо конкретного мовного або мовленнєвого матеріалу (комплекс вправ на засвоєння орфоепії, відмінювання іменників, уживання слів залежно від стилю мовлення тощо). В. можуть бути у вигляді тестів, алгоритмів, виконуватися на комп'ютері, у зошитах з текстовою основою.

- Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. — К. : Ленвіт, 2004. — 400 с.
- Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібн. для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. Авторів за ред. М.Пентилюк. - Ленвіт, 2011.

Говоріння – продуктивний вид мовленнєвої діяльності, у результаті якого людина висловлює власні думки або ретранслює чужі в усній формі. Г. забезпечує усне спілкування в діалогічній формі (паралельно з аудіюванням) і в монологічній формі. Воно спрямоване до однієї або багатьох осіб. Як і будь-яка інша діяльність, акт говоріння передбачає певну мету, мотив, в основі якого завжди лежить потреба; предмет думки мовця; продукт-висловлювання (діалог або монолог); результат, виражений у вербальній або невербальній реакції на висловлювання.

- Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. — К. : Ленвіт, 2004. — 400 с.
- Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібн. для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. Авторів за ред. М.Пентилюк. - Ленвіт, 2011.
- Беркли-Аллен Т. Забытое искусство слушать / А.Беркли. - СПб., 1994.
- Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Основы речевой коммуникации / О.Гойхман, Т.Надеина. - М., 1997.

Граматика шкільна – наукова система курсу української мови в школі, у якій представлені всі основні ланки граматичної будови мови (словозміни, словосполучення, речення). Г.ш. базується на здатності слів змінюватися і сполучатися у словосполучення й речення за певними законами. У шкільному курсі мови вивчають два розділи граматики: морфологію і синтаксис. Г. вивчається в тісній єдності з орфографією і розвитком мовлення.

- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. І. Пентилюк. - К., 2000.
- Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка / М.Львов. - М., 1988.

Граматико-орфографічні вправи застосовуються для перевірки засвоєння учнями правил передачі звуків мови та закономірностей формотворення й структури словосполучень та речень. Див. літ. До статті **Вправи**.

Граматичний розбір – специфічний прийом вивчення граматики, який сприяє засвоєнню й систематизації основних ознак морфологічних і синтаксичних одиниць. Г. р. розвиває логічне мислення учнів. У шкільній практиці розрізняють такі види Г. р.: морфологічний і синтаксичний (за змістом), усний і писемний (за способом).

- Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі / І.Олійник. - К., 1989.
- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. І. Пентилюк. - К., 2000.

Граматичні помилки – помилки, допущені учнями, в усному й писемному мовленні, пов'язані з неправильним використанням словозміни та словосполучень. До Г. п. відносять: неправильне вживання різних частин мови; невміння користуватися синонімічними формами іменників, прикметників; використання форм, що за межами речення; порушення зв'язку слів у реченні; неправильне вживання сполучників, порушення порядку слів тощо.

- Олійник І. С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі / І.Олійник. — К., 1989.
- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. І. Пентилюк. - К., 2000.

Грубі помилки – помилки, що виходять за межі найпростіших правил вимови, написання слів, словосполучень і речень, правил слововживання та сполучуваності слів з урахуванням стилю мовлення. Г. п. враховуються під час оцінювання класних і домашніх вправ, диктантів, різноманітних творчих робіт.

- Беляєв О. М. Причини орфографічних помилок і заходи до попередження неуспішності учнів у письмі / О.Беляєв// Укр. мова і літ. в шк. – 1967. - № 6.
- Пентилюк М. І. Мовленнєві помилки та принципи їх класифікації / М.Пентилюк // Укр. мова і літ. в школі. - 2003. - № 2.

Дидактичний матеріал з української мови – 1. Вид навчального матеріалу (звуки, що виділяються в потоці мовлення й розглядаються як фонетичні одиниці мови, окремі слова, словосполучення, речення, тексти), що використовуються з певною метою, наприклад, для ілюстрації функції мовних одиниць у мовленні, для мовного розбору, навчання орфографії й пунктуації та ін. Крім того, дидактичним матеріалом у лінгводидактиці називають завдання, переважно індивідуального, диференційованого характеру, що пропонуються учням для виконання: картки з вправами, питаннями й завданнями різного характеру, картки з текстом для лінгвістичного аналізу й коментування, для трансформації тексту, ілюстрації й репродукції, картки для бесід і творів тощо. Учитель добирає матеріал за темами курсу, наприклад: Д. м. до теми «Іменник», «Прикметник». Іноді цей матеріал може тематично об'єднуватися. Наприклад: «Українські мовознавці», «Духовний пантеон України» тощо.

У лінгводидактиці прийнято виділяти вимоги, яким має відповідати дидактичний матеріал: відповідність його за змістом та формою специфіці навчального матеріалу з певної теми, здатність ілюструвати красу й багатство української мови, забезпечення дидактичним матеріалом можливостей формування соціокультурної, діяльнісної та інших компетентностей учнів.

- Крупа М. Український менталітет і дидактичні матеріали в шкільних підручниках / М.Крупа // Дивослово. – 1996. - № 2. – С. 54-55.
- Неліна Т. П. Невмируща краса (Дидактичний матеріал про українське декоративно-прикладне мистецтво) / Т.Неліна // Укр. Мова і літ. в шк. – 1991. - № 3.

Диктант – прийом організації навчальної діяльності на уроці, в основі якого лежить адекватне писемне відтворення сприйнятого на слух тексту або окремих його елементів. Виділяють такі види диктант.: *залежно від мети* - навчальні або контрольні; *від способу відтворення*: текстуальні, вибіркові, вільні, творчі, диктанти-переклади; *від методики проведення*: попереджувальні, пояснювальні, коментовані, «перевіряю себе»; *за особливостями сприйняття тексту*: слухові і зоро-слухові; *за особливостями мовного матеріалу*: словникові, з окремих словосполучень і речень, текстові; *за джерелом сприйняття тесту*: з уст учителя, за магнітофонним записом, само диктант.

- Болтівець С. Психологія диктанту / С.Болтівець // Дивослово. – 1994. - № 9.
- Горбачук В. Т. Види диктантів і методика їх проведення: Посібник для вчителя / В.Горбачук. – К., 1989.
- Плиско К. Теор. методика навчання української мови в середній школі / К.Плиско. – Х., 2001.

Динамічні таблиці – рухомі таблиці, що дають можливість учителеві унаочнити лінгвістичні процеси, зміни в системі мовних явищ, сконцентрувати увагу учнів на найважливіших властивостях матеріалу.

- Біляєв О. М. Мельничайко В. Я., Пентиліук М. І. та ін. Методика вивчення української мови в школі / О.Біляєв, В.Мельничайко, М.Пентиліук. – К., 1987.

Диференційоване навчання мови виявляється у варіантності змісту навчання, використанні різних за ступенем складності та мотиваційним спрямуванням завдань, застосуванні групової, парної форм роботи. Д. н. м. сприяє розвитку творчого потенціалу учнів, удосконаленню їхньої комунікативної компетенції.

- Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гончаренко С.. – К., 1997.

Домашнє завдання – складова частина процесу навчання; вид самостійної діяльності учнів, спрямований на закріплення знань, удосконалення умінь і навичок, отриманих на уроці. Обсяг Д. з. повинен бути не більше, ніж 2/3 від класної роботи. Д. з. повинно бути доступним, мати диференційований характер, сприяти свідомому засвоєнню учнями знань, умінь і навичок, містити елемент новизни. *Види Д. з.*: повторення теоретичного матеріалу, добір прикладів до вивченої лінгвістичної теорії, застосування правил, складання таблиць, схем, робота із словником, творчі, пошукові, дослідницькі завдання тощо.

- Гончаренко С. Український педагогічний словник / С.Гончаренко. – К., 1997.
- Форми навчання в школі: Кн. для вчителя / Ю. І. Мальований, В. Є. Римаренко, Л. П. Вороніна та ін.; За ред. Ю. І. Мальованого. – К., 1992.

Дослідницькі завдання – завдання, що передбачають залучення учнів до самостійних власних спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки предметів і явищ дійсності, доходять певних висновків, пізнають закономірності тощо. Така робота здебільшого здійснюється в старших класах з поглибленим вивченням предмета. Наприклад, під час вивчення теми «Неологізми»: простежте за мовленням дітей, запишіть кілька дитячих неологізмів. Поміркуйте, як тенденція до аналогії призводить до утворення таких слів. Д. з. мотивують вивчення лінгвістичної теорії, вносять елемент новизни на уроках української мови, сприяють вихованню і учнів активності, ініціативності, розвивають їхнє мислення, креативні здібності. Д. з. передбачають роботу з лексикографічними та іншими довідковими виданнями. А також безпосередньо з текстами, коли учні досліджують семантику, стилістичну роль певного мовного явища.

- Дорошенко О. Елементи дослідницької роботи учнів з мови / О.Дорошенко // Укр. мова і л-ра в шк. – 1993. - № 4. – С. 20-22.
- Сікорська З. С., Шевцова В. О., Горошкіна О. М. Практикум з української мови: Система навчальних вправ і завдань для класів з поглибленим вивченням української мови (10-11 класи) / З.Сікорська, В.Шевцова, О.Горошкіна. – Луганськ, 2000.

Евристична бесіда – метод (прийом) навчання, коли в процесі взаємодії вчитель і учні ставлять запитання з виучуваної теми, обмінюються думками, завдяки чому роблять певні висновки й узагальнення. Готуючись до уроку, вчителю необхідно глибоко продумати систему запитань для Е. б., передбачити відповіді на них (неточні й помилкові) та визначити, кому з учнів вони будуть поставлені.

- Біляев О. М. Сучасний урок української мови / О.Беляев. – К., 1981.
- Данилов М. А., Осипов Б. П. Дидактика / М.Данилов, Б.Осипов. – М., 1957.
-

Закономірності засвоєння мовлення – об'єктивно існуюча залежність результатів засвоєння мовлення від ступеня розвитку мовотворчої системи людини, її окремих органів (мовленнєвого апарату, мовленнєвих механізмів мозку тощо). Навчання рідної мови вимагає враховувати ті закономірності процесу навчання мови, які забезпечують ґрунтовне засвоєння знань та інтенсивну мовленнєву практику. Закономірностями навчання й засвоєння рідної мови вважається взаємозв'язок між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, залежність наслідків навчання і засвоєння мови від потенціалу мовленнєвого середовища.

Найголовнішими закономірностями засвоєння мовлення є:

- постійна увага до матерії мови, її звукової системи;
- розуміння семантики мовних одиниць;
- здатність засвоювати норми літературної мови та ін.

- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. І. Пентилук. – К., 2000.
- Федоренко Л. И. Закономерности усвоения родной речи / Л.Федоренко. - М., 1984.

Закономірності навчання мови – це взаємозв'язок між лінгвістичною теорією та мовленнєвою практикою, залежність наслідків навчання й засвоєння мови від потенціалу мовленнєвого середовища, створюваного в процесі навчання й у повсякденному житті (в широкому розумінні закономірність - це об'єктивно існуючий,

постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що впливає з їхньої внутрішньої природи, сутності). До З. н. м. слід віднести: постійну увагу до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність засвоювати норму літературної мови; оцінку виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття, дару слова; випереджаючий розвиток усного мовлення; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики й словникового складу мови.

- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах/ За ред. М. І. Пентилюк. - К., 2000.

•

Засоби навчання української мови складаються з трьох компонентів: 1) навчального матеріалу, що складає зміст навчання: мовні поняття і терміни, що входять до шкільної програми, їх визначення, правила, приклади мовних одиниць, ужитих у текстах вправ і завдань, тексти для аналізу; 2) методів і прийомів навчання, спрямованих на засвоєння мовної теорії і формування комунікативних умінь і навичок; 3) організації навчально-виховної роботи, зокрема таких її форм, як система уроків, лабораторні та семінарські заняття, екскурсії, позакласні і позашкільні заняття, самостійні домашні заняття тощо. Особливо виділяються матеріальні засоби навчання: підручники, посібники, таблиці, збірники вправ, текстів, словники, звукозаписи, технічні засоби навчання.

- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. Пентилюк М. І. – К., 2000.
- Олійник І. С., Іваненко В. К., Рожило Л. П., Скорик О. С. Методика викладання української мови в середній школі / І.Олійник, В.Іваненко, О.Скорик. - К., 1989.
- Беляєв О. М., Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І. та ін. Методика вивчення української мови в школі / О.Беляєв, В.Мельничайко, М.Пентилюк та ін. - К., 1987.

Зв'язне мовлення – це така мовленнєва діяльність, що становить єдине самостійне ціле, передає закінчену думку і членується на складові частини. За терміном «зв'язне мовлення» в лінгводидактиці закріпилося три значення: 1) зв'язне мовлення – діяльність мовця, процес вираження думки; 2) зв'язне мовлення – висловлювання, текст, продукт мовленнєвої діяльності; 3) назва розділу методики розвитку мовлення: методика зв'язного мовлення – це методика переказів, творів та інших творчих робіт. З. м. належить до складних і багатограних мовних явищ. Воно здійснюється в усній і писемній, діалогічній (полілогічній) і монологічній формах.

- Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. І. Пентилюк - К., 2000.
- Стельмахович М. Г. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4-8 класах / М.Стельмахович. - К., 1981.

Негрубі помилки – помилки учнів, що свідчать про певний рівень володіння учнем навчальним матеріалом з орфографії та пунктуації, але потребують корекційної роботи. До негрубих пунктуаційних помилок відносять пропуск одного з двох сполучуваних розділових знаків, заміну одного розділового знака іншим. Наприклад, постановка учнем тире замість двокрапки у складному безсполучниковому реченні кваліфікується

як негруба помилка. Негрубі помилки виправляються в письмових роботах, але дві негрубі помилки враховуються як одна груба в загальному підрахунку помилок.

Крім того, необхідно пам'ятати, що є помилки, які вчитель виправляє, але не враховує в загальну кількість помилок. До них відносять помилки, на ще не вивчені або не включені до шкільної програми правила, помилки в реченнях з авторськими знаками, під час вживання коми замість крапки з комою при однорідних членах речення (оскільки ці випадки у край рідко зустрічаються), повторювані помилки (помилки в написанні того ж самого слова враховуються один раз).

Пунктуація (з лат. «крапка») – це сукупність розділових знаків і система усталених правил їх уживання.

- Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк: М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман та ін. - К.: Ленвіт, 2004. – 400 с

Пунктограма – це пунктуаційне оформлення речення в цілому або окремих його частин.

- Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк: М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман та ін. - К.: Ленвіт, 2004. – 400 с

Пунктограма – розділовий знак, що вибирається або не вибирається за допомогою правила з ряду можливих розділових знаків. Пунктограма має свої *розпізнавальні ознаки* – ті ознаки, що відрізняють її від інших пунктограм.

- Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк: М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман та ін. - К.: Ленвіт, 2004. – 400 с

Пунктуаційна норма – норма, що регулює вживання розділового знака. Причому тут мається на увазі не лише вживання розділового знака, а і його відсутність, якщо вона мотивується правилом, тобто є нормою. Н., нормою є постановка розділового знака в кінці речення.

- Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк: М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман та ін. - К.: Ленвіт, 2004. – 400 с

Пунктуаційне правило – особлива інструкція, що визначає умови для виділення або невиділення розділовими знаками пунктуаційно-сислового відрізка в мовленні. Правило обов'язково містить норму та умови дії цієї норми.

Пунктуаційні *вміння і навички*:

- знаходити пунктограми;
 - правильно ставити розділові знаки відповідно до умов пунктуаційного правила;
 - обґрунтовувати розділові знаки відповідно до пунктуаційного правила;
 - знаходити і виправляти пунктуаційні помилки;
 - правильно інтонувати й розрізняти інтонацію речень різних типів і будови, беручи до уваги й логічний наголос для передачі різних змістових та емоційних відтінків значення.
- Текучев А. Методика русского языка в средней школе / А.Текучев. - Москва: Просвещение, 1980. - 414 с.

Пунктуаційна зіркість – вміння бачити розпізнавальні ознаки пунктограми. Н., розпізнавальними ознаками в безсполучниковому реченні є такі: наявність двох і більше граматичних основ, відсутність сполучника, специфічна інтонація (пояснення, з'ясування, наслідок, швидка зміна подій тощо).

- Текучев А. Методика русского языка в средней школе / А.Текучев. - Москва: Просвещение, 1980. - 414 с.

•

Ситуативні вправи - такі мовленнєві завдання, виконання яких залежить від характеру уявної (або умовної) мовленнєвої ситуації. Основною ознакою ситуативної вправи є наявність мовленнєвого стимулу, що викликає мовленнєву реакцію учня і визначає вибір тієї чи іншої мовної одиниці. Отже, ситуативним завданням називаємо такі завдання з розвитку мовлення, які чітко окреслюють ситуацію спілкування, називають усі складові: те му, мету, адресата мовлення, мовця, умови спілкування тощо. Ситуативні завдання мають багато спільного з грою, оскільки містять указівку на навчальну роль (учителя, учня, сусіда, бібліотекаря, лікаря, пацієнта, читача і т.д.). Маючи власну специфіку, навчальні ролі мають також багато спільного з соціологічними і сценічними ігровими ролями.

- Гончаренко С. Український педагогічний словник / С.Гончаренко. - Київ: Либідь, 1997.- 374 с.

Навчальне видання

БОРОДІНА Наталя Сергіївна

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:
ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ**

**Навчально-методичний посібник
для студентів денної форми навчання
філологічних факультетів
педагогічних університетів та інститутів**